

økonomi og politik

Kvartalsskrift udgivet af
Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi

52. Årgang · nummer 3 · 1978

Munksgaards Forlag · København 1978

ØKONOMI OG POLITIK

52. årgang nr. 3 - 1978

Indhold

<i>Ole Zacchi: Replik til Jens Holten Larsen</i>	195
<i>Peder J. Pedersen: Den funktionelle indkomstfordeling i Danmark i mellemkrigsårene</i>	197
<i>John Carlsen: Lomé-konventionens betydning for for industriudviklingen i Afrika</i>	220
<i>Finn Sunesen: Fællesmarkedet og tredielande</i>	249
<i>Ole Jess Olsen: Spanien efter Franco</i>	259
<i>Udviklingen i den internationale og den danske økonomi</i>	276

Kvartalsskrift

udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi
Munksgaards Forlag · København 1978

FORFATTERNE

Ole Zacchi, fuldmægtig i Økonomiministeriet, Det økonomiske Sekretariat, lektor ved Institut for Finansiering, Handelshøjskolen i København, cand. polit.

Peder J. Pedersen, Økonomisk Institut, Aarhus Universitet.

John Carlsen, forskningsmedarbejder ved Center for Udviklingsforskning, cand. polit.

Finn Sunesen, adjunkt ved Amtsgymnasiet og Forberedelseskurset i Roskilde, cand. mag.

Ole Jess Olsen, adjunkt ved Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet, mag. scient. soc.

Den økonomiske oversigt udarbejdes af cand. polit. *Anne-Katrine Pilegaard*, Privatbanken A/S.

Udgivelsen er støttet af Statens samfundsvidenskabelige Forskningsråd.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 100 kr. incl. moms. Enkelte hæfter 30 kr. incl. moms. Ansvarshavende redaktør: Borgmester, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN, tlf. (01) 15 38 00. Selskabets formand: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN. Redaktionsudvalg: Professor H. P. CLAUSEN, lektor, cand. mag. KNUD LARSEN, professor MOGENS PEDERSEN og lektor, cand. mag. CHRISTIAN THUNE. Redaktion: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Rosenborggade 15, 1130 København K. Ekspedition og abonnement: Munksgaards Forlag A/S, Nørre Søgade 35, 1370 København K, tlf. (01) 12 70 30. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader.

Tryk: Anton Nielsens Bogtrykkeri, København.

Udsendt i boghandelen december 1978.

Replik til Jens Holten Larsen

Ole Zacchi

Jeg vil gerne komme med en afsluttende replik til Jens Holten Larsens kommentar¹).

For det første må jeg fortsat erklære mig uenig i det synspunkt, at pengeinstitutterne kan basere deres værdipapirkøb på pengemarkedslån i nationalbanken. Der er tale om dag-til-dag lån, dvs. lån, hvor både mængde og pris ændres fra dag til dag af nationalbanken. At netop sådanne lån skulle være egnede til finansiering af obligationskøb, forstår jeg simpelthen ikke, ejheller efter læsning af Jens Holten Larsens kommentar. Iøvrigt mener jeg, at nationalbanken siden omlægningen af sin lånepolitik over for pengeinstitutterne i maj 1975 netop har bestræbt sig på - efter min mening med held - at udforme denne lånepolitik (hvoraf pengemarkedsinterventionerne er en del af) således, at pengeinstitutternes obligationskøb på basis af lån i nationalbanken principielt helt undgås eller i hvert fald begrænses mest muligt.

For det andet vil jeg fortsat tillægge aftalemarkedet en langt mere afgørende rolle end pengemarkedet ved pengeinstitutternes likviditetsinddækning af valuta-terminsforretninger i 1976 og 1977. Da vi mangler statistik for aftalemarkedet, bliver der desværre tale om en trossag. Mit fromme håb er, at Danmarks Statistik vil gøre noget ved sagen, når dette marked kommer i gang igen fra 1. april 1979.

Afslutningsvis vil jeg som det tredje punkt gerne pege på, at Jens Holten Larsens eksemplificering af, hvilken renteforskel mellem Danmark og omverdenen, der skal til for at begrænse valutaafgangen i en situation med forventninger om en kronenedskrivning, ikke rigtig dur. Det skyldes, at eksemplet beskriver, hvad der faktisk skete, mens det relevante problem for de pengepolitiske myndigheder er, hvad agenterne forventer, der vil ske. Eller sagt på en anden måde: Jens Holten Larsen anlægger en ex post-betragtning, mens der er en ex ante-betragtning, der er relevant. Ser vi på oktober 1976-situationen, er der for mig

1. Jens Holten Larsen: Kommentar til Ole Zacchi. *Økonomi og Politik*, 52. årgang, nr. 2, 1978.

ingen tvivl om, at den forventede kronenedskrivning (og det er den, der bestemmer agenternes og deres rådgiveres adfærd) var langt større, end den nedskrivning, der faktisk blev tilfældet. Derimod vil jeg ikke afvise, at spændet mellem forventningerne og det, der faktisk skete, var langt mindre i august 1977, fordi agenternes og deres rådgiveres forventningsdannelse på dette tidspunkt bl. a. må antages at være blevet påvirket af det, der faktisk var sket i oktober 1976 (og april 1977). Det forhold, at de seneste års kronejusteringer indenfor slangen i realiteten har været forholdsvis små, har således nok i virkeligheden lettet den pengepolitiske problemstilling i situationer med valutauro.

Den funktionelle indkomstfordeling i Danmark i mellemkrigsårene

Peder J. Pedersen

1. Indledning og baggrund

I det danske nationalregnskab findes der først fra 1947 opgørelser over lønsummens størrelse, som gør det muligt at følge udviklingen i den funktionelle indkomstfordeling aggregeret og i de enkelte erhverv. For årene før 1947 har P. Milhøj (1954, p. 110-115, herefter PM) beregnet skøn over lønandelen for perioden 1921-46¹). PM's skøn viser et fald i lønandelen på ca. 10 pct.points fra primo 1920'erne til primo 1940'erne, jvf. PM (1954, tabel 46, p. 113) og nedenfor.

I afsnit 2 fremlægges nogle alternative skøn baseret på nye tal for beskæftigelsesudviklingen i førkrigsårene. Konklusionen af disse alternative skøn er, at lønandelen fra 1921 til 1945 har svinget om en konstant/svagt stigende trend. Det forsøges desuden med to forskellige skøn at beregne lønandelen tilbage til årene umiddelbart før udbruddet af 1. verdenskrig. Tallenes usikkerhed gør, at man kun tentativt kan konkludere, at lønandelen efter 1. verdenskrig springer op på et nyt højere niveau. Et tilsvarende spring findes umiddelbart efter 2. verdenskrig.

I afsnit 3 beregnes et skøn over udviklingen i den samlede andel af faktorindkomsten, som repræsenterer aflønning af arbejdsindsats. Imputering af en arbejdsindkomst til selvstændige sker ved at tilregne dem en arbejds aflønning svarende til gennemsnitsindkomsten for lønmodtagere. Den samlede arbejdsindkomst-andel udviser i hele perioden 1921-1974 en væsentlig mindre stigning end den summariske lønandel. Derefter forsøges det at opsplitte ændringen i den samlede arbejdsandel i løn-, pris- og produktivitetsændringer. Endelig diskuteres udviklingen i lønandelen for landbrug og byerhverv i årene 1926-39 samt den eventuelle påvirkning af den aggregerede lønandel fra skift i bytteforholdet over for udlandet.

1. Findes for årene 1926-46 anvendt hos L. Meyer (1960), som desuden har splittet tallene op på landbrug og øvrige erhverv.

Bortset fra den selvstændige interesse, som måtte være knyttet til tal af denne art, kan de, sammenkædet med tal for efterkrigsårene, jvf. P. Kongshøj Madsen og C. Koch (1976), evt bruges til en vurdering af de modstridende teorier om den langsigtede udvikling i de relative faktorandele i lys af udviklingen i Danmark.

Som bekendt har teorien om en konstant lønandel haft stor udbredelse, jvf. f. eks. M. Bronfenbrenners (1971, p. 80-83) diskussion af spørgsmålet. J. M. Keynes (1939) og L. R. Klein og R. F. Kosobud (1961) har formuleret deres overbevisning om en konstant lønandel meget stærkt, jvf. omtalen af lønandelens konstans hos Keynes (Keynes, 1939, p. 48): (..) one of the most surprising yet best-established facts in the whole range of economics". Klein og Kosobud karakteriserer lønandelen som en af de »store konstanter« i den økonomiske udvikling, som man kan bruge til opbygning af en vækstmodel. I denne sammenhæng kan henvises til, at Cobb-Douglas produktionsfunktionen, der har været meget anvendt i vækstlitteraturen, som bekendt implicerer konstante faktorandele.

Teorien om lønandelens konstans har senere været udsat for stærkt kritik, jvf. f. eks. R. M. Solow (1958) og I. B. Kravis (1959). A. B. Atkinson (1975, p. 168) slutter sin diskussion af hypotesen om konstante faktorandele: »To sum up, the empirical evidence suggests that in most advanced countries labour receives between two-thirds and three-quarters of national income and that its share has shown a long-run tendency to rise over time«. De nedenfor følgende skøn over langtidstendensen i Danmark falder ind i dette mønster.

2. *Alternative skøn over lønandelen i Danmark*

PM's skøn over lønandelen fremkommer ved at konstruere et index for lønsummen frem til og med det første år (1947), hvor den faktiske lønsum foreligger oplyst. På dette grundlag beregnes et skøn over lønsummen tilbage i tid, hvorved lønandelen kan beregnes. Index for lønsummen fremkommer som et produkt af et beskæftigelsesindex (skønnet antal lønmodtagere i beskæftigelse) og et lønindex (årsindkomst). jvf. PM, p. 101-102. Det alternative skøn over udviklingen i lønandelen, som skal lægges frem her, bygger på et andet beskæftigelsesindex anvendt sammen med PM's lønindex.

I tabel 1 er givet en oversigt over de anvendte index. Det alternative beskæftigelsesindex B2 udviser en kraftigere stigning end PM's index B1 i 1930'erne og i årene fra 1940. De to lønsum-index LS1 og LS2 fremkommer som produktet af W og henholdsvis B1 og B2.

Dernæst beregnes forholdet mellem de to lønsum-index og et index for BFI i løbende priser (1930 = 100). De herved fremkomne index-tal for året 1947 kan sættes lig med den målte lønandel i dette år. Herved kan man ved at regne tilbage i tid beregne to alternative serier for lønandelen i de foregående år. Re-

sultatet af dette er vist i tabel 2. Det ses, at udviklingen i lønandelen er stærkt afhængig af, hvilket beskæftigelsesindex, man bruger. Brug af PM's index medfører et stærkt fald i lønandelen, som først brydes efter 2. verdenskrig. Selv bortset fra den ekstremt høje værdi i 1921 falder lønandelen med ca. 8 pct.points fra primo/medio 1920'erne til slutningen af krigen. Det alternative mål for lønandelen WS2 svinger om en konstant trend frem til 1944. Til yderligere belysning af udviklingen i de to mål, er der i tabel 3 vist gennemsnitsværdier for lønandelen i nogle delperioder. Det er åbenbart, at afvigelserne mellem de to mål overstiger det acceptable, selv under hensyn til tallenes usikkerhed. En nærmere diskussion af de to sæt skøn følger i afsnit 3.

Tabel 1. Alternative index for antal beskæftigede lønmodtagere (B1 og B2), årsløn (W) og lønsum (LS1 og LS2). 1921 - 1946. (1930 = 100)

	B1	B2	W	LS1	LS2
1921	93	84	145	135	122
1922	86	86	—	—	—
1923	92	90	111	102	100
1924	97	93	117	113	109
1925	94	93	122	115	113
1926	88	92	110	97	101
1927	88	93	103	91	96
1928	93	96	101	94	97
1929	97	98	100	97	98
1930	100	100	100	100	100
1931	94	101	99	93	100
1932	87	98	97	84	95
1933	93	101	96	89	97
1934	102	106	97	99	103
1935	105	110	100	105	110
1936	108	112	101	109	113
1937	108	113	—	—	—
1938	109	116	110	120	128
1939	112	120	117	131	140
1940	106	119	129	137	154
1941	112	123	140	157	172
1942	111	128	148	164	189
1943	122	133	160	195	213
1944	123	137	174	214	238
1945	117	135	—	—	—
1946	121	140	220	266	308
1947	121	141	237	287	334

Symbolforklaring og kilder: B1 beskæftigelsesindex for lønmodtagere (PM, p. 107). B2 beskæftigelsesindex for lønmodtagere beregnet på grundlag af P. J. Pedersen (1977 b). W index for årsløn (PM, p. 107). LS1 og LS2 lønsum-index beregnet henholdsvis som B1 x W og B2 x W. De nye serier, som ligger til grund for denne og følgende tabeller er anført i bilagstabel 1.

Tabel 2. Alternative mål for lønandelen (lønsum i forhold til bruttofaktorindkomst) 1921 - 46

	WS1	WS2		WS1	WS2
1921	59.2	46.1	1934	43.7	39.5
1922	—	—	1935	43.7	39.5
1923	44.7	37.6	1936	43.2	39.0
1924	45.6	38.1	1937	—	—
1925	49.4	42.3	1938	42.3	39.0
1926	46.5	41.8	1939	42.8	40.0
1927	45.6	41.4	1940	42.3	40.9
1928	46.1	40.9	1941	42.3	40.0
1929	44.2	38.5	1942	39.5	39.5
1930	46.5	40.0	1943	41.4	39.0
1931	46.1	42.8	1944	40.9	39.5
1932	43.2	42.8	1945	—	—
1933	42.8	40.0	1946	47.9	47.9

Symbolforklaring og kilder: WS1 og WS2 beregnes som forholdet mellem LS1 og LS2, jvf. tabel 1 og index for BF1 (1930 = 100). Omregning fra index til lønandel sker ved sammenkædning i 1947.

Tabel 3. Gennemsnitsværdier for lønsum/bruttofaktorindkomst

	1923 - 29	1930 - 39	1940 - 46
WS1	46.0	43.8	42.4
WS2	40.1	40.3	41.1

Kilde: Tabel 2.

Da især de første år i 1920'erne er præget af meget voldsomme variationer i løn- og prisudvikling, kan det have interesse at forsøge at opstille skøn for lønandelen tilbage til årene før 1. verdenskrig for at få yderligere mulighed for at vurdere langtidstendensen. Det må forudskikkes, at disse skøn blev endnu mere usikre end de, som foreligger for mellemkrigsårene. Hvad angår beskæftigelsesudviklingen for lønmodtagere kan index B2, jvf. tabel 1, beregnes tilbage til 1911, jvf. P. J. Pedersen (1977 b). Problemet er lønindexet. Her kan man enten forsøge at konstruere et index for samtlige lønmodtagere eller udvælge et lønindex for en enkelt gruppe, som man så må antages at være rimeligt repræsentativ for hele lønmodtagergruppen. Den første mulighed er der på grund af manglende data kun meget ringe mulighed for at forsøge, jvf. dog nedenfor. Hvad den anden angår, har man rimeligt konsistente oplysninger om timelønnen i industri og håndværk tilbage til 1914 i den officielle statistik. Data hos J. P. Christensen (1975, p. 212) gør det muligt at forlænge denne serie tilbage til 1911, som er basisår for B2. Problemet med denne fremgangsmåde er, at lønstrukturen ikke har været konstant i perioden. Der kan henvises til A. Ølgaard (1976, p.39), hvor det fremgår, at lønningerne i byerne fra 1912/13 til 1923/24 er steget væ-

sentligt stærkere end på landet. Data hos PM, p. 19, tyder tentativt på, at en væsentlig del af dette skift i lønstrukturen indtræder mellem 1917 og 1920 og særlig markant er til relativ fordel for industriarbejderne.

Med de forbehold, som følger af, at industriarbejdernes lønninger ikke er så repræsentative for den generelle lønudvikling, som man kunne ønske, skal det forsøges at forlænge skøn over lønandelen tilbage til 1911 ved brug af denne indikator for lønudviklingen. Beregningerne foretages ved at erstatte PM's aggregerede årslønsindex med et index for timelønnen i industri og håndværk. Et index for antal arbejdstimer udført af lønmodtagere konstrueres ved først at beregne antallet af beskæftigede lønmodtagere efter samme metode som ved beregninger af B2 i tabel 1. Derefter multipliceres dette med et skøn over det gennemsnitlige antal arbejdstimer, jvf. P. J. Pedersen (bilagstabel 1, 1977 a). Herfra kan beregnes et index for det samlede antal lønmodtagertimer med 1930 = 100. Ved at multiplicere dette med et tilsvarende timelønsindex, jvf. ovenfor, fås endelig et lønsum-index. Dette sættes i forhold til et BFI-index og skønnet over lønandelen beregnes som i tabel 2. De anvendte index samt resultaterne for lønandelen er vist i tabel 4. Det fremgår, at lønandelen i de tre år før 1. verdenskrig ligger på omkring en trediedel af BFI. De første krigsår giver et kraftigt fald i lønandelen. Fra 1917 vendes det til stigning op til et niveau 5 - 6 pct.points over førkrigstallene i 1919/20.

Tabel. 4. Index for timeløn i industrien (w), samlet antal arbejdstimer udført af lønmodtagere (LMT) og Lønsum (LS). 1930 = 100. Lønandel af BFI (WS). 1911 - 1920.

	w	LMT	LS	WS
1911	34	86	30	33.3
1912	36	87	31	32.9
1913	37	88	32	32.1
1914	38	89	34	30.9
1915	39	91	35	27.7
1916	44	93	41	24.9
1917	50	93	47	26.9
1918	64	91	58	27.7
1919	111	90	101	39.8
1920	146	84	122	37.8

Anm. Beregningen af tallene gennemgået i teksten.

Som nævnt ovenfor skulle lønstigningen i industrien især i årene 1917-1920 have været højere end i resten af økonomien. Der er altså grund til at tro, at stigningen i lønandelen er overvundet i disse år. Tallene hos PM (p. 19) tyder på, at lønudviklingen i industrien er svagere end i resten af økonomien fra 1914 til 1917. Alt i alt er det derfor nok rimeligt at forestille sig, at både faldet fra 1914 til 1916/17 og stigningen fra 1917 til 1920 er stærkere med de her anvendte

tal, end hvis et mere tilfredsstillende lønindex havde foreligget. Den trend, hvorom udsvingene sker, er formentlig præget af for kraftig stigning fra 1911 til 1921, fordi lønudviklingen over hele perioden må antages at have været væsentligt stærkere for industriarbejdere end for andre lønmodtagere.

En alternativ indikator, som også må tages med meget store forbehold, kan fås ved at beregne et årslønsindex på basis af tallene hos PM, p. 19. Her angives for årene 1914, 1917 og 1920 årsløn ved fuld beskæftigelse for industriarbejdere, en højt lønnet og en lavt lønnet tjenestemandsgruppe, butikspersonale samt karle og daglejere i landbruget. På basis af folketællingen i 1921 kan man beregne vægte for lønmodtagergrupper, for hvilke de foreliggende lønoplysninger skønnes at være repræsentative. Herved kan beregnes et lønindex med følgende værdier: 1914 = 100, 1917 = 139 og 1920 = 284². En sammenkædning med lønindex W i tabel 1 kræver et skøn over ændringen i den gennemsnitlige årsindkomst for fuldt beskæftigede lønmodtagere fra 1920 til 1921. Dette skøn er afgørende for det *niveau*, man når frem til for lønandelen i de tre omhandlede år. På basis af skattestatistikken kan man beregne et vejet gennemsnit for lønmodtagerindkomster over et vist niveau (1000 kr.) i de to år. Herved fås, at den gennemsnitlige indkomst i 1920 skulle ligge ca. 16% højere end i 1921. Dette skøn er imidlertid ikke anvendeligt, fordi arbejdsløsheden tredobles fra 1920 til 1921 og det, der søges, er ændringen i indkomsten ved fuld beskæftigelse. Det er derfor valgt i stedet at kombinere oplysninger fra lønstatistikken med skattestatistikens tal. For industriarbejdere antages årsindkomsten ved fuld beskæftigelse at have fulgt udviklingen i timelønnen, da timeantallet har været omtrent det samme i de to år. Dette giver et skønnet fald i indkomsten på ca. 7% fra 1920 til 1921. Karle og daglejere antages ikke at være påvirket af stigningen i arbejdsløsheden. På basis af skattestatistikken skønnes deres gennemsnitlige indkomst at være steget med ca. 6%. Endelig kan det fra skattestatistikken skønnes, at indkomsten for lønmodtagere inden for handel m. v. er faldet med ca. 11%. Heraf må en væsentlig del antages at hidhøre fra øget arbejdsløshed. Vejet med 1921-vægte resulterer dette i et skøn, som må tages med mere end de sædvanlige forbehold, gående ud på, at den gennemsnitlige årsløn i 1920 antages at ligge 4% højere end i 1921. Det er herefter muligt at sammenkæde med index i tabel 1. Resultatet er vist i tabel 5. Det ses ved sammenligning med tabel 4, at niveauet for lønandelen ligger 5 - 6 pct. points højere efter dette skøn i 1914 og 1917. Desuden fremgår det, at både faldet i lønandelen fra 1914 til 1917 og stigningen fra 1917 til 1920 er mindre voldsomt end i tabel 4. Da industrilønningerne vides at være steget kraftigere end de øvrige lønninger fra 1914 til 1920 og desuden må antages mere konjunkturfølsomme, forekommer resultaterne i tabel 5 rimelige.

2. De anvendte vægte er: industriarbejdere 44,4%, overordnede funktionærer 11,1% (højt lønnet tjenestemand som lønbasis), underordnede funktionærer 25,9% (gennemsnit af løn til lavtlønnet tjenestemand og butikspersonale som lønbasis), karle 11,1% og daglejere 7,4%.

Tabel 5. Lønandel og index for antal beskæftigede lønmodtagere, årsløn og lønsum med 1930 = 100

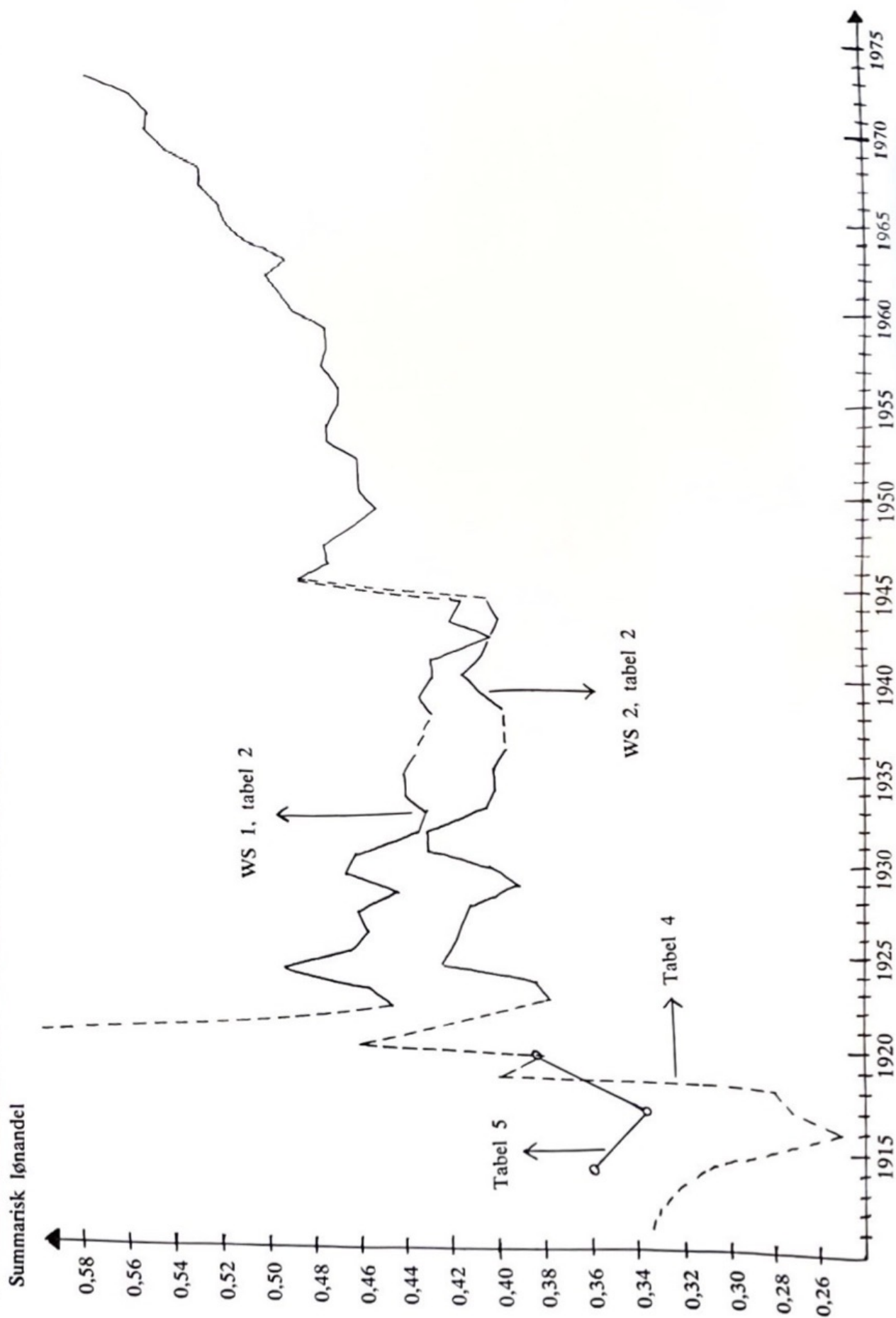
	B2	W	LS2	WS
1914	74	53	39	35.8
1917	78	74	58	33.3
1920	82	151	124	38.2

Anm. Beregning gennemgået i teksten.

Et samlet overblik over udviklingen i lønandelen er givet i fig. 1. Langtids-tendensen er en meget klar stigning fra et niveau lidt over en trediedel af BFI i årene omkring udbruddet af 1. verdenskrig til et niveau på ca. 55% medio 1970'erne. Hos J. P. Christensen (1975, fn. 9, p. 231) anføres som et tentativt skøn, at den summariske lønandel er steget med 30 - 35 pct. fra 1870 til 1914. Anvendt på niveauet for lønandelen i 1914, som anført i tabel 5, skulle lønandelen i 1870 have været ca. 27 pct. af BFI. Det samlede billede synes på dette grundlag at være en stærk stigning fra 1870 til 1914, en stærk stigning umiddelbart efter 1. verdenskrig, en stationær/svagt voksende lønandel i mellemkrigsårene, en stærk stigning umiddelbart efter 2. verdenskrig³ og endelig en svag stigning i 1950'erne afløst af en meget kraftig stigning i 1960'erne og de første år af 1970'erne. I modsætning til dette giver hidtidige skøn (PM + nationalregnskabstabel efter 2. verdenskrig) et nærmest U-formet forløb for lønandelen i Danmark fra 1921-74. En nærmere diskussion af de her fremlagte skøn over lønandelen i mellemkrigsårene følger i næste afsnit.

3. Den stærke stigning i den summariske lønandel efter de to verdenskrige findes også med engelske data, jvf. J. King og P. Regan (1976, p. 19). For vurderingen af den danske udvikling bør det tilføjes, at seriesammenkædningerne finder sted umiddelbart efter de to krige. Det bør desuden tilføjes, at J. P. Christensens (1975) tal for perioden 1870 - 1914 kun omfatter byerhverv.

Figur 1. Alternative mål for den summariske lønandel, 1911 - 1974

3. Diskussion af udviklingen

Forskellen mellem de her fremlagte og tidligere skøn over lønandelen i perioden 1921-46 beror, som det fremgår af beregningerne i afsnit 2, på de anvendte index for antallet af beskæftigede lønmodtagere B1 og B2, jvf. tabel 1. PM's index B1 stiger i perioden med 30.1%, mens B2 stiger 66.7%. Selv uden henvisning til de nye skøn for arbejdsstyrken før 1940 (P. J. Pedersen, 1977 b), som ligger bag B2, forekommer B1 at undervurdere udviklingen. Fra 1921 til 1946 stiger således middelfolketallet i alderen 15 - 64 år med 34.8%. Hertil kommer, at arbejdsløsheden var ca. dobbelt så høj i 1921 som i 1946. B1 implicerer således, at lønmodtagerne skulle udgøre en stadig faldende andel af befolkningen i den betragtede periode. I modsætning til dette fås i den ovenfor nævnte undersøgelse (P. J. Pedersen, 1977 b) for det første en stigende erhvervsfrekvens⁴ og for det andet en stigende lønmodtagerandel af arbejdsstyrken. En indirekte kontrolmetode kan underbygge, at B1 giver en kraftig undervurdering af stigningen i antallet af beskæftigede lønmodtagere. I slutningen af 1940'erne stiger arbejdsstyrken meget langsomt. Antallet af beskæftigede lønmodtagere i 1946 kan derfor approximeres med antallet af lønmodtagere (excl. husassistenter) fra folketællingen i 1950 reduceret med et skøn over antallet af arbejdsløse. Dette giver et skønnet antal beskæftigede lønmodtagere i 1946 på 1.250.000. Stigningen i B1 på 30.1% fra 1921 implicerer, at antallet af beskæftigede lønmodtagere i dette år skulle have været ca. 960.000. Hertil kommer et skønnet antal arbejdsløse på 70.000, d.v.s. i alt ca. 1.030.000 lønmodtagere. Med en skønnet samlet arbejdsstyrke i 1921 (defineret som i fn. 4) på ca. 1.170.000, bliver der kun 140.000 »til overs« til gruppen selvstændige, d.v.s. ca. 75.000 under antallet af selvstændige alene i landbruget. Alt i alt skønnes det derfor, at B2 giver et bedre billede af den faktiske udvikling. For en nærmere redegørelse for de bagvedliggende beregninger henvises til P. J. Pedersen (1977 b).

Det er en almindelig antagelse i diskussionen om udviklingen i lønandelen, at den antages at variere konjunkturmodløbende, d.v.s. at falde under opgangs-konjunkturer og stige i nedgangskonjunkturer. Tabel 6 illustrerer den evt. samvariation i mellemkrigsårene. Mens ændringen i WS2 kun er i modstrid med hypotesen i 6 ud af de 14 tilfælde, er WS1 konjunkturmedløbende i 10 tilfælde. Da år til år variationer er usikre indikatorer med den type af tal, som anvendes her, kan der være grund til også at se på forløbet over konjunkturfaser. Dette sker i tabel 7. Mens ændringen i WS2 er konjunkturmodløbende i alle fire konjunkturfaser, ændres WS1 i modstrid med hypotesen i 2 af 4 tilfælde, mens den er konstant i de to resterende tilfælde. Der kan i denne sammenhæng også henvises til J. Fabritius' artikel (1974) om indkomstpolitik i 1930'erne og 1960'erne. Det konkluderes her på basis af WS1, at de indkomst-

4. For arbejdsstyrken excl. husassistenter og excl. medhjælpende ægtefæller.

politiske indgreb fra 1933 og frem tilsyneladende ikke har presset lønandelen nedad. Anvendes WS2 i stedet, ses det, at denne konklusion ikke længere er holdbar. Hermed er det naturligvis ikke sagt, at faldet i WS2 i 1933, 1934 og 1936 kan tilskrives politiske indgreb. Som det fremgår af tabel 7, kan udviklingen lige så vel tænkes forklaret ved konjunkturvariation i lønandelen.

Tabel 6. Ændring fra år til år (i pct.points) i arbejdsløshedsprocent (Ø/LM) og alternative mål for lønandelen. 1924-36 og 1939.

	Δ WS1	Δ WS2	$\Delta(\text{Ø/LM})$
1924	0.9	0.5	-0.7
1925	3.8	4.2	1.5
1926	-2.9	-0.5	2.2
1927	-0.9	-0.4	0.6
1928	0.5	-0.5	-1.6
1929	-1.9	-2.4	-1.0
1930	1.3	1.5	-0.5
1931	-0.4	2.8	1.5
1932	-2.9	0	5.4
1933	-0.4	-2.8	-0.5
1934	0.9	-0.5	-2.1
1935	0	0	-0.8
1936	-0.5	-0.5	0.1
1939	0.5	1.0	-1.3

Anm. Ø/LM: skønnet arbejdsløse i forhold til skønnet antal lønmodtagere, jvf. anm. til bilagstabel 1.

Tabel 7. Ændring i lønandelen fra første til sidste år i konjunkturfasen 1925-35.

	Δ WS1	Δ WS2
1925 - 1927, Ø/LM stigende	0.0	3.3
1928 - 1930, Ø/LM faldende	-0.1	-1.4
1931 - 1932, Ø/LM stigende	-3.3	2.8
1933 - 1935, Ø/LM faldende	0.5	-3.3

Beregningerne og diskussionen har indtil nu alene omhandlet den summariske lønandel af den simple grund, at data ikke gør det muligt at disaggregere på sektorer bortset fra en ret usikker opdeling på landbrug og byerhverv for årene 1926-39, jvf. nedenfor. Selv om en sektoropdeling ikke er mulig, kan man foretage en simpel standardberegning med henblik på at korrigere for det forhold, at lønmodtagerne har udgjort en stigende andel af arbejdsstyrken i den betragtede periode. For at belyse langtidstendensen er denne standardberegning også foretaget for efterkrigsårene. Fremgangsmåden er, at der på basis af LS2, jvf. tabel 1, og den faktiske lønsum i 1947 beregnes skøn over løn-

summen 1921-46. På grundlag af skøn over antallet af beskæftigede lønmodtagere i de enkelte år, jvf. anm. til bilagstabel 1, findes den gennemsnitlige lønmodtagerindkomst. En imputeret arbejdsindkomst for de selvstændige erhvervsdrivende beregnes som produktet af antallet af selvstændige og den gennemsnitlige lønmodtagerindkomst. En korrigeret lønsum svarende til den totale arbejdsindkomst fremkommer derefter som summen af lønmodtagernes lønsum LS og den til de selvstændige imputerede arbejdsindkomst. Ved beregning af forholdet mellem denne og BFI fås endelig en standardiseret lønandel, som tager hensyn til skift i arbejdsstyrkens fordeling på lønmodtagere og selvstændige. Resultaterne af disse beregninger er vist i tabel 8. Det fremgår umiddelbart af tabel 8, at den standardiserede lønandel udvikler sig anderledes end WS2, jvf. fig. 1. Det ses i fig. 2, at den standardiserede lønandel svinger omkring et konstant niveau i 1920'erne. Fra 1932 til slutningen af krigen falder den meget kraftigt. Derefter stiger den i 1946 til niveauet fra primo 1930'erne. Efter et mindre fald indtil 1950 stabiliseres den på et konstant niveau frem til 1965, hvorefter den er stigende frem til midten af 1970'erne. Mens der ikke, jvf. fig. 2, er tale om en kraftig stigning, som tilfældet var for den summariske lønkvote, er der dog heller ikke tale om konstans. Gennemsnitsværdier for nogle delperioder er anført i tabel 9. Det fremgår, at gennemsnitsværdien af den standardiserede lønandel for efterkrigsårene under ét ligger ca. 3 pct.points højere end i førkrigsårene. Udviklingen i årene efter 1950 stemmer godt overens med udviklingen i den sektorstandardberegnete lønkvote, jvf. P. Kongshøj Madsen og C. Koch (1976, p. 87).

Tabel 8. Lønsum, gennemsnitlig lønmodtagerindkomst, imputeret arbejdsindkomst for selvstændige, samlet arbejdsindkomst og denne i forhold til bruttofaktorindkomsten 1921 - 1974

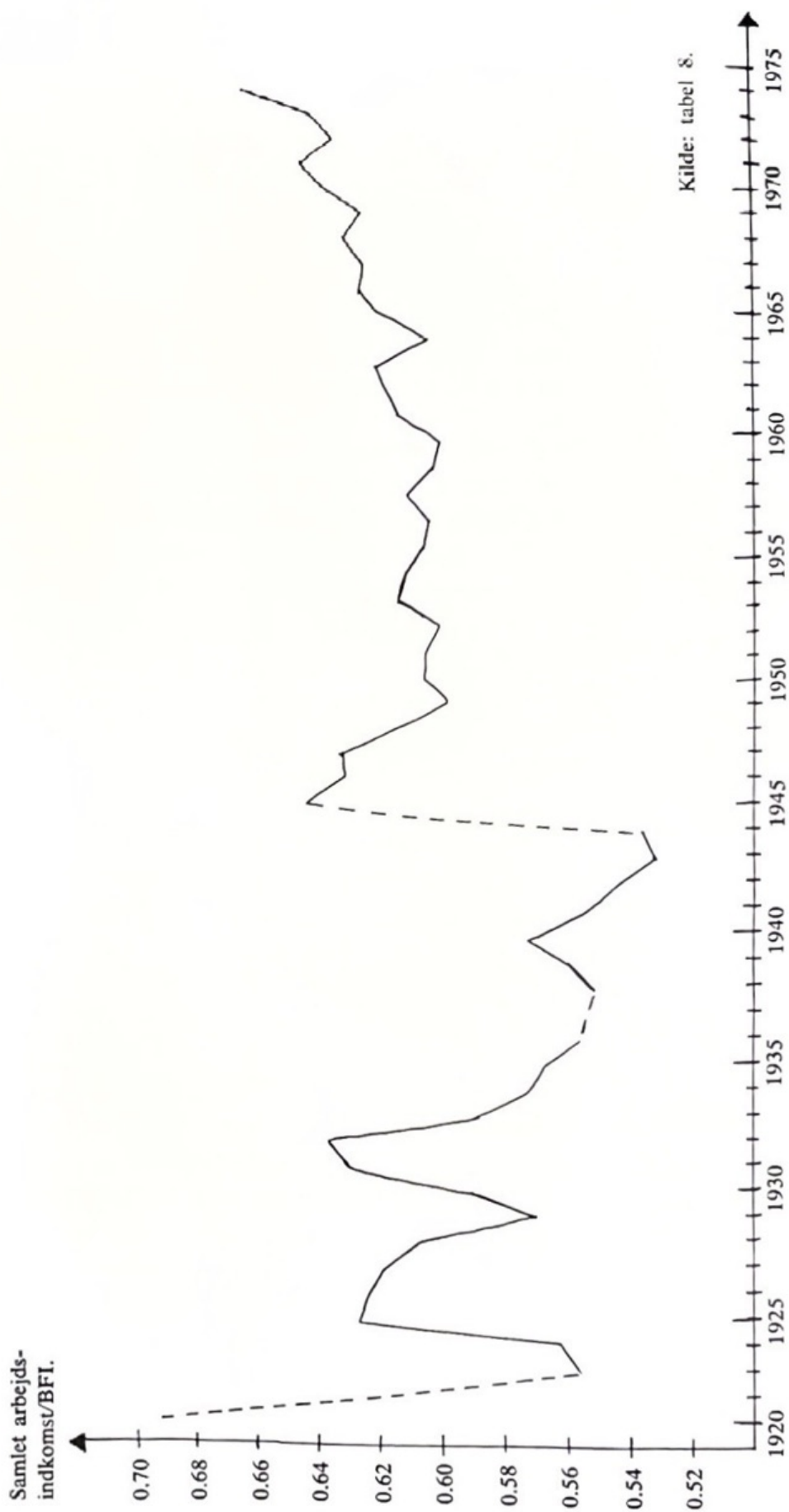
	Lønsum (LS) (mill. kr.)	Gennemsnitlig lønmodtager- indkomst (LS/(LM-Ø)) (1000 kr.)	Imputeret ar- bejdsindkomst for selv- stændige (ILS) (mill. kr.)	Samlet arbejds- indkomst (LS + ILS) (mill. kr.)	Samlet arbejds- indkomst/BFI (i pct.)
1921	2.792	3.791	1.393	4.185	69,1
1922	—	—	—	—	—
1923	2.267	2.850	1.084	3.351	55,6
1924	2.502	3.068	1.187	3.689	56,2
1925	2.603	3.185	1.253	3.856	62,7
1926	2.311	2.847	1.137	3.448	62,4
1927	2.202	2.693	1.088	3.290	61,9
1928	2.224	2.637	1.079	3.303	60,8
1929	2.234	2.588	1.072	3.306	57,0
1930	2.282	2.592	1.087	3.369	59,1
1931	2.298	2.590	1.086	3.384	63,0

(tabellen fortsættes næste side)

	Lønsum (LS) (mill. kr.)	Gennemsnitlig lønmodtager- indkomst (LS/(LM-Ø)) (1000 kr.)	Imputeret ar- bejdsindkomst for selv- stændige (ILS) (mill. kr.)	Samlet arbejds- indkomst (LS + ILS) (mill. kr.)	Samlet arbejds- indkomst/BFI (i pct.)
1932	2.188	2.545	1.070	3.258	63,7
1933	2.202	2.482	1.044	3.246	59,0
1934	2.357	2.528	1.065	3.422	57,3
1935	2.520	2.613	1.100	3.620	56,7
1936	2.609	2.644	1.112	3.721	55,6
1937	—	—	—	—	—
1938	2.930	2.880	1.209	4.139	55,1
1939	3.251	3.074	1.288	4.539	55,9
1940	3.526	3.367	1.410	4.936	57,3
1941	3.916	3.607	1.516	5.432	55,5
1942	4.353	3.875	1.640	5.993	54,4
1943	4.867	4.165	1.778	6.645	53,2
1944	5.471	4.550	1.958	7.429	53,6
1945	—	—	—	—	—
1946	7.055	5.733	2.498	9.553	64,7
1947	7.651	6.165	2.689	10.340	63,5
1948	8.332	6.652	2.907	11.239	63,6
1949	8.667	6.913	3.024	11.691	61,9
1950	9.683	7.620	3.335	13.018	60,2
1951	10.655	8.331	3.616	14.271	61,0
1952	11.381	8.915	3.842	15.223	60,9
1953	12.122	9.173	3.929	16.051	60,5
1954	12.988	9.611	4.093	17.081	61,8
1955	13.486	9.936	4.207	17.693	61,6
1956	14.251	10.488	4.433	18.684	61,0
1957	15.203	11.027	4.659	19.862	60,8
1958	16.039	11.450	4.854	20.893	61,5
1959	17.554	12.075	5.149	22.703	60,6
1960	19.021	12.727	5.460	24.481	60,4
1961	21.913	14.249	6.067	27.980	61,7
1962	24.873	15.726	6.637	31.510	62,1
1963	26.539	16.493	6.882	33.421	62,5
1964	29.727	17.961	7.387	37.114	60,8
1965	34.390	20.342	8.218	42.608	62,4
1966	38.357	22.368	8.763	47.120	63,0
1967	42.258	24.328	9.235	51.493	62,9
1968	46.926	26.897	9.861	56.787	63,6
1969	53.099	29.835	10.562	63.661	63,0
1970	60.752	33.381	11.404	72.156	64,1
1971	67.840	36.271	12.644	80.484	65,0
1972	76.313	39.740	12.993	89.306	64,0
1973	88.157	45.393	14.796	102.953	64,8
1974	104.654	53.542	17.287	121.941	66,9

Anm. Skøn over antal selvstændige fremkommer som skønnet arbejdsstyrke excl. husassistenter og medhjælpende hustruer ÷ skønnet antal lønmodtagere. Beregningerne gennemgået i teksten.

Figur 2. Samlet arbejdsindkomst = lønsum + imputeret løn til selvstændige/BFI.

Tabel 9. Gennemsnitsværdier for standardiseret lønandel. $(LS + ILS)/BFI$

$(LS + ILS) / BFI$	
1921-29 (-1922)	60.7
1923-29	59.5
1930-39 (-1937)	58.4
1940-49 (-1945)	58.6
1946-49	63.4
1950-59	61.0
1960-69	62.2
1970-74	65.0

Kilde: tabel 8.

Den her anvendte standardiserede lønandel afviger begrebsmæssigt fra den normalt anvendte, hvor man som bekendt standardiserer ved at anvende faste vægte for de enkelte sektorer. Ved omskrivning af den summariske lønandel kan man få:

$$\begin{aligned} WS &= (LM \cdot W)/BFI = (LMT \cdot w)/BFI \\ &= (w/p)/(\overline{BFI}/LMT) \\ &= (w/p)/[(\overline{BFI}/(LMT + ST)) ((LMT + ST)/LMT)] \end{aligned} \quad (1)$$

hvor LM er antal lønmodtagere, W gennemsnitlig årsløn, LMT antal arbejdstimer udført af lønmodtagere, w gennemsnitlig timeløn, p BFI-deflatoren, $\overline{BFI}$ real bruttofaktoringdomst og ST er antal arbejdstimer udført af selvstændige. Ved at multiplicere denne identiske omskrivning af den summariske lønandel med $(LMT + ST)/LMT$ fås:

$$WS' = (w/p)/[\overline{BFI}/(LMT + ST)] \quad (2)$$

Beregningen af den standardiserede lønandel, jvf. samlet arbejdsindkomst/BFI i tabel 8, foregik ved at imputere den gennemsnitlige årsløn for lønmodtagere til selvstændige som arbejdsaf lønning, d.v.s.:

$$\begin{aligned} \text{standardiseret lønandel} &= (LM \cdot W + S \cdot W)/BFI \\ &= [LM \cdot W/BFI] [(LM + S)/LM] \end{aligned} \quad (3)$$

Da der i beregningerne er forudsat samme antal arbejdstimer for lønmodtagere og selvstændige, følger det, at (2) og (3) er identiske, d.v.s. at den standardiserede lønandel, som anvendes her, giver et mål for udviklingen i forholdet mellem real-timeløn og total timeproduktivitet, jvf. (2).

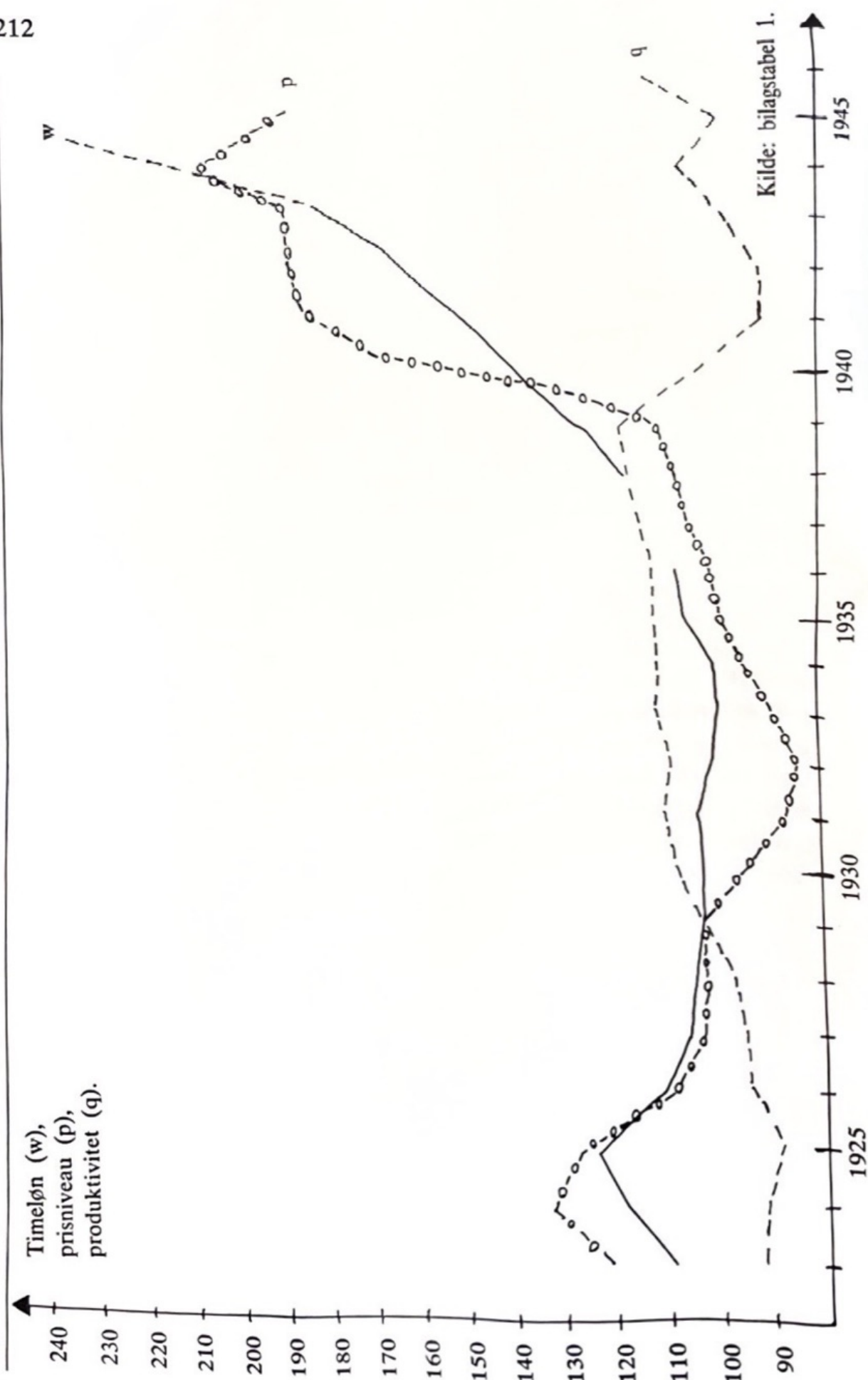
Tabel 10. Gennemsnitlig ændringsrate i timeløn ($\dot{w}$), BFI deflator ($\dot{p}$) og samlet timeproduktivitet ($\dot{q}$)

	$\dot{w}$	(w/p)	$\dot{p}$	$\dot{q}$
1924 - 29	- 1.46	- 3.13	1.72	1.38
1930 - 39	2.16	0.96	1.19	1.61
1940 - 44	8.50	11.78	-2.93	-2.19
1947 - 49	6.72	3.80	2.81	4.21
1950 - 59	6.72	3.52	3.09	3.40
1960 - 69	10.86	4.87	5.71	5.43
1970 - 74	14.90	9.03	5.38	4.10

Symbolforklaring: $\dot{w}$ implicit timeløn for lønmodtagere = lønsum/skønnet antal lønmodtagertimer, $\dot{p}$ ændring i BFI-deflator beregnet som forhold mellem BFI i løbende og i 1929-priser, $\dot{q}$ ændring i (BFI i 1929-priser/skønnet samlet antal arbejdstimer). (w/p) = $(1+\dot{w}) / (1+\dot{p}) - 1$. De grundlæggende data er anført i bilagstabel 1.

Den udvikling i den standardiserede lønandel, som er vist i fig. 2, kan naturligvis fremkomme som resultat af mange forskellige kombinationer af ændringer i timeløn, prisniveau og produktivitet. For nærmere at belyse udviklingen er den gennemsnitlige ændring pr. år i de relevante størrelser vist i tabel 10 for nogle udvalgte delperioder. Den implicitte timeløn er i gennemsnit faldende i de medtagne år i 1920'erne, men prisniveauet falder endnu stærkere, hvorved man får en reallønsstigning, som ikke afviger meget fra den gennemsnitlige produktivitsstigning. I 1930'erne ligger lønstigningstakten på et højere niveau, mens prisstigningstakten vokser endnu mere. Resultatet er et fald i den gennemsnitlige stigningstakt i reallønnen på ca. 0.5 pct.points, som sammenholdt med en svag stigning i produktivitsstigningstakten ligger bag faldet i den standardiserede lønandel i 1930'erne, jvf. fig. 2. I krigsårene falder den standardiserede lønandel som følge af et kraftigere fald i reallønnen end i produktiviteten. Faldet i lønandelen i årene 1947-49 skal ses i lys af den meget kraftige stigning fra 1944 til 1946, jvf. fig. 2. I 1950'erne udvikler realløn og produktivitet sig parallelt. Ved overgangen til den fulde beskæftigelse i 1960'erne øges lønstigningstakten med ca. 4 pct.points, prisstigningstakten med ca. 1.3 pct.points og reallønsstigningen følgelig med ca. 2.7 pct.points. Da produktivitsstigningen kun øges med ca. 2 pct.points indledes i dette årti en stigning i den standardiserede lønandel. Som i 1930'erne synes det altså at forholde sig sådan, at meget kraftig over- og eller underefterspørgsel efter arbejdskraft påvirker pengelønsstigningen så stærkt, at den funktionelle fordeling påvirkes. Produktivitsstigningen er ganske vist også positivt korreleret med graden af stramhed på arbejdsmarkedet, jvf. P. J. Pedersen (1977a), men tilsyneladende ikke så kraftigt, at det kan ophæve virkningerne fra variationer i pengelønnens ændringstakt. Endelig er der ved overgangen til 1970'erne tale om en parallel stigning i løn- og prisstigningstakt, som sammenholdt med en afsvækket produktivitsstigning resulterer i en fortsat tendens til stigning i den standardiserede lønandel.

Figur 3. Implicit timeløn (w), BFI-deflator (p) og produktivitet (q). 1929 = 100. 1923 - 1946.

Da hovedinteressen her er samlet om forholdene i årene før 1947, skal oplysningerne i tabel 10 suppleres med et overblik over udviklingen i de enkelte år fra 1923 til 1946, jvf. fig. 3. Mens de medtagne år fra 1920'erne er præget af voldsomme ændringer i pengeløn og prisniveau, er årene 1929-32 med en meget kraftig stigning i lønandelen domineret af et kraftigt prisfald, en næsten konstant pengeløn og en svag stigning i produktiviteten. Årene fra 1932 til 1936 med et meget kraftigt fald i lønandelen er præget af, at pengelønnen ikke følger med prisniveauet op. Samtidig forstærker den svage stigning i produktiviteten virkningen på lønandelen fra den faldende realløn. Krigsårene er indtil 1942 præget af et reallønsfald, som er kraftigere end produktivitsfaldet. Fra 1942 til 1943 stiger reallønnen men ikke så stærkt, at det kan afbøde virkningerne på lønandelen af den stigning i produktiviteten, som samtidig sætter ind. Endelig bliver reallønsfremgangen fra 1943 til 1944 så stærk, at den dominerer produktivitsstigningen, hvorved faldet i lønandelen vendes til en svag stigning.

Selv om det som nævnt ovenfor ikke er muligt at beregne lønkvoter for de enkelte erhverv før 1947, må udviklingen i mellemkrigsårene antages at være så påvirket af de stærke forskydninger imellem landbrug og byerhverv, at det kan berettigge et forsøg på at beregne lønkvoten for hver af disse to erhvervsgrupper. I tabel 11 er anført resultaterne, som for så vidt angår niveau og ændringer fra år til år må tages med store forbehold. Derimod er tendensen i tallene formentlig mere troværdig.

Den summariske lønandel i landbruget falder voldsomt fra midten til slutningen af tyverne. Derefter stiger den meget stærkt fra 1929 til 1931, hvorefter den i 1932 og 1933 falder tilbage til 1929-niveauet. I resten af 1930'erne svinger lønandelen med små udsving omkring 35 pct. Hvad angår den summariske lønandel i byerhvervene genfindes stigningen, omend langt mere beskeden, i begyndelsen af 1930'erne. For perioden under ét er der dog tale om stor stabilitet med ret beskedne udsving omkring et niveau på ca. 40 pct.

Ser man på de standardberegneede lønkvoter, hvor de selvstændige i de to erhverv tilregnes et arbejdsvederlag svarende til den gennemsnitlige lønmodtagerindkomst i erhvervet, er billedet noget anderledes. For landbrugets vedkommende er der ikke tale om voldsomme forskydninger i forholdet mellem antal lønmodtagere og antal selvstændige. Den standardberegneede lønkvote følger derfor samme udvikling som den summariske. Den meget høje værdi, der nås i nogle af årene, afspejler dybden i periodens landbrugskrise. Den standardberegneede lønkvote for byerhvervene udviser stigning fra 1929 til 1932 og falder derefter langt stærkere end den summariske frem igennem 1930'erne.

Sammenholdes tabel 11 med udviklingen i den aggregerede standardberegneede lønkvote, jvf. tabel 8 og fig. 2, ses det, at faldet i denne fra 1926 til 1929 er bestemt af udviklingen i landbruget. Fra 1929 til 1931 stiger den standardberegneede lønkvote aggregeret og i begge erhvervsgrupper. Derimod er faldet

fra 1933 til slutningen af 1930'erne i den aggregerede lønkvote bestemt af faldet i den standardberegnete lønkvote i byerhvervene.

Tabel 11. Summarisk og standardberegnet lønkvote i landbrug m. v. og byerhverv. 1926 - 1939 og 1947

	Summarisk lønkvote		Standardberegnet lønkvote	
	Landbrug m. v.	Byerhverv	Landbrug m. v.	Byerhverv
1923	(43.4)	—	—	—
1926	47.9	40.1	87.2	53.7
1927	45.7	40.3	84.1	54.0
1928	39.6	41.3	72.5	55.3
1929	34.0	39.9	62.6	53.1
1930	36.4	41.0	67.0	54.5
1931	43.8	42.6	81.5	56.2
1932	40.0	43.4	76.4	57.7
1933	35.1	41.1	67.0	54.3
1934	34.8	40.5	65.8	52.7
1935	34.8	40.5	65.4	52.2
1936	35.6	39.7	67.3	50.8
1937	37.0	—	70.7	—
1938	34.2	40.1	65.7	50.5
1939	34.3	41.3	65.2	51.6
1947	37.1	49.6	75.7	60.0

Anm. Summarisk lønkvote angiver forholdet mellem erhvervets lønsum og BFI. Lønsummen beregnet efter samme princip som i tabel 2. Index for antal lønmodtagere i erhvervene beregnet ud fra folketællingspublikationer samt P. J. Pedersen (1977b), jvf. også bilagstabel 1. Det skønnede antal arbejdsløse, jvf. bilagstabel 1, er i mangel af bedre fordelt mellem erhvervene proportionalt med fordelingen af lønmodtagerne. Lønindex for landbrug m.v. fra P. M., tabel 43, p. 102. Lønsummen i byerhverv beregnet residualt.

Standardberegnet lønkvote angiver lønsum og arbejdsvederlag til selvstændige sat i forhold til erhvervets BFI. Arbejdsvederlag til selvstændige fremkommer ved at tilregne de selvstændige en aflønning svarende til den gennemsnitlige lønmodtagerindkomst i erhvervet. Antal selvstændige i de to erhverv beregnet ved interpolation ud fra folketællingspublikationer og P. J. Pedersen (1977b), jvf. bilagstabel 1.

BFI i løbende priser i landbrug m.v. og byerhverv, S. Aa. Hansen (1974). Den summariske lønkvote i landbrug m.v. i 1923 skønnet på basis af lønoplysninger hos A. Ølgaard (1976) sammenkædet med det her anvendte beskæftigelsesindex.

Til yderligere belysning af den påvirkning, der er udgået fra periodens voldsomme pris- og lønforskydninger, er udviklingen i løn- og prisniveau for landbrug m. v. og industri og håndværk m. v. anført i tabel 12. Ved sammenligning med tabel 11 ses det, at der især for landbrugets vedkommende er god overensstemmelse mellem udviklingen i lønandel og i erhvervets reallønsomkostninger. I søjlen yderst til højre i tabel 12 er vist udviklingen i den relative reallønsomkostning imellem industri og landbrug. Tallene illustrerer både de voldsomme bevægelser erhvervene imellem og den langsigtede tendens til stærkere stigning i landbrugets reallønsomkostning.

Tabel 12. Løn- og prisniveau i landbrug m. v. og industri og håndværk m. v. 1926-39 og 1947. 1926 = 100

	w_I	w_L	P_I	P_L	w_I/P_I	w_L/P_L	$(w_I/P_I)/(w_L/P_L)$
1926	100	100	100	100	100	100	100
1927	96	90	95	90	101	100	100
1928	95	84	94	92	101	91	112
1929	96	80	94	92	102	87	118
1930	98	77	90	78	109	99	110
1931	98	74	91	61	108	121	89
1932	96	70	94	56	102	125	82
1933	96	67	94	62	102	108	94
1934	98	69	97	69	101	100	101
1935	98	72	100	75	98	96	103
1936	98	78	101	77	97	101	95
1937	—	86	103	80	—	108	—
1938	104	89	108	86	96	103	92
1939	108	96	111	88	97	109	89
1947	193	268	201	209	96	128	75

Anm. Symbolforklaring: w_I og P_I , lønindex og implicit BFI-deflator for industri, håndværk m.v., w_L og P_L tilsvarende for landbrug m.v.

Kilder: lønindex, PM (1954, tabel 43, p. 102). BFI-deflatorer beregnet på grundlag af S. Aa. Hansen (1974).

Endnu et forhold, som kan antages at have påvirket udviklingen i lønandelen, er ændringer i bytteforholdet over for udlandet. Den standardiserede lønkvote, som anvendes her, kan som nævnt ovenfor fortolkes som forholdet mellem real timeløn og total timeproduktivitet. Påvirkningen fra en bytteforholdsændring vil derfor afhænge af, hvordan denne påvirker lønninger, priser og produktivitet. Hvad angår produktiviteten, anvendes der her som mål produktionsværdien målt i basisårets priser⁵ pr. time. I princippet skal der derfor ikke foretages nogen umiddelbar korrektion for bytteforholdsændringer, som tilfældet ville have været, hvis man i stedet for real produkt havde arbejdet med real indkomst pr. time. Hvordan en bytteforholdsændring påvirker produktiviteten, vil derfor afhænge af foretagernes reaktioner med hensyn til de producerede mængder og den anvendte mængde arbejdskraft. Et muligt udgangspunkt er at antage, at kraftige skift i bytteforholdet vil udløse kraftige bevægelser i den økonomiske aktivitet i samme retning som bytteforholdsændringen. Kombineres dette med en antagelse om, at produktiviteten på kort sigt bevæger sig pro-cyclisk, skulle man altså herfra få tendens til, at en bytteforholdsforbedring alt andet lige resulterer i et fald i lønandelen, mens en forringelse skulle trække i retning af en stigning i lønandelen. Dette forenklede billede modificeres af, at påvirkningen fra en bytteforholdsændring i konkrete

5. Dette er et princip, man stræber efter at følge. For en række BFI-komponenter kan det ikke realiseres i praksis.

tilfælde bl. a. må afhænge af, hvilke prisændringer som forårsager ændringen i bytteforholdet. F. eks. har et devalueringssinduceret fald i eksportpriserne jo næppe samme virkning som en stigning i verdensmarkedspriserne på importerede råvarer.

Hvad angår udviklingen i reallønnen er det om muligt endnu sværere á priori at gøre nogen antagelse om virkningen af en bytteforholdsændring. Pristalsregulering af lønningerne og de af bytteforholdsændringen afledte ændringer i den økonomiske aktivitet kan meget vel tænkes at påvirke pengelønnen i hver sin retning med et ubestemt nettoresultat til følge.

Tabel 13. Ændring af standardiseret lønkvote, real timeløn og timeproduktiviteten i år med store bytteforholdsændringer

	Gennemsnitlig ændring i stan- dardiseret løn- kvote	Gennemsnitlig ændring i real timeløn	Gennemsnitlig ændring i pro- duktion pr . time
1926/27 - 1939/40			
År med fald i bytteforholdet	+1.70%	-0.04%	-1.05%
År med stigning i bytteforholdet	-5.53%	-2.31%	+2.69%
1946/47 - 1973/74			
År med fald i bytteforholdet	-0.78%	+5.41%	+5.08%
År med stigning i bytteforholdet	-0.44%	+3.44%	+4.00%

Anm. 1. Stor ændring i bytteforholdet defineret i fn. 6. Følgende år indgår: 1927, 1929, 1931, 1932, 1933, 1935, 1938 (Set i forhold til 1936, da lønkvoteobservation mangler for 1937), 1940, 1947, 1948, 1949, 1950, 1951, 1952, 1953, 1957, 1958, 1959, 1960, 1963, 1974.

Anm. 2. Standardiseret lønkvote, jvf. tabel 8. Real timeløn beregnet på basis af w og p i bilagstabel 1. Produktion pr. time, jvf. bilagstabel 1.

Der er derfor af mangel på bedre valgt at se på, om der kan observeres nogen systematisk samvariation mellem ændringer i bytteforholdet og ændringer i lønkvoten. For mellemkrigsårene (1919-39) er der ingen sammenhæng mellem niveauet for bytteforholdet og niveauet for den standardberegnete lønkvote (korrelationskoefficient 0.02). Ser man i stedet på år med store ændringer i bytteforholdet⁶, får man det i tabel 13 viste forhold. I mellemkrigsårene er bytteforholdsændringer og ændringer i lønkvoten modsat rettede. Det ses, at dette for år med stort fald i bytteforholdet fremkommer som resultat af en nærmest konstant realløn og et fald i produktiviteten. For år med stor stigning i bytteforholdet fremkommer det kraftige gennemsnitlige fald i lønkvoten som resultat af et fald i den gennemsnitlige realløn og en stigning i den gennemsnit-

6. En stor ændring defineres ret arbitrært som en ændring på over 5% i bytteforholdet som angivet i A. Ølgaard (1966, p. 242).

lige produktivitet. Til sammenligning er der i tabel 13's nederste halvdel vist de tilsvarende tal for efterkrigsårene. I modsætning til mellemkrigsårene er der ikke her tale om nogen systematik i forholdet mellem bytteforholdsændringer og ændringer i lønkvoten. Både for år med store fald og for år med store stigninger i bytteforholdet gælder det, at den gennemsnitlige ændring i lønkvoten næppe er signifikant forskellig fra nul. Tallene i tabel 13 skal dog tages med forbehold netop, fordi der arbejdes med gennemsnitlige ændringer i de anførte størrelser. Kun for mellemkrigsår med stor stigning i bytteforholdet og for efterkrigsår med stor stigning i bytteforholdet, er der tale om éntydige ændringsretninger for lønkvoten (henholdsvis fald i 3 af 3 tilfælde og fald i 4 af 5 tilfælde). For de øvrige år fremkommer den gennemsnitlige ændring i lønandelen som resultat af nogenlunde lige mange modsat rettede bevægelser.

For hele perioden er der altså kun tale om systematisk samvariation imellem bytteforholdsændringer og ændringer i lønkvoten i den retning, man *a priori* ville forvente, for mellemkrigsår med stor stigning i bytteforholdet (1929, 1933 og 1935). Det er imidlertid vanskeligt at kvantificere effekten af bytteforholdsændringer på lønandelen i denne periode, fordi udviklingen i 1930'erne i den standardiserede lønandel samtidig må antages at være påvirket af en række andre faktorer.

4. Konklusion

Brug af en ny serie for udviklingen i antallet af beskæftigede lønmodtagere fører som vist til et radikal omvurdering af udviklingen i den funktionelle indkomstfordeling i Danmark i mellemkrigsårene.

Hvor man på basis af de hidtidige tal når frem til, at lønandelen i de sidste 50 år udviser et nærmest U-formet forløb, får man ud fra de reviderede beskæftigelsestal en konstant/svagt stigende lønandel i mellemkrigsårene og en stærk stigning i efterkrigsårene. Endnu mere usikre skøn for årene umiddelbart før 1921 tyder som vist på, at lønandelen umiddelbart før og under 1. verdenskrig lå på et lavere niveau end i mellemkrigsårene. Disse mere usikre tal underbygger hovedkonklusionen, at lønandelen på langt sigt har været stigende i Danmark som i en række andre lande, jvf. også henvisningen ovenfor til J. P. Christensens (1975) skøn for perioden 1870 - 1914. Det diskontinuerte spring op til et nyt højere niveau efter hver verdenskrig genfindes også i andre lande.

Ved at tilregne de selvstændige en aflønning for deres arbejdsindsats svarende til den gennemsnitlige løn for lønmodtagere beregnedes dernæst en standardiseret kvote for samlet arbejdsindkomst som andel af BFI. Den standardiserede lønandel svinger kraftigt om en konstant værdi i årene frem til 1932 og falder derefter voldsomt indtil slutningen af krigen. Efter krigen springer den kraftigt i vejret til et niveau, som er relativt stabilt indtil midten af 1960'erne. Endelig stiger den kraftigt frem til midten af 1970'erne. Set over hele perioden

er der kun tale om en beskeden stigning i den standardberegnete lønkvote. Dette resultat bør fortolkes med forsigtighed, idet den tilregning af et arbejdsvederlag til de selvstændige, som er anvendt ovenfor, kun er én blandt flere måder at standardisere lønkvoten på.

Bilagstabel 1. Antal lønmodtagere (LM) excl. husassistenter m. v., samlet antal arbejdsløse ($\bar{O}$), antal selvstændige (S), gennemsnitligt antal arbejdstimer pr. år (T). Implicit løn pr. time (w), BFI-deflator (p) og produktion i 1929-priser pr. arbejdstime (q). 1929 = 100 for w, p og q. 1921-74

	LM	$\bar{O}$	S	T	w	p	q
	1000 personer			timer		1929 = 100	
1921	805	69	367	2.412	144	148	80
1922	821	61	374	2.408	—	120	86
1923	836	40	380	2.405	109	121	92
1924	851	35	387	2.400	117	132	91
1925	866	49	393	2.397	122	126	88
1926	880	68	399	2.392	109	107	93
1927	892	74	404	2.388	104	101	94
1928	904	61	409	2.384	102	100	95
1929	916	52	414	2.379	100	100	100
1930	929	49	419	2.376	100	93	104
1931	951	64	419	2.359	101	86	106
1932	978	118	420	2.352	98	84	105
1933	1.003	116	421	2.344	97	88	107
1934	1.030	97	421	2.337	98	93	107
1935	1.055	91	421	2.328	103	97	108
1936	1.081	95	421	2.321	105	99	109
1937	1.107	114	420	2.313	—	103	112
1938	1.134	116	420	2.281	116	106	115
1939	1.161	104	419	2.275	124	110	117
1940	1.189	142	419	2.269	136	135	102
1941	1.203	117	420	2.263	146	171	90
1942	1.221	97	423	2.257	158	188	90
1943	1.239	70	427	2.250	170	191	97
1944	1.259	56	430	2.243	186	192	105
1945	1.279	91	434	2.237	—	210	98
1946	1.293	63	436	2.230	236	192	111
1947	1.304	63	436	2.224	254	200	116
1948	1.315	63	437	2.217	275	210	120
1949	1.325	71	437	2.209	287	215	125
1950	1.337	66	438	2.203	317	230	133
1951	1.355	76	434	2.195	349	247	134
1952	1.374	97	431	2.189	373	260	137
1953	1.395	73	428	2.157	390	260	144
1954	1.417	65	426	2.150	410	264	146
1955	1.436	79	423	2.144	425	271	148
1956	1.449	90	423	2.136	450	284	151
1957	1.464	85	423	2.129	475	288	158
1958	1.483	82	424	2.102	500	293	162
1959	1.507	54	426	2.011	550	304	175
1960	1.534	39	429	1.966	594	309	187
1961	1.574	36	426	1.956	668	328	194
1962	1.613	31	422	1.949	740	352	199
1963	1.650	41	417	1.941	780	361	204

(tabellen fortsættes næste side)

	LM	Ø	S	T	w	p	q
	1000 personer			timer	1929 = 100		
1964	1.683	28	411	1.934	852	382	217
1965	1.714	24	404	1.926	969	407	226
1966	1.741	26	392	1.878	1.093	434	237
1967	1.769	32	380	1.862	1.199	457	248
1968	1.795	51	367	1.811	1.362	473	270
1969	1.823	43	354	1.774	1.543	489	297
1970	1.856	36	342	1.766	1.734	525	306
1971	1.912	42	349	1.724	1.930	558	317
1972	1.959	39	327	1.706	2.138	600	331
1973	1.972	30	326	1.687	2.469	668	340
1974	2.012	57	323	1.597	3.075	753	364

- Anm. 1. LM: skønnet antal lønmodtagere. For 1921 - 1970 beregnet på basis af skøn over antal lønmodtagere ved folketællingerne anført i P. J. Pedersen (1977 b). Imellem folketællingerne er antallet beregnet ved at anvende lineært interpolerede lønmodtagerfrekvenser på middelfolketallet mellem 15 og 69 år. For 1971-1974 baseret på beskæftigelsesundersøgelserne.
2. Ø: skønnet samlet antal arbejdsløse. Beregnet på basis af antallet af forsikrede arbejdsløse som angivet i P. J. Pedersen, (1976, fn. 8, p. 75).
3. S: antal selvstændige erhvervsdrivende. Beregnet efter samme principper som 1.
4. T: gennemsnitligt årligt antal arbejdstimer. Kilde: P. J. Pedersen (1977 a) for 1921-1970. For 1971-1974 beregnet efter samme principper.
5. w: lønsum/skønnet antal arbejdstimer udført af lønmodtagere. Lønsum indtil 1946 beregnet på basis af LS2, jvf. tabel 1, og faktisk lønsum i 1947. 1929 = 100.
6. p: BFI i løbende priser/BFI i 1929-priser. 1929 = 100. Kilde: S. Aa. Hansen (1974).
7. q: BFI i 1929 priser/skønnet totalt antal arbejdstimer. 1929 = 100. Kilde: P. J. Pedersen (1977 a) for 1921-1970. For 1971-1974 beregnet efter samme principper.

Litteraturoversigt

- Atkinson, A. B. 1975. *The economics of inequality*. Oxford.
- Bronfenbrenner, M. 1972. *Income distribution theory*. Chicago.
- Christensen, J. P. 1975. *Lønudviklingen inden for dansk håndværk og industri 1870 - 1914*. Kbhvn.
- Fabritius, J. 1974. Indkomstpolitik i tredive og tresserne. Betingelserne for dansk indkomstpolitik. *Økonomi og Politik*: 287-301.
- Hansen, S. Aa. 1974. *Økonomisk vækst i Danmark*. II. København.
- Keynes, J. M. 1939. Relative movements of real wages and output. *Economic Journal*: 34-51.
- King, J. og P. Regan. 1976. *Relative income shares*. London.
- Klein, L. R. og R. F. Kosobud. 1961. Some econometrics of growth: great ratios of economics. *Quarterly Journal of Economics*: 173-198.
- Koch, C. og P. Kongshøj Madsen. 1976. Den funktionelle fordeling i efterkrigstiden. I *Fordeling, indkomstpolitik og arbejdsløshed i Norden*. Nordisk Tidsskrift for Politisk Økonomi, nr. 4, 1976, pp. 72-113. Roskilde.
- Kravis, I. 1959. Relative income shares in facts and theory. *American Economic Review*: 917-949.
- Meyer, L. 1960. Belysning af indkomstfordelingen. Bilag 1 i E. Hoffmeyer: *Stabile priser og fuld beskæftigelse*, pp. 235-246. København.
- Milhøj, P. 1954. *Lønudviklingen i Danmark 1914 - 1950*. København.
- Pedersen, P. J. 1976. Registreret og ikke-registreret ledighed *Nationaløkonomisk Tidsskrift*: 70-77.
- Pedersen, P. J. 1977a. Langtidssammenhæng mellem produktivitetsstigning og beskæftigelsesgrad. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*: 175-192.
- Pedersen, P. J. 1977b. Arbejdsstyrke og beskæftigelse 1911-70. *Socialt Tidsskrift*: 31-56.
- Solow, R. M. 1958. A skeptical note on the constancy of relative shares. *American Economic Review*: 618-631.
- Ølgaard, A. 1966. *Growth, productivity and relative prices*. Amsterdam.
- Ølgaard, A. 1976. *Arbejdslønnen i byerne og i landbruget i Danmark 1875-1955*. Blåt meno nr. 49, Københavns Universitets Økonomiske Institut.

Lomé-konventionens betydning for industriudviklingen i Afrika

John Carlsen

I Indledning

Lomé-konventionen, som er det centrale element i EF's politik over for u-landene, udløber efter en periode på 5 års varighed i februar 1980.

Konventionen, som omfatter EF's 9 medlemsstater og 53 u-lande i Afrika, Vestindien og Stillehavsområdet (ACP-landene), blev undertegnet den 28. februar 1975 og trådte formelt i kraft 1. april 1976. Den indeholder aftaler vedrørende samhandel, råvarestabiliseringsordninger (Stabex), finansiel og teknisk bistand samt industrielt samarbejde.

Aftalen blev indgået på et tidspunkt, hvor de europæiske industrilande var rystet af prisstigningerne på olie, og hvor de forholdsvis råvarefattige EF-landes ønsker om stabile råvare-forsyninger gjorde det muligt for de associerede forholdsvis råvarerige ACP-lande at opnå væsentlige forbedringer i forhold til de tidligere associeringsaftaler.

Flere repræsentanter for u-landenes regeringer proklamerede Lomé-konventionen som et skridt på vejen mod en ny og mere retfærdig verdensorden og fremhævede i den forbindelse specielt Stabex, handelsaftalerne, som giver de associerede u-lande fri adgang til det europæiske marked for industriprodukter, samt bestemmelserne om industrielt samarbejde.

Men siden er u-landenes forhåbninger om væsentlige indrømmelser på deres krav om en ny økonomisk verdensorden svundet ind. Når forhandlingerne om en eventuel Lomé II-konvention for alvor kommer i gang i slutningen af 1978, sker det oven på skuffelserne med UNCTAD IV (Nairobi 1976) og den særlige konference om internationalt økonomisk samarbejde (Nord-syd dialogen Paris, juni 1977) ACP-landene vil derfor ikke slå sig til tåls med at Lomé I-konventionen var et skridt i den rigtige retning. De har oplevet at i-landene i slutningen af 70'erne har fået mere end nok at gøre med at løse deres interne økonomiske problemer under krisen og at protektionismen i forhold til u-landenes eksport af industrivarer er blusset op med fornyet styrke. Dette på trods af stigende erkendelse af sammenhængen mellem økonomisk fremgang i i- og u-lande¹).

1. Se f.eks. The World Development Report 1978, *The World Bank*, Washington, August 1978.

Forhandlingerne og det endelige resultat vil være præget af denne ændring i den internationale situation. EF-landene har foreslået visse mindre justeringer i forhold til Lomé I, mens ACP-landene har krævet en ny konvention, som på afgørende vis tager hensyn til de problemer som u-landene vil stå over for i 80'erne²). Således udtalte Jamaica's udenrigsminister på ACP-landenes vegne ved åbningen af forhandlingerne i Bruxelles den 24. juli 1978:

»In our view, these negotiations cannot be regarded as a mere holding operation limited to the mere rearrangement, adaptation or adjustment of the Lomé Convention. The ACP are not interested in a partly cosmetic exercise. We, of the ACP, have come to seek to negotiate for the eighties, a new convention which must represent a significant step forward as Lomé did in 1975«.³).

Baggrunden for ACP-landenes indstilling til forhandlingerne er at de ikke deler EF-landenes opfatelse af at Lomé-konventionen stort set har fungeret tilfredsstillende.

I denne artikel vil jeg give en vurdering af det industrielle samarbejde i Lomé-konventionen samt af konventionens betydning for de afrikanske ACP-landes industriudvikling. På baggrund af en diskussion omkring de indhøstede erfaringer med gennemførelse af konventionens bestemmelser om industrielt samarbejde afsluttes artiklen med forslag til forbedringer, som kan indarbejdes i en ny konvention.

En vurdering af netop denne del af Lomé-konventionen har særlige perspektiver for forståelse af forhandlingerne om en ny konvention. Det skyldes ikke alene at bestemmelserne om industrielt samarbejde er en nyskabelse i forhold til tidligere associeringsordninger og at der derfor er knyttet særlig interesse til disse bestemmelsers praktiske gennemførelse. Ved forhandlingerne om Lomé I spillede Nigeria, som er Afrikas folkerigeste nation (80 mill. indb.) og verdens 5. største olieeksportør, en dominerende rolle. At bestemmelserne om industrielt samarbejde fik en fremtrædende plads i Lomé-konventionen skyldtes hovedsageligt pres fra Nigeriansk side og var formentlig en betingelse for at Nigeria ville tilslutte sig konventionen. En analyse af disse bestemmelsers implementering vil derfor være et vigtigt element til forståelse af ACP-landenes synspunkter vedrørende indholdet af en eventuel ny konvention.

II Industrielt Samarbejde i Lomé-konventionen

Tidligere associeringsaftaler - de såkaldte Yaoundé-aftaler mellem EF og de tidligere franske kolonier specielt i Vestafrika - blev kritiseret for at fastholde

2. En gennemgang af henholdsvis EF's og ACP-landenes oplæg til forhandlingerne er gengivet i Hedrich, Manfred og Freiherr von der Ropp, Klaus, *Lomé II in the light of Experience with Lomé I*, i *Aussenpolitik* vol. 29, no. 3. Hamburg 1978.

3. Citeret fra *Telex Africa* no. 106 1.st. August 1978 s. 8.1.

u-landene som råvareleverandører i den internationale arbejdsdeling. Kritikerne henviste til at de gensidige præferenceordninger som gav EF-landene samme fortrin på u-landenes markeder som disse opnåede i EF i realiteten ville vanskeliggøre u-landenes industrialisering. De påpegede ligeledes at EF-bistanden, som bliver administreret af Den Europæiske Udviklingsfond (EDF), i overvejende grad sigtede på at fremme eksporten af mineraler og tropiske landbrugsprodukter hvorimod der blev ydet ringe udviklingsbistand til industrialisering. Kritikken blev underbygget med henvisning til den udviklingsfilosofi, som højtstående embedsmænd i EF-kommissionens Udviklingsdirektorat ofte gav udtryk for, nemlig at:

... »industrialisering primært bør være et anliggende for den private sektor hvormed menes private investeringer og profit« ...⁴⁾

Ifølge denne opfattelse, var det EDF's rolle at:

Finance infrastructure which directly affects the success of industrial investment; provide, in appropriate ways, the necessary means for carrying out largescale projects in co-operation with the private sector; help finance small and medium-scale enterprises by aiding local development banks; help - in a realistic way - to provide European potential investors with better information; provide technical assistance required by AAMS to plan fiscal regulations, customs regulations, etc. that they decide to offer private investors; to ensure that projects of national interest which have levels of profitability too low for private investors are, nonetheless, studied and prepared; and to accelerate the development of projects in which associated states and private investors are jointly interested⁵⁾.

Begrundelsen for disse synspunkter var rent politisk ideologisk:

... »the state is not a very good industrialist«.

»Private capital is more effective than aid« og »the interest of private capital guarantees that a project is meaningful« ...⁶⁾.

Disse synspunkter og den bistandspolitiske holdning som ligger til grund er naturligvis en væsentlig del af forklaringen på, hvorfor EF ikke har ydet mere end 5% af de samlede midler under 1, 2 og 3. EDF til industriudvikling i u-landene. (Se tabel 1).

4. Assistant Director-General i DG 8 J. Ferrandi, »Agriculture et Industrialisation« i konferencepapir fra Agronomisk Institut i Genbloux s. 13 og 14 her citeret efter Jones, D.: »Europe's Chosen Few, Policy and Practise of the EEC Aid Programme« O. D. I., London 1973, s. 68.

5. J. Ferrandi, L'industrialisation des pays associés, EEC document ref: VIII/1190/72-F her citeret efter Jones op.cit. s. 69.

6. Citaterne er fra J. Ferrandi op.cit. s. 14, 22 og 24.

Tabel 1. EF-bistandens fordeling på sektorer (%)

	1, 2 og 3 EDF	4. EDF 1)	Verdens- banken 2)
Landbrug	30	40	26
Veje, jernbaner etc.	36	25	20
Sociale formål	7	9	6
Uddannelse	12	9	4
Industri	5	7 x)	20 xx)
Sundhedsvæsen	5	3	-)
Energi	2	4	13
Andre formål	3	3	11
Total	100	100	100

1) Tallene bygger på de indikative programmer og er foreløbige, da der indtil videre kun er truffet endelig beslutning vedrørende ca. 45% af EDF's midler (juli 1978).

x) Hertil skal lægges lån fra EIB's egne midler 390 mill. r. e. Det bringer det samlede beløb til industriudvikling op på ca. 600 mill. r. e. eller ca. 14%. (En regningsenhed r. e. er ca. 1.15 U.S.\$).

2) Tallene i denne kolonne viser den samlede långivning fra IBRD og IDA i 3-års perioden 1974-76.

xx) Dette tal inkluderer midler som via udviklingsfinansieringsinstitutter i u-landene kanaliseres til småindustri.

-) Mindre end 0,5%.

Heller ikke Den Europæiske Udviklingsbank (EIB) kunne bidrage væsentligt til industrialiseringen af de associerede lande under tidligere associeringsaftaler. Industrialiseringsprocessen i disse lande vanskeliggjordes af små og købekraftsvage indre markeder og den europæiske investeringsbanks statutter og udlånspraksis gjorde det vanskeligt at opdrive et tilstrækkeligt antal levedygtige industriprojekter. Bankens aktivitet var således begrænset af at man ikke havde mulighed for at bistå ved forberedelsen og planlægningen af projekter og af at man normalt ikke kunne indskyde mere end 25% af et projekts samlede kapitalbehov. Som hovedregel har man kun kunnet give lån til industriprojekter på almindelige kommercielle lånevilkår, idet de store EF-lande var modstandere af at give gavebistand til industriudvikling i u-landene.

I modsætning til de tidligere associeringsaftaler lægges der i Lomé-konventionen stor vægt på u-landenes industrialisering. Efter stærkt pres fra specielt Nigeria har industriel samarbejde fået en fremtrædende plads. Således gøres indholdet af det industrielle samarbejde til genstand for behandling i et selvstændigt afsnit af Konventionen (Afsnit III). Og for at fremme de industrialiseringsmålsætninger, som formuleredes her blev der afsat et beløb på 600 mill. regningsenheder (1 regningsenhed = 1,15 dollar) svarende til ca. 14 procent af den samlede Lomé-bistand, altså en klar stigning i forhold til tidligere.

Målsætningerne for det industrielle samarbejde sigter specielt mod et brud med den traditionelle importsubstitutionspolitik som har præget u-landenes industriudvikling i 50'erne og 60'erne. Man fremhæver derfor specielt basisindustri og

småindustri samt den dermed forbundne uddannelse, optræning og overførsel af teknologi⁷).

Af de ca. 600 millioner regningsenheder er de ca. 390 mill. r. e. E.I.B.'s egne midler, 95 mill. r. e. er såkaldt risikovillig kapital, ca. 40 mill. r. e. er afsat til såkaldte kreditlinieaftaler til støtte af specielt mindre virksomheder i u-landene og det resterende beløb er afsat til infrastrukturinvesteringer af betydning for industrialiseringen som f. eks. energi. Den finansielle støtte til industriudvikling administreres i almindelighed af E.I.B. Dog er bistanden til småindustri henlagt til E.D.F. Men som en nyskabelse er der i Lomé-konventionen oprettet to nye institutioner. Dels et udvalg for industrielt samarbejde, som skal sørge for bestemmelsernes iværksættelse. Dels et Center for Industriel Udvikling, C.I.D., som skal bidrage til den praktiske gennemførelse af bestemmelserne i industrialiseringsafsnittet som ikke er dækket af det tekniske og finansielle samarbejde som varetages af E.I.B. og E.D.F. Det drejer sig først og fremmest om bestemmelserne vedrørende overførsel af teknologi og teknologiens tilpasning til forholdene i u-landene. C.I.D. er altså en ny institution i modsætning til E.I.B. og E.D.F. som også under tidligere associeringsaftaler har arbejdet med industriprojekter i u-landene.

En af de første opgaver for Udvalget for Industrielt Samarbejde har derfor været at fastlægge retningslinier for C.I.D.'s virke samt at vedtage de budgetmæssige rammer. C.I.D. påbegyndte sit arbejde i januar 1977 med en lille stab bestående af 9 akademiske medarbejdere og et budget på kun 1.3 mill regningsenheder, men endnu er EF- og ACP-landenes repræsentanter i Udvalget for Industrielt Samarbejde ikke nået til enighed om retningslinierne for C.I.D.'s virke. ACP-landene ønsker således at C.I.D. spiller en langt mere aktiv og fremtrædende rolle ved løsningen af Afrikas industrialiseringsproblemer end EF-landene er indstillet på⁸).

Dette peger på noget centralt vedrørende det industrielle samarbejde i konventionen, nemlig at det består af en lang række løst formulerede målsætninger og vage antydninger af midler, hvis praktiske udformning kan give større vanskeligheder end selve konventionens tilblivelse. En vurdering af Lomé-konventionens betydning for ACP-landenes industrialisering må naturligvis bygge på den praktiske udførelse af bestemmelserne i afsnit III af konventionen og vil derfor på nuværende tidspunkt være vanskeliggjort af at ikke alle elementer har fundet sin endelige udformning jfr. diskussionen om C.I.D. ovenfor. De slutninger der vil blive draget i artiklen må tages med dette forbehold.

Foruden bestemmelserne i konventionens kapitel III om industrielt samarbejde vil bestemmelserne om samhandel få betydning for de associerede landes industrialisering. Også på dette område udgør Lomé-konventionen en

7. Se Lomé-konventionens art. 29 - 34.

8. Dette fremgår f.eks. af kommissionens gengivelse af henholdsvis EF- og ACP-landenes synspunkter i dokument T/548/78 (ACP), Brussels, 23. June, 1978.

nyskabelse i forhold til tidligere associeringsaftaler idet systemet med gensidige præferencer er afløst af et system med ensidige præferencer for u-lande på EF-landenes markeder. Ifølge Lomé-konventionen har ACP-landene fri adgang til EF's marked dog bortset fra varegrupper omfattet af EF's fælles landbrugspolitik. Generelt har ACP-landene dog også for disse varer en præferencestilling i forhold til andre u-lande. For enkelte varegrupper som f.eks. sukker er gennemført særlige ordninger som sikrer ACP-landene afsætning af bestemte mængder til priser som nu ligger højt over verdensmarkedsprisen, men dog er lavere end de priser som EF's egne producenter opnår. Men for industriprodukter har ACP-landene altså i princippet helt fri adgang til det europæiske marked. Der er dog vigtige undtagelsesklausuler fra disse generelle principper. For det første er der spørgsmålet om oprindelsesstatus dvs. en regel for hvornår et produkt betragtes som produceret i et ACP-land⁹).

For det andet indeholder de almindelige bestemmelser en undtagelse for de tilfælde, hvor ordningen kan tænkes alvorligt at forstyrre erhvervssektorer i EF eller i en eller flere medlemsstater, skade disses finansielle stabilitet, skabe vanskeligheder for et erhverv i en region i EF osv. Også på dette område må en vurdering af konventionens betydning for ACP-landenes industrialisering derfor bygge på bestemmelseernes praktiske udførelse og konklusionerne i artiklen må derfor tages med det forbehold at disse bestemmelseres virkning endnu knap nok kan aflæses i handelsstatistikken samt at den protektionistiske bølge i Europa kan blive yderligere forstærket således at undtagelsesklausulerne bringes i anvendelse i konventionens sidste år.

III *De afrikanske medlemsstaters industriudvikling*

De 43 afrikanske lande som har underskrevet Lomé-konventionen udgør en temmelig uensartet gruppe med indbyrdes store forskelle i per capita indkomst, økonomisk struktur, økonomisk politik og udviklingserfaringer. Lande som Gabon, Guinea, Liberia, Mauritius, Nigeria, Zaire og Zambia kan støtte deres økonomier på rige mineralforekomster. Enkelte lande, som Kenya og Elfenbenskysten, har med held udviklet en eksport af landbrugsprodukter, mens andre lande som Chad, Mali og Øvre Volta i Sahel-regionen er hæmmet i deres udvikling af både mangel på naturrigdomme og vanskelig adgang til havet som fordyrer transporten. Hertil kommer ikke mindst den forskelligartede indflydelse som kolo-

9. Som hovedregel opnår en vare oprindelsesstatus når den er tilført så meget værdi i det pågældende land samt øvrige ACP-lande at varen skifter position i Bruxelles Nomenklaturen for klassificering af varer i toldtarifferne. Undtaget for denne regel er varer optaget på en særlig liste A for hvilke der ud over positionsskifte kræves opfyldt yderligere betingelser som f. eks. at varen tilføres mindst 50% værditilvækst. For varer optaget på en anden liste B kræves ikke positionsskifte for at opnå oprindelsesstatus. For en diskussion af disse reglers betydning for ACP-landenes muligheder for at eksportere industriprodukter se: Dodoo, C og Kuster, R., »The road to Lomé« i von Gesau, A. (red.), *The Lomé Convention and a new international economic order*, Leyden, 1977.

nimagternes økonomiske politik har øvet på landenes udvikling samt de forskellige udviklingsveje som siden uafhængigheden er blevet forsøgt.

På trods af disse forskelle har landene mange fælles træk som adskiller denne gruppe af u-lande i Afrika syd for Sahara fra udviklingslandene på de andre kontinenter. Et af de vigtigste af disse fællestræk er den manglende industrialisering.

Mere dybtgående analyser af industriudviklingen i Afrika og sammenligninger med udviklingen i andre udviklingslande vanskeliggøres af mangel på information. Det skyldes at industristatistikken i de fleste afrikanske lande er ufuldstændig og ofte forældet. Egentlige industritællinger som vi kender dem fra den danske statistik er først påbegyndt i de senere år og er endnu ikke gennemført i alle lande. Og de tællinger der er foretaget er sjældent sammenlignelige da de ikke dækker samme perioder og da tællingerne ikke bliver gentaget årligt.

Industrialiseringsproblematikken i Afrika fremtræder i store træk som (i) industriproduktionens relativt lave stade (ii) den aftagende vækst i industriproduktionen som kan observeres i de ikke-olieproducerende afrikanske u-lande siden midten af 60'erne samt (iii) de forholdsvis ubetydelige strukturelle ændringer som væksten har medført i såvel produktionens sammensætning som i beskæftigelse og ejerforhold. En industrialiseringsstrategi som skal løse nogle af disse problemer må baseres på en forståelse af årsagerne til disse forhold.

I det følgende vil jeg kort skitsere nogle træk af de afrikanske u-landes industriudvikling siden 1960 og derpå diskutere nogle væsentlige problemer som disse lande står over for i deres fortsatte industrialiseringsbestræbelser.

U-landene har som gruppe haft en stærkere vækst i deres industriproduktion end i-landene i perioden 1960 - 1976. (Se tabel 2).

Tabel 2. Vækst i industriproduktionen 1960 - 76 for forskellige landegrupper

	1960 - 70	1970 - 76
Lavindkomst u-lande	6.7	4.5
Mellemindkomst u-lande	7.6	7.2
Afrikanske ACP-lande x)	8.0	5.4
i-lande	5.7	3.2

Kilde: World Development Report, 1978. The World Bank, Washington, August 1978, p. 78, 79.

x) Beregnet uvejet gennemsnit.

Herved har u-landene som gruppe øget deres andel af verdens samlede industriproduktion fra ca. 6.5 procent i 1960 til ca. 7.5 procent i 1976. De afrikanske u-landes andel var i 1976 mindre end 0.6 procent af verdens samlede industriproduktion og udgjorde kun ca. 8 procent af u-landsgruppens industriproduktion. Selv målt med u-landsmålestok er de afrikanske lande altså un-

derindustrialiserede. Således er de afrikanske u-landes samlede industriproduktion mindre end industriproduktionen i u-lande som Indien, Brasilien, Argentina og Mexico.

I slutningen af 50'erne og begyndelsen af 60'erne oplevede mange afrikanske u-lande en kraftig vækst i deres industriproduktion hovedsageligt baseret på importsubstitution. Men siden midten af 60'erne har væksten været aftagende i de fleste afrikanske u-lande. Industriproduktionen steg fra 1960 - 1970 med gennemsnitlig 8 procent for derefter at falde til 5.4 procent i perioden 1970 - 76. Se tabel 2. Disse gennemsnitssal dækker over store spredninger mellem landene.

Specielt i perioden 1973 - 76 er en stor del af væksten tilfaldet de olieproducerende lande Gabon og Nigeria, hvorimod Sahel-landene og landene i Østafrika som blev udsat for tørken i 1974 - 75 har haft en stagnerende industriproduktion.

Væksten bevirkede at industriens andel af den samlede værditilvækst i de fleste lande steg betydeligt fra 1960 til 1970. Alligevel udgjorde industriproduktionen for samtlige u-lande i Afrika - dvs. inklusive de arabiske lande - ifølge FN's økonomiske kommission for Afrika kun 12 procent af områdets samlede produktion¹⁰).

Ifølge kommissionens skøn udgjorde industriproduktionens andel mindre end 10 procent i 20 ud af de 47 lande og mellem 10 og 20 procent i 25 lande. Kun i Alger og Ægypten bidrog industriproduktionen med mere end 20 procent til nationalproduktet i 1975.

Den industrielle udvikling i 50'erne og 60'erne bestod dels i en produktion af ikke-varige forbrugsgoder for det lokale marked dels i en let forarbejdning af primærvarer - mineraler såvel som landbrugsprodukter - med henblik på eksport. En forholdsvis stor del af virksomhederne blev etableret som datterselskaber af multinationale selskaber som konsekvens af de nyligt uafhængige afrikanske staters importsubstitutionspolitik.

Denne type industrialisering har ikke bidraget væsentligt til en strukturel omformning af de afrikanske samfund.

I de lande hvor minedrift stadig er den dominerende økonomiske aktivitet i den moderne sektor gælder det at den lokale værditilvækst og de interne koblingsvirkninger af minedriften fortsat er ringe fordi de udenlandske selskaber foretrækker at eksportere de uforarbejdede mineraler.

Men heller ikke etableringen af forarbejdende industri har medført egentlige strukturelle ændringer. I tabel 3 er gengivet en opsplitning af udvalgte afrikanske landes industriproduktion på henholdsvis ikke-varige forbrugsgoder, halvfabrikata og kapitalgoder. Opdelingen er foretaget af UNIDO og det skal understreges at en sådan klassificering altid vil indeholde elementer af vilkårlig-

10. *Economic Commission of Africa, Survey of Economic and Social Conditions in Africa, 1976, s. 61.*

hed. F. eks. er det vanskeligt at forstå hvorfor UNIDO placerer varige forbrugsgoder i samme kategori som maskiner og andet kapitaludstyr. Desværre har det ikke været muligt at vise sammenlignelige tal for senere år.

Tabellen viser at mere end $\frac{3}{4}$ af industriens værditilvækst i 1971 i hovedparten af de afrikanske ACP-lande stammer fra simpel importsubstitution. Det drejer sig om nærings- og nydelsesmiddelindustri, bryggerier, cigaretfabrikker, tekstil-og beklædningsindustri osv.

At væksten i kategori 3 har været stærkest i perioden 1960 - 71 kan ikke tages som udtryk for at en maskinindustri er under udbygning. Denne gruppes stærkere vækst skyldes at flere lande har fået samlefabrikker for varige forbrugsgoder f.eks. automobiler. Selv det største af de afrikanske ACP-lande, Nigeria, er endnu langt fra at have opbygget en jern- og metalindustri på hvilken en egentlig industrialisering kan bygges. Således udgjorde jern- og metalindustrien kun 1.9 procent af industriens samlede værditilvækst i 1975¹¹).

Den lettere forbrugsgodeindustri er delvist baseret på forarbejdning af lokale råvarer. Dette er f. eks. tilfældet for fødevarer, drikkevarer, tobak, tekstil- og beklædning samt træ- og møbelindustri. Men en ikke uvæsentlig del af denne industris produktion består af lokal fremstilling af kendte udenlandske varemærker for såvel varige som ikke-varige forbrugsgoder. For disse varers vedkommende er importindholdet stort og den lokale værditilvækst lille. Denne produktion giver kun anledning til få spredningsvirkninger og også beskæftigelseseffekten er ringe, da de udenlandske datterselskaber anvender samme produktionsteknik som i moderlandet først og fremmest af hensyn til produktets kvalitet¹²). Denne industri er hovedsageligt hjemmemarkedsorienteret og på grund af de afrikanske hjemmemarkeders ringe størrelse er uudnyttet kapacitet et alvorligt problem i de fleste afrikanske ACP-lande.

Bortset fra eksport af lettere forarbejdede primærprodukter findes der næsten ingen eksport af industriprodukter fra disse lande. Dette på trods af at de vestafrikanske lande i mange år har haft en præferencestilling i forhold til andre u-lande på EF-landenes markeder. Enkelte lande som f. eks. Kenya har dog opbygget en vis eksport af forbrugsvarer til nabolandene i Østafrika og Elfenbenskysten og har opnået en lille, men hastigt voksende eksport af tekstiler til Frankrig.

For landene syd for Sahara under ét udgjorde industrieksporten således kun 5 procent af disse landes samlede eksport i 1975¹³).

11. Se *Carlsen, John*, Industrial Co-operation in the Lomé-Convention - The Case of Nigeria, CDR project papers D. 78.5, København, juli 1978.

12. *Carlsen og Neersø*, Danske Virksomheders Investeringer i U-lande, s. 57, MS København 1975.

13. Se *Verdensbanken*, World Development Report 1978, op.cit. s. 47.

Tabel 3. Udvalgte afrikanske landes industriproduktion fordelt på hovedgrupper (procent) i 1960 og 1971 samt væksten pr. hovedgruppe i perioden 1960 - 71 (procent)

	Andel i 1960			Andel i 1971			Vækst 1960 - 71		
	(1) Ikke-varige forbrugs- goder a)	(2) Halv- fabri- kata b)	(3) Kapital- goder samt varige forbrugs- goder c)	(1) Ikke-varige forbrugs- goder a)	(2) Halv- fabri- kata b)	(3) Kapital- goder samt varige forbrugs- goder c)	(1) Ikke-varige forbrugs- goder a)	(2) Halv- fabri- kata b)	(3) Kapital- goder samt varige forbrugs- goder c)
Afrika (aritmetisk gennemsnit)							6.1	8.1	8.6
Algeria	51.6	36.5	11.9	48.8	30.1	21.1	1.5	0.2	8.2
Angola	79.4	16.5	4.1	71.3	24.1	4.6	6.8	11.6	9.1
Egypt d)	70.0	17.6	12.4	56.7	20.9	22.4	7.4	11.5	16.3
Ghana	87.4	5.2	7.4	84.0	7.8	8.2	6.3	10.7	7.6
Ivory Coast	53.0	17.0	30.0	51.0	17.0	32.0	6.6	7.0	7.6
Kenya	58.0	16.5	25.5	57.3	16.6	26.1	7.1	7.2	7.5
Libyan Arab Republic c)	81.3	15.8	2.9	81.1	13.5	5.4	8.0	6.3	14.9
Malawi	83.9	8.9	7.2	79.5	12.5	8.0	6.0	9.8	7.7
Mauritius	79.8	10.4	9.8	78.2	11.7	10.1	6.6	7.9	7.0
Morocco c)	66.8	17.2	16.0	64.6	19.3	16.1	6.6	8.2	7.0
Mozambique	79.3	13.8	6.9	73.6	18.7	7.7	4.7	8.4	6.4
Namibia	78.9	4.4	16.7	73.2	5.4	21.4	4.8	7.4	7.9
Nigeria	75.1	14.5	10.4	73.3	18.1	8.6	8.9	11.4	7.2
Senegal	80.4	9.3	10.3	73.7	9.9	16.4	2.6	4.0	7.8
Sudan d)	71.8	20.2	8.0	62.0	23.2	14.8	6.0	9.0	14.4
Tunesia d)	78.5	13.6	7.9	77.5	12.8	9.7	6.5	6.0	8.9
Uganda	81.8	8.8	9.4	74.8	14.4	10.8	4.9	10.6	7.2
United Rep. of Tanzania	96.5	1.3	2.2	95.4	1.4	3.2	6.5	7.1	10.5
Zaire	34.3	8.2	57.5	41.3	11.2	47.5	5.7	6.8	2.0
Zambia	57.1	20.0	22.9	55.9	24.0	20.1	8.3	10.3	7.2

Kilde: Unido, Industrial Development Survey. Special issue for the second general conference of Unido, U. N. New York, 1974.

a) ISIC 31, 32, 33, 342, 385 og 390.

c) ISIC 37 og 381-384.

b) ISIC 341, 35 og 36.
d) 1970 i stedet for 1971.

Udenlandske selskaber har spillet en vigtig rolle i importsstitutionsfasen i disse afrikanske landes industrialisering. Som nævnt har importforbud eller høje toldmure gjort det nødvendigt for de udenlandske selskaber at oprette lokal produktion for fortsat at sælge på disse markeder. Nogen præcis opgørelse over hvor stor en del af investeringerne og produktionen som udenlandske selskaber tegner sig for findes imidlertid ikke¹⁴). I enkelte lande med forholdsvis store og hurtigt ekspanderende indre markeder samt en politik baseret på at tiltrække udenlands privat kapital som f. eks. Kenya, Elfenbenskysten og Nigeria har helt eller delvist udenlandsk ejede virksomheder i perioden 1960 - 1972 tegnet sig for så meget som $\frac{2}{3}$ af den samlede industriproduktion. I andre lande er denne andel betydeligt mindre enten fordi de indre markeder ikke har været lukrative nok eller fordi disse landes regeringer har ført en mere restriktiv politik overfor de udenlandske selskaber som f. eks. i Tanzania. Selv i disse lande har de udenlandske selskaber i kraft af management- og licensaftaler imidlertid deltaget i industriudviklingen - i disse tilfælde i partnerskab med statsdrevne u-landsforetagender. Forsøg på at tilegne sig de udenlandske selskabers tekniske og administrative viden på denne måde har imidlertid ikke altid været lige vellykket. I Tanzania har f. eks. en lang række selskaber oprettet med udenlandsk ledelse og med udenlandsk teknisk bistand givet underskud i en række år.

Herved er vi inde på hvorledes u-landene skal skaffe sig de ressourcer i form af opsparring, udenlandsk valuta, uddannet arbejdskraft samt administrativ og teknisk viden som er nødvendig for at deres industrialiseringsbestræbelser skal lykkes. På baggrund af de senere års erfaringer ser fremtidsudsigterne ikke lyse ud.

Den aftagende vækst i de afrikanske landes industriproduktion i de senere år skyldes et samspil af flere indenlandske såvel som internationale forhold.

Som nævnt er de industrier som er bygget op gennem de sidste årtier enten baseret på en forarbejdning af landbrugsvarer eller importsubstitution med højt importindhold.

Men siden 1973 har de afrikanske landes importmuligheder været stærkt begrænsede af det internationale økonomiske tilbageslag, 4-doblingen af oliepriserne og de dermed forbundne stærke prisstigninger på industrivarer især maskiner og kapitaludstyr. Mange u-lande har derfor måttet nedskære deres import af råvarer, halvfabrikata og reservedele til industrien. Da denne periode samtidig kendetegnes af langsom vækst i landbrugsproduktionen i de fleste lande har resultatet været faldende industriproduktion og ledig industriel kapacitet.

Samtidig medvirkede faldende indenlandsk efterspørgsel forårsaget af at løn-

14. Helge Hveem har forsøgt sig med en sådan opgørelse i *Widstrand (red)*, *Multinational Firms in Africa*, Uppsala, 1975.

indkomsterne ikke kunne følge med prisudviklingen til nedgangen i produktionen. Virkningen har været selvforstærkende fordi den faldende kapacitetsudnyttelse har medført stigende produktionsomkostninger, faldende konkurrenceevne og igen stigende priser.

De store områder i Afrika, som siden 1971 har lidt under tørke har været særlig hårdt ramt. Tørken reducerede råvareforsyningerne til føde- og levnedsmiddelindustrien samt til anden landbrugsbaseret industri. Landene i Sahelområdet samt Kenya og Etiopien blev kraftigt påvirket af denne udvikling.

I andre brancher er den ledige kapacitet opstået som følge af forsinkelser forårsaget af en kombination af stigende transportomkostninger eller som i f. eks. Nigerias og Tanzanias tilfælde infrastrukturelle flaskehalse i form af begrænset havnekapacitet eller mangel på vand og elektricitet.

Betalingsbalanceproblemerne har fået mange lande til at begrænse importen både ved hjælp af told og kvantitative restriktioner. Men herved bidrager man til at øge den i forvejen meget høje effektive beskyttelse af den indenlandske produktion og risikerer at fremme yderligere importsubstitution måske på bekostning af opbygningen af en eksportorienteret industri.

Det bliver i stigende grad erkendt at de små afrikanske stater med deres begrænsede indenlandske efterspørgsel ikke alene kan basere deres industriudvikling på importsubstitution. Mulighederne for at accelerere industriudviklingen i Afrika afhænger derfor af udviklingen i det regionale samarbejde men også af mulighederne for at afsætte industriprodukter i i-landene.

En stærk stigning i landbrugsproduktionen og den dermed forbundne stigning i den indenlandske købekraft og i leverancer af råvarer til den landbrugsbaserede industri kan naturligvis være en mindst lige så vigtig drivkraft i industrialiseringen - specielt i de mest folkerige stater. Men erfaringerne viser at landbrugsproduktionen næppe vil øges med mere end 3 procent om året i den sidste halvdel af 70'erne.

Ifølge beregninger foretaget af UNCTAD¹⁵⁾ vil det muliggøre en årlig vækst i nationalproduktet på 6.6 procent og en årlig stigning i industriproduktionen på 9.1 procent for de ikke-olieproducerende afrikanske u-lande under ét.

Men for at opnå en så stærk vækst må en række flaskehalse i økonomierne overkommes. Det drejer sig først og fremmest om betalingsbalancen og investeringsraten.

UNTAD's beregninger viser at en samlet vækstrate på 6 procent om året vil nødvendiggøre en stigning i importen på knap 7 procent og en stigning i eksporten på godt 7 procent. Dette forhold skyldes at kapitalinvesteringernes importindhold er større end den samlede importkvote samt at eksporten må stige hurtigere end importen for at forhindre betalingsbalanceunderskuddet i at vokse yderligere.

15. Se UNCTAD, TD/185/supp. 1., Maj 1976.

Hertil kommer at en hurtigere industrialisering vil stille krav til en stærk stigning i kapitaldannelsen. Den kapitalforøgelse som var nødvendig for at øge industriproduktionen med 1 procent (I.C.O.R.) var for de afrikanske u-lande i 60'erne på ca. 3 procent, men i perioden 1971-74 steg ICOR for disse lande til ca. 4. Dette betyder at en øgning i væksttempoet fra f. eks. de 4 procent som nu er aktuel for de ikke-olieproducerende afrikanske u-lande til f. eks. 6 procent ville nødvendiggøre at investeringernes andel af nationalproduktet steg fra det nuværende niveau på ca. 15 procent til ca. 23 procent.

Det er urealistisk at tænke sig at en så stærk stigning i kapitaldannelsen kan finansieres alene ved hjælp af den indenlandske opsparing og udenlandsk bistand. På den anden side er det usandsynligt at private kapitaloverførsler - eksportkreditter, langfristede banklån og private udenlandske investeringer - vil spille en væsentlig rolle ved finansieringen af industriprojekter i de fattigste og mindst udviklede u-lande, hvortil hovedparten af de afrikanske ACP-lande hører. Disse kapitaloverførsler koncentrerer på ganske få af de største og rigeste af u-landene¹⁶). Det er derfor vigtigt at de meget begrænsede ressourcer, i form af uddannelsesmuligheder, teknisk rådgivning og finansiel støtte, som er til rådighed i form af udenlandsk bistand til industriprojekter koncentrerer om de fattigste af u-landene for hvem det er vanskeligt at tiltrække udenlandsk kapital og know-how på almindelige forretningsmæssige vilkår.

IV. *Det industrielle samarbejde i Lomé-konventionen - en vurdering*

Pr. 1. august 1978 - altså godt og vel gennem halvdelen af konventionens løbetid - var der ialt blevet truffet beslutning om støtte for 370 millioner regningsenheder til industriprojekter i ACP-landene af henholdsvis Den Europæiske Investeringsbank og Den Europæiske Udviklingsfond. Midlernes fordeling efter finansieringsform er angivet i tabel 4 nedenfor:

Tabel 4. Støtte til industriudvikling besluttet pr. 1/8 1978

	Ialt til rådighed	Fordelt pr. 1/8 1978	Fordelt i % af total
	mill. regningsenheder		
1) alm. EIB-lån	390.0	144.5	37.1
2) risiko-villig kapital	95.0	49.6	52.2
3) EDF-gavetilskud (inkl. rentemargin på EIB-lån)		84.9	
4) lån på særlige vilkår		90.1	

Kilde: Telex Africa, No. 106, 1st. August 1978, s. 8/10.

16. Se FN, *Transnational Corporations in World Development: A re-examination*, E/C. 10/78, March 1978 tabel III 47.

I samme periode har Center for Industriel Udvikling skabt kontakt mellem industrirepræsentanter i EF-landene og ACP-landene. Disse kontakter har ifølge C.I.D. ført til etablering af nye industrivirksomheder og udbygning af eksisterende svarende til en samlet investering på 500 mill. regningsenheder fordelt på 24 projekter alene i 1977.

I det følgende vil jeg give en vurdering af det industrielle samarbejde i konventionen baseret på de erfaringer der kan drages efter at halvdelen af konventionens løbetid er gået.

Men først kan der være grund til kortfattet at forsøge at placere Lomé-bistanden og mere specielt industristøtten i forhold til den samlede bistand og de private kapitaloverførsler som ACP-landene modtager fra EF og andre lande.

I 1975 og 1976 modtog ACP-landene ca. 48 procent af deres samlede bistand fra EF-landene, men langt hovedparten af denne bistand gives bilateralt. Således kanaliseres kun ca. 11 procent af EF-landenes samlede bistand via EF's institutioner.

Den del af EF's bistand som går til industrielle formål er naturligvis kun en mindre del af ACP-landenes samlede industriinvesteringer. Men industribistanden er også langt mindre end de midler som private europæiske virksomheder og banker investerer i eller låner til industriprojekter i ACP-landene.

Den samlede beholdning af private udenlandske investeringer i de afrikanske ACP-lande var i 1975 8,858 mia. US \$, hvoraf EF-landene tegnede sig for ca. 60 procent og USA for ca. 30 procent. Godt 36 procent af disse investeringer er foretaget i industri og minedrift. De udenlandske investeringer i ACP-landene er kraftigt koncentreret på et lille antal lande. Således tegner Nigeria sig alene for $\frac{1}{3}$ af de private udenlandske investeringer i ACP-landene ulaimo 1975¹⁷).

I 1975 og 1976 modtog ACP-landene henholdsvis 837,7 mill. US \$ og 431,8 mill. US \$ i form af private udenlandske nyinvesteringer (d.v.s. eksklusiv investeringer finansieret af de udenlandske datterselskabers overskud). Hertil kom andre private kapitaloverførsler såsom internationale banklån og eksportkreditter på henholdsvis 1415,3 mill. US \$ i 1975 og 1057,9 mill. US \$ i 1976. Antager vi at disse investeringer har fordelt sig på investorlande og på erhvervssektorer i ACP-landene som det var tilfældet med beholdningsstørrelserne af de private udenlandske investeringer ultimo 1975 ses det at den samlede EF-bistand til industriudvikling i ACP-landene på ca. 600 mill. regningsenheder eller 134 mill. US \$ i gennemsnit om året i konventionens 5-årige løbetid svarer til knapt $\frac{1}{3}$ af de årlige gennemsnitlige private kapitaloverførsler fra EF-landene til investeringer og lån til industrialiseringsformål i ACP-landene i perioden 1975-76.

17. Disse størrelser er beregnet ud fra *OECD, Development co-operation, 1977 review*. Paris, nov. 1977.

Den Europæiske Investeringsbank

Hovedparten af den finansielle bistand under Lomé-konventionen vil som tidligere nævnt blive administreret af Den Europæiske Investeringsbank (E.I.B.). Det drejer sig dels om 390 mill. regningsenheder af bankens egne midler som typisk vil blive givet med en løbetid på 10 - 15 år til en rente på 5 - 6 procent, hvilket er mindre end EIB's normale udlånsrente på ca. 9 procent. Rentnedslaget på disse lån - gaveelementet - som er på 3 procent finansieres dog af Den Europæiske Udviklingsfond, EDF. Dette er også tilfældet for såvidt angår 95 millioner regningsenheder der som en nyskabelse i konventionen, er afsat til aktietegning og anden form for risikovillig kapital i industriforetagender i u-landene. Disse midler administreres af E.I.B., men finansieres af E.D.F. Gennem sin kontrol over udlåningen af disse midler er E.I.B. derfor - i det mindste i finansiell forstand - den vigtigste af de institutioner som forvalter det industrielle samarbejde under Lomé-konventionen. Dette - sammen med den kendsgerning at E.I.B. ikke har ændret sin ret konservative udlånspraksis i takt med »ånden« i Lomé-konventionen - er af afgørende betydning for vurderingen af det industrielle samarbejde, idet det betyder at specielt de fattigste ACP-lande med betalingsbalancevanskeligheder og problemer med at identificere og udvikle egnede industriprojekter har svært ved at opnå lån af bankens almindelige midler. Disse lande vil derfor ofte være henvist til at søge finansiering ud af de mere begrænsede midler som er til rådighed som risikokapital.

De elementer af bankens udlånspraksis, som især har bidraget til at koncentrere långivningen på et lille antal af de forholdsvis velstillede ACP-lande (se tabel 5) kan opsummeres som følger: (i) Banken følger en praksis ifølge hvilken den kun kan give lån på almindelige vilkår til ACP-lande, som findes kreditværdige. Men begrebet kreditværdighed, således som det tilsyneladende anvendes af banken, indeholder foruden en analyse af de pågældendes landes betalingsbalancesituation og gældsbyrde en vurdering af et begreb som man benævner økonomisk management. Denne udefinerbare størrelse har givet anledning til anlæggelse af meget konservative skøn ved vurderingen af forskellige landes kreditværdighed. Dette ses specielt ved sammenligning af bankens vurdering af ACP-lande med forskellige økonomiske og politiske samfundssystemer. Således betragter banken Kenya, men ikke det socialistiske Tanzania, som kreditværdigt på trods af at de to landes betalingsbalancesituation og gældsbyrde antog nogenlunde samme størrelsesorden i 1975 på det tidspunkt hvor vurderingen blev foretaget¹⁸).

Iøvrigt er det vel diskutabelt hvor stor vægt selv en forsigtig bankinstitution bør tillægges et sådant kreditværdighedskriterie. Til syvende og sidst må det afgørende vel være om de finansierede projekter er rentable og kan skabe et overskud ud af hvilket tilbagebetaling af renter og afdrag kan finde sted.

18. Se *Verdensbanken*, World Development Report, 1978 op.cit. s. 92 og 96. Tabel 9 og tabel 11.

Tabel 5. EIB's intervention under Lomé-konventionen i (mill. regningsenheder og antal lån i parentes)

	Ordinære lån	Risiko-kapital	Fordelt efter sektor		
			Industri	Energi	Turisme
Cameroon	18.17 (3)	2.30 (1)	4.30	13.50	2.67
Chad		7.50 (1)	7.50		
Ghana	10.00 (1)	2.00 (1)	2.00	10.00	
Elfenbenskysten	21.59 (4)	2.25 (2)	11.19	11.00	1.65
Kenya	27.88 (5)	1.08 (1)	28.96		
Liberia	2.50 (1)	0.29 (1)	2.79		
Malawi	9.50 (2)	0.99 (1)	10.49		
Mauritius	5.00 (2)		3.00	2.00	
Rwanda		3.00 (1)	3.00		
Swaziland	10.00 (1)		10.00		
Tanzania		7.40 (2)	7.40		
Togo	16.33 (2)	5.25 (3)	21.58		
Øvre Volta		4.43 (2)	4.43		
Zaire		1.23 (1)	1.23		
Zambia	2.50 (1)	0.68 (2)	3.18		
Afrika ialt	123.47 (22)	38.40 (21)	121.05	36.50	4.32

Kilde: The Courier, no. 50, July - August 1978, s. 38.

(ii) I banken er der lang tids tradition for udlån på kommercielle vilkår til privatøkonomisk rentable projekter. Dette forhold er ændret i Lomé-konventionen idet der nu gives rentenedslag i forbindelse med alle lån til ACP-lande. En vis konservatisme og de store EF-landes modvilje mod at give gavebistand til industriudvikling vil formentlig bevirke at banken fortsat vil tage mere hensyn til privatøkonomiske profitabilitetsberegningen end til samfundsmæssige cost-benefitanalyser ved valget af projekter.

(iii) Endelig er det af betydning at banken normalt kun kan træffe beslutning vedrørende projekter som er så godt som fuldt udarbejdede, hvorimod forundersøgelser og projektudvikling, som er måske den alvorligste flaskehals for de fattigste u-lande, falder uden for E.I.B.'s normale virkefelt. Under Lomé-konventionen er der dog i enkelte tilfælde givet støtte til forundersøgelser i forbindelse med projektideer.

Som konsekvens af denne udlånspraksis - som i parentes bemærket naturligvis ikke kan siges at være »unormal« for en bank - har kun 3 lande, Kenya, Elfenbenskysten og Cameroon fået mere end halvdelen (54,8 procent) af de ordinære banklån, som er givet til afrikanske ACP-lande. Hertil kommer at banken vil anvende måske så meget som 25% af sine midler som lån til Nigeria. Endnu er der dog ikke truffet endelig afgørelse om mere end et enkelt industriprojekt i Nigeria.

I modsætning til de almindelige lån udviser fordelingen af risikokapitalen be-

tydelig større spredning (se tabel 5) og små fattige lande som Chad, Tanzania og Øvre Volta har modtaget væsentlige andele.

Hvis vi derimod ser på EIB-lånenes fordeling på forskellige sektorer og brancher passer billedet bedre til intentionerne i Lomé-konventionen.

Under tidligere associeringsaftaler var bistanden til industri koncentreret på nogle få brancher. Det drejede sig ialt om 6 slagterier, 5 tekstilfabrikker, 5 oliemøller, 2 sukkerfabrikker, 1 tefabrik, 1 bomulds mølteri samt 1 cementfabrik.

Ifølge Lomé-konventionen er der ingen begrænsninger på hvilke sektorer E.I.B. kan give lån til og ifølge de indikative bistandsprogrammer er en lang liste af projekter i mange forskellige sektorer under overvejelse i banken.

Af de lån som pr. 31. marts 1978 var bevilget gik mere end 75 procent til industri, heraf ca. 15 procent som lån til lokale udviklingsbanker hvis genudlån hovedsageligt går til industriprojekter, 22,2 procent gik til udbygning af elektricitetsforsyning og kun 2,2 procent til turisme.

Hovedparten af de bevilgede lån er gået til projekter inden for agro-industri. Det drejer sig om sukkerfabrikker i Øvre Volta, Kenya, Malawi, Swaziland og Chad samt om oliemøller i Cameroon, Ivry Coast og Togo. Derudover er der givet en del lån til byggematerialeindustrien f. eks. cementfabrikker i Cameroon, Kenya, Zaire samt et regionalt projekt i samarbejde mellem Togo, Elfenbenskysten og Ghana beliggende i Togo. Desuden er der givet lån til kemisk industri i Kenya, tekstilproduktion i Tanzania samt til minedrift i Rwanda. Derudover vil de globale lån som er givet som såkaldte kreditlinieaftaler til forskellige udviklingsbanker i ACP-landene blive fordelt på mange forskellige brancher. Disse lån gives normalt på en sådan måde at E.I.B. skal godkende ethvert lånearrangement, som den pågældende udviklingsbank har tænkt sig at anvende EIB-midler til, men i realiteten er fleksibiliteten naturligvis stor især hvis disse banker har rigeligt med finansielle ressourcer fra andre kilder. I sådanne tilfælde fungerer kreditlinieaftalerne næsten som budgettilskud.

I enkelte tilfælde har E.I.B. givet tilladelse til at en mindre del af låneprovenuet kunne anvendes til at finansiere f. eks. forundersøgelser.

På grundlag af E.I.B.'s praksis med i overvejende grad at finansiere allerede velforberedte projekter kan banken næppe tilskrives nogen væsentlig industrifremmende virkning. Der vil næppe blive gennemført flere industriinvesteringer i lande som Kenya, Elfenbenskysten eller Nigeria på grund af bankens udlånsvirksomhed al den stund det snarere er manglen på projektideer og personale til at gennemføre disse ideer end det er disses finansiering, der er den afgørende flaskehals for en hurtigere industriudvikling.

Hovedeffekten af bankens udlånsvirksomhed er derfor snarere en omlægning af de allerede forberedte investeringers finansiering. Da banken giver lån til lav rente og relativ lang løbetid i forhold til f. eks. eksportkreditter og / eller kommercielle banklån, som ofte vil være den alternative måde hvorpå import af maskiner og kapitaludstyr vil kunne finansieres, vil disse lån naturligvis

være at foretrække, da de øger projektets profitabilitet. Hertil kommer at E.I.B.-lån normalt ikke er bundet til indkøb i EF-landene sådan som det er tilfældet med bistanden fra EDF og det meste af den bilaterale bistand samt at E.I.B. er fleksibel med hensyn til at en mindre del af låneprovenuet kan benyttes til at finansiere lokale omkostninger ved projektets gennemførelse (altså ikke alene importeret udstyr).

Gaveelementet ved disse E.I.B. lån er derfor en stor fordel for modtageren og det kan derfor undre at der ikke på samme måde som f. eks. for de danske statslåns (eller de lån på særlige vilkår som EDF giver til industriprojekter) vedkommende er tilstræbt at gaveelementet tilfalder modtagerlandets statskasse i stedet for som det er tilfældet med EIB-lånene hvor gaveelementet tilfalder det enkelte projekt. Denne praksis har set fra et bistandssynspunkt to uheldige virkninger. For det første betyder denne praksis at skatteyderne i EF-landene, i de tilfælde hvor et projekt er helt eller delvist privatejet, giver gavebistand til private virksomheder (som ofte er datterselskaber af store multinationale selskaber). For det andet har denne praksis fra bankens side den uheldige virkning at bistanden påvirker de udvalgte projekters konkurrenceevne måske på bekostning af andre virksomheder i samme branche. Dette er netop det argument som de store industrilande i almindelighed fremfører mod at give gavebistand til u-landenes industriudvikling. Et problem man let kan løse ved at lade gaveelementet tilfalde u-landenes statskasser eventuelt på en sådan måde at beløbet »bindes« til løsning af bestemte statsopgaver f. eks. industrielle forundersøgelser for større industrikomplekser eller udbygning af u-landenes tekniske kapacitet generelt.

Den Europæiske Udviklingsfond

Som tidligere nævnt betyder bankens udlånspraksis at de fattigste af ACP-landene vil være henvist til at søge finansiering af deres industriudvikling fra de midler som af EDF er afsat til risikokapital, som gavebistand eller som lån på særligt lempelige vilkår til industriformål.

Risikokapitalen er en finansieringsform der passer godt til de fattigste landes behov. I betragtning af det forholdsvis lille beløb som er til rådighed burde man derfor formentlig have reserveret denne finansieringsform for de mindst udviklede ACP-lande, men som det fremgår af tabel 5 har dette ikke været tilfældet. Over halvdelen af de midler som er til rådighed for denne finansieringsform er blevet brugt - sammenlignet med godt $\frac{1}{3}$ af de almindelige EIB-lån (se tabel 4). Dette støtter den almindelige antagelse at der ikke tilnærmelsesvis er afsat tilstrækkelige midler til at dække efterspørgslen efter denne finansieringsform.

Gavebistanden og lånene på særlige vilkår er i almindelighed reserveret som støtte til ACP-landenes småindustri, men i enkelte tilfælde er disse midler også

blevet anvendt til finansiering af større virksomheder. Et eksempel på dette er en tekstilfabrik i Tanzania, Morogoro Canvas Mill, som har modtaget et lån på 115,2 mill. T.shilling på særligt lempelige vilkår samt gavebistand på 5 mill. T. shilling til en forundersøgelse.

Foruden den direkte støtte til industriprojekter kan EDF give bistand til en række forskellige formål som er af betydning for den industrielle udvikling i u-landene. Det drejer sig f. eks. om bistand til forskningsinstitutioner, træningsprogrammer og forskellige afsætningsfremmende foranstaltninger såsom handelsmesser.

Disse lån på særlige vilkår har normalt en løbetide på 40 år, hvoraf de første 10 er afdragsfri og gives normalt til meget lav rente ca. 1 procent. Lånene har derfor et meget højt gaveelement og er naturligvis ligesom de egentlige gaver efterspurgt. Men i modsætning til EIB-lånene og risikokapitalen tages disse penge ud af de midler der ved landprogrammeringen i EF er tildelt hvert enkelt af ACP-landene i bistand. Denne fordeling af bistanden mellem ACP-landene foretages under hensyntagen til en lang række kriterier såsom nationalindkomst pr. indbygger, folketal osv., men skal iøvrigt ikke diskuteres her¹⁹).

Principperne og fremgangsmåden ved tildelingen af denne bistand er den samme som for den øvrige EDF-bistand og den kritik, som u-landene har rejst mod EF som værende bureaukratisk og ineffektiv vedrører også industribestanden. ACP-landene er alvorligt bekymrede over den langsommelige procedure forbundet med administrationen af Lomé-bistanden, fordi denne ikke som så megen anden bistand er sikret mod inflation. Forsinkelse af projekters ikrafttræden betyder med den nuværende kraftige inflation og specielt de høje prisstigninger på maskiner og kapitaludstyr at bistandens realværdi kan forringes kraftigt. ACP-landenes bekymring over dette forhold blev udtrykt således af deres talsmand, Jamaicas udenrigsminister Patterson, ved åbningen af forhandlingerne om en ny konvention den 24. juli 1978:

»We would like to see the whole mechanism (of financial and technical cooperation) expediated because at the present time there is »undue delay« and a wide range of information is required which is »unnecessary« and also »very often not available«²⁰).

Den tidligere omtalte tekstilfabrik i Tanzania er et eksempel på et projekt, som det efter ACP-landenes mening har taget urimelig lang tid at sagsbehandle. EF-kommissionen fandt at en forundersøgelse som var foretaget af Verdensbanken ikke var udtømmende og krævede derfor en ny forundersøgelse med særlig vægt på afsætningssiden. Denne undersøgelse som det tog et år for at foretage foreslog mindre ændringer vedrørende organiseringen af virksomhedens

19. For en diskussion af dette se *Carlsen, John* Perspektiver og problemer i Lomé-bistanden, CDR project papers D. 77. 7., København, september 1977 (stencileret) samt Jones, D. op.cit. s. 55.

20. Her citeret efter *Telex Africa No. 106*, 1ste August 1978 s. 8/4.

afsætning på eksportmarkedet, men ellers indeholdt den intet nyt i forhold til Verdensbankens forundersøgelse. Det Tanzanianske Industriministerium anslår at forsinkelsen på 1 år betød en omkostningsfordyrelse på ca. 25 procent. Hertil kommer at EF-bistandens binding til europæiske leverandører betød en yderligere fordyrelse på 30 - 40 procent i forhold til det projekt, som et af Verdensbanken ansat konsulentfirma havde foreslået²¹).

Også i forbindelse med andre projekter i Kenya og Tanzania mente de lokale myndigheder at EDF fungerede langsommeligt²²). I hvilken udstrækning kritikken er berettiget er det straks vanskeligere at afgøre. Det er dog umiddelbart indlysende at udvidelsen af EF's associeringsordninger fra Yaounde-konventionens 18 medlemslande til Lomé-konventionens 53 medlemslande uden væsentlige ændringer i bistandsorganisationens funktionsmåde har givet overgangsproblemer. Det er ligeledes en kendsgerning at EF stiller større krav til detaljer og præcision ved udformningen af projektbeskrivelser end mange andre bilaterale og multilaterale bistandsorganisationer²³).

Center for Industriel Udvikling

Varetagelsen af de mere vagt definerede opgaver under det industrielle samarbejde i Lomé-konventionen er overladt til Center for Industriel Udvikling. Det drejer sig om identifikation og fremme af industriprojekter, overførsel og tilpasning af teknologi på for ACP-landene fordelagtige vilkår samt støtte til u-landenes forsøg på at få adgang til udnyttelse af patenter og licenser.

En vurdering af i hvilken udstrækning det er lykkedes for CID at løse disse opgaver vanskeliggøres af at CID kun har fungeret siden januar 1977 og at Udvalget for Industrielt Samarbejde som tidligere nævnt endnu ikke (august 1978) er nået til enighed om retningslinierne for CID's arbejde. At dømme fra parternes forskellige forslag til retningslinier for C.I.D.'s arbejde skyldes dette at ACP-landene ønsker at C.I.D. spiller en langt mere aktiv og fremtrædende rolle end EF-landene ønsker²⁴). Dette er imidlertid kun en realistisk mulighed hvis de budgetmæssige rammer for centrets aktivitet udvides væsentligt. Midlerne til en sådan forøget aktivitet kan dog kun fremskaffes på bekostning af andre aktiviteter inden for det tekniske og finansielle samarbejde i konventionen. Og dette kan selv ACP-landene indbyrdes næppe enes om.

C.I.D.'s aktivitet vil derfor formentlig fortsat være stærkt begrænset af mangel på mandskab og finansielle muligheder, og dette vil påvirke karakteren af centrets arbejde.

21. Projektet er nærmere beskrevet i *Carlsen, John*, Industrial co-operation in the Lomé-Convention - The Case of Kenya and Tanzania, CDR Projekt papers D. 78. 3, København, februar 1978, s. 43 (stencileret).

22. *Ibid*, s. 30 - 46.

23. *D. Jones op.cit.* s. 72.

24. Se ACP - EEC industrial co-operation - guidelines for the activities of the Centre for Industrial Development, Secretarial Working Document T/548/78, Bruxelles, 23. juni, 1978.

I de godt 1½ år som C.I.D. har fungeret har man modtaget en lang række anmodninger fra både ACP-landene og fra virksomheder i EF-landene. I mere end 100 tilfælde har centret bistået ved projekters igangsættelse, men karakteren og omfanget af denne bistand varierer stærkt fra projekt til projekt. Centrets støttemuligheder spænder fra en funktion som kontaktcenter mellem virksomheder i EF- og ACP-landene til projektevaluering og undersøgelser af ACP-landenes mere langsigtede industrialiseringsmuligheder. Listen over virksomheder som har modtaget støtte dækker over mange brancher, hvoraf 25 procent var i nærings- og nydelsesmiddelindustri og 20 procent i sten, ler, glas og byggematerialer²⁵).

I hvilken udstrækning C.I.D. på afgørende vis har virket fremmende på ACP-landenes industriudvikling er et vanskeligt spørgsmål som kræver en nøjere gennemgang af de enkelte projekter. Men en samlet vurdering af centrets arbejde må, i betragtning af de begrænsede ressourcer, som er til rådighed, afhænge af i hvilken udstrækning (i) man koncentrerer sin indsats om de lande hvor behovet er størst (ii) man undgår at duplikere arbejde, som allerede foretages af andre organisationer (iii) samt i hvilken udstrækning det lykkes at etablere et samarbejde med institutioner som finansierer og giver teknisk bistand til industriudvikling i ACP-landene, som f. eks. EDF, EIB samt EF-landenes bistandsorganisationer og udviklingsbanker.

For så vidt angår punkterne (ii) og (iii) er det efter alt at dømme lykkedes at få etableret et samarbejde f. eks. mellem CID og forskellige udviklingsbanker i EF og arbejdsdelingen mellem C.I.D., EF og EIB er blevet klart fastlagt. Endvidere er der blevet udarbejdet en samarbejdsaftale med UNIDO²⁶).

Hvad angår (i) gælder det imidlertid at hovedparten af de projekter som C.I.D. har støttet har været i forholdsvis »rige« lande som Nigeria, Elfenbenskysten, Kenya og Senegal²⁷). Det skyldes naturligvis at C.I.D. i det væsentligste er begrænset til at støtte projektideer som har interesse for private virksomheder i medlemslandene og det drejer sig i overvejende grad om projekter i lande med købekraftige markeder, hurtig økonomisk vækst og stabile økonomiske og politiske forhold. Men koncentrationen er tillige et udtryk for en prioritering foretaget bl. a. under indtryk af den rolle Nigeria spillede ved udformningen af det industrielle samarbejde i Lomé-konventionen.

Alt i alt må man sige at det er med god grund at ACP-landene er kritiske over for de resultater som indtil videre er opnået på det industrielle område. Kritikken kan passende sammenfattes som af to kendte nigerianske økonomer:

»Therefore, while the provisions for industrial cooperation are an innovation, and do reinforce the new orientation in the economic relations between

25. Ulbrich, W. The activities of the Centre for Industrial Development, i *the Courtier* No. 47, jan. febr. 1978, s. 24.

26. *Telex Africa* No. 93, 17. januar 1978, s. A.7.

27. *Telex Africa* No. 92, 24. december 1977, s. A.5.

rich and poor nations their implementation is a remote possibility. The financial provisions to implement the chapter on Industrial Co-operation are grossly inadequate and depends upon the goodwill and philanthropism of the private industries in Europe«²⁸⁾.

ACP-landenes eksport af industriprodukter

Som nævnt giver Lomé-konventionen ACP-landene adgang til at eksportere industriprodukter frit til EF. Herved er ACP-landene for de fleste industriprodukters vedkommende stillet væsentligt bedre end de øvrige u-lande, hvis industrieksport er udsat for de forskellige begrænsninger, som er indeholdt i EF's generelle præferenceordning for u-landene²⁹⁾. Mange af ACP-landene har derfor haft forventninger til at Lomé-konventionen ville fremme udviklingen af deres industrieksport, som for de afrikanske ACP-lande under ét kun udgjorde 5% af den samlede eksport i 1975 (sammenlignet med 14 procent for øvrige lavindkomst u-lande og 24 procent for øvrige mellemindkomst u-lande). Enkelte afrikanske lande, som Mauritius og Senegal har forsøgt at styrke udenlandske virksomheders incitament til at placere industrivirksomheder i ACP-landene ved at oprette industrielle frizoner³⁰⁾, og Liberia og Sudan har tilsvarende planer. Derimod har forundersøgelser i Gambia, Kenya og Elfenbenskysten vist at etableringen af sådanne zoner ikke ville få den ønskede eksportfremmende virkning med mindre virksomhederne modtog betydelige subsidier. Disse lande har derfor besluttet ikke at oprette frie handelszoner.

Endnu er det uklart i hvilken udstrækning ACP-landene har været i stand til at udnytte Lomé-konventionens bestemmelser på dette område, idet der endnu ikke er offentliggjort handelstal fordelt på varegrupper for 1977. Man må iøvrigt forvente at det taget tid inden det incitament til industrieksport fra ACP-landene som er indeholdt i Lomé-konventionen slår igennem i produktion og afsætning. EF's samlede import fra ACP-landene fremgår af tabel 6 nedenfor. Når bortses fra år påvirket stærkt af prisstigninger (olie 1974 og kaffe 1977) har ACP-landenes andel af EF's samlede import været konstant. Heller ikke sammensætningen af ACP-landenes eksport til EF er ændret væsentligt. Den består stadig hovedsageligt af primærprodukter hvorimod industrivarer kun udgør 4 procent i 1976 (i forhold til 3 procent i 1974).

28. Onitiri, H. M. A. og Owesekun, A. A., An appraisal of the Lomé-Convention, Nigerian Institute of Social and Economic Studies, Ibadan, 1978, (stencileret) s. 16.

29. For en diskussion af EF's generelle toldpræferencer se: Ole Mølgård Andersen, EF's generelle toldpræferencer - og deres betydning for lavindkomstlandene, i *Den Ny Verden*, 10. årgang no. 1, s. 50 - 66.

30. »Free Trade Zones« blev oprettet i en række u-lande især i Sydøstasien i 60'erne og 70'erne. I disse zoner tilbydes investorer særligt fordelagtige skatte-, og afskrivnings- og importbestemmelser. Se f. eks. Fröbel, Heinrichs og Kreye, Die Neue Internationale Arbeitsteilung, Hamburg 1977, s. 479 - 578.

Tabel 6. EF's import fra ACP og øvrige udviklingslande 1973 - 77.

	1972	1973	1974	1975	1976	1977
	i mill. r. e.					
U-lande	24.5	31.9	61.4	55.0	69.9	75.1
heraf ACP	4.8	6.2	10.5	8.7	10.5	12.5
ACP i % af EF's samlede import	7.3	7.3	8.0	6.9	6.5	7.3

Kilde: Telex Africa no. 106, 1. august 1978, s. 8/7.

Når de afrikanske ACP-lande ikke i større udstrækning har været i stand til at eksportere industriprodukter skyldes det at lønniveauet for faglærte arbejdere, funktionærer og virksomhedsledere generelt er højere og produktiviteten generelt lavere end i landene i Sydøstasien. Dette er af særlig betydning for de arbejdsintensive industrier som tekstil og beklædning samt læder og fodtøj. Enkelte afrikanske ACP-lande har dog fået en tekstileksport igang til EF. Det gælder f. eks. Madagascar, Elfenbenskysten og Cameroon. Disse 3 lande tegner sig alene for 80 procent af ACP-landenes tekstileksport til EF.

Men til det samlede billede hører også at EF-landene, som er ACP- landenes vigtigste handelspartner, generelt importerer langt færre industriprodukter fra u-landene end f. eks. U.S.A. og Japan og at multinationale selskaber hjemhørende i EF ikke i samme udstrækning som amerikanske og japanske virksomheder har henlagt arbejdsintensive produktioner til lavtlønslande. Medens ca. 20 procent af U.S.A.'s og Japans industriimport kommer fra u-landene er det tilsvarende tal for EF kun 5 procent. Ifølge ACP-landene har endvidere oprindelsesklausulerne i Lomé-konventionen været til hindring for deres industrieksport³¹⁾.

De protektionistiske strømninger har været stærke i i-landene i de senere år og også EF har gennemført begrænsninger i importen fra u-landene især for tekstiler og stål³²⁾. Endnu er de protektionistiske foranstaltninger ikke bragt i anvendelse over for ACP-landene, fordi disse landes eksport f. eks. på tekstilområdet endnu ikke har nået et omfang som overskrider hvad EF betragter som rimeligt. Men med den stærke udbygning af tekstilsektoren i mange ACP-lande - i visse tilfælde finansieret af EF's bistandsmidler - vil dette kunne ske inden for en overskuelig årrække. Ifølge EF's politik på tekstilområdet er import fra ACP-landene nemlig inkluderet i beregningerne af det totale importloft for hver enkelt varegruppe. EF har derfor advaret ACP-landene om at der kan blive tale om at tage undtagelsesklausulerne i Lomé-konventionen i anvendelse og at indføre kvoter såfremt ACP-landenes eksport til EF stiger for stærkt³³⁾. Som en konsekvens har Elfenbenskysten, som er det ACP-land der har haft

31. Se *Tele Africa* no. 106, 1. august 1978, s. 8/2.

32. Se *Verdensbanken*, op.cit. s. 14 - 15.

33. Se *Telex Africa* no. 102, 7. juni 1978 s. 6.

den hurtigst voksende tekstileksport til EF, indgået en aftale om løbende konsultationer. Dette har foreløbigt resulteret i en frivillig aftale om udskydelse af nye tekstilprojekter i Elfenbenskysten³⁴).

Forhandlinger mellem England, EF-kommissionen og Mauritius har ligeledes ført til en »frivillig« begrænsning af eksport af acrylgarn fra Mauritius til England³⁵).

At EF rent faktisk vil anvende Lomé-konventionens undtagelsesklausuler når EF-industrier trues begrænser i væsentlig grad ACP-landenes langsigtede muligheder for en forøgelse af deres industrieksport og der kan ikke være tvivl om at det lægger en dæmper på EF-virksomheders lyst til at udflytte arbejdsintensive produktioner til de afrikanske ACP-lande.

Endnu udgør let forarbejdede primærvarer hovedparten af de afrikanske ACP-landes industrieksport. Som nævnt tidligere lægges der i Lomé-konventionen stor vægt på at fremme ACP-landenes industrialisering gennem en yderligere forarbejdning af deres egne råvarer. En sådan industrialiseringsstrategi anses ofte for at være i overensstemmelse med u-landenes komperative fordele. At dette kun undtagelsesvist er tilfældet er påvist f. eks. af Roemer³⁶). Han påpeger at en sådan industriudvikling er meget kapitalintensiv, giver ringe beskæftigelse og at teknologi og markedsføring er koncentreret i hænderne på få multinationale selskaber som kun undtagelsesvis er interesseret i at lægge forarbejdningsprocessen i udviklingslandene. Dette skyldes at lokal forarbejdning ikke som ofte antaget altid reducerer transportomkostningerne samt den nationaliseringsrisiko, som er forbundet med at foretage investeringer i udlandet. Hertil kommer at den råvareforarbejdende industri i Europa, f. eks. stålproducenterne, slås med ledig kapacitet. Det vil derfor ikke være let for ACP-landene inden for en overskuelig fremtid at øge deres eksportindtægter gennem øget forarbejdningsgrad for de råvarer som nu bliver eksporteret i næsten uforarbejdet form.

Dette er baggrunden for at en del af ACP-landene har valgt en anden industrialiseringsstrategi hvor der især lægges vægt på industri som anvender lokale råvarer og menneskelige ressourcer med henblik på produktion for det hjemlige marked. Det drejer sig typigst om sværere industri såsom jern- og metalindustri, kemisk industri, papir osv. Denne industrialiseringsmodel er inspireret af de socialistiske landes industrialiseringserfaringer inklusive socialistiske udviklingslande som Kina og Nordkorea.

Det teoretiske grundlag for denne industrialiseringsstrategis anvendelse også i mindre afrikanske lande er f. eks. Rweyemanu's og Thomas's arbejder. De fremhæver at stordriftsargumentet imod at udvikle sværindustri i de små afri-

34. Se *Telex Africa* no. 104, 5. juli 1978 s. 4.

35. Se *Telex Africa* no. 106, 1. august 1978, s. 4.

36. Roemer, M., Resource-based industrialization in developing countries - A survey of literature, development discussion paper no. 21, januar 1977, Harvard Institute for International Development, Harvard University.

kanske lande er stærkt overdrevet og helt overser de mere langsigtede dynamiske virkninger som etablering af en sværindustri vil have på hele samfundsudviklingen³⁷).

Nigeria og Tanzania er eksempler på ACP-lande som inspireret af disse tanker forsøger at opbygge en basisindustri³⁸). En sådan strategi kræver store kapitalinvesteringer og store reserver i udenlandsk valuta til at finansiere import af kapitaludstyr og udenlandsk teknologi. For mange af de ikke-olieproducerende afrikanske u-lande vil det nødvendiggøre at landbruget fortsat orienteres mod eksportproduktion. Dette er et område hvor EF har givet en del bistand, men samtidig er netop en lang række landbrugsprodukter, som er omfattet af EF's fælles landbrugsordninger, undtaget fra bestemmelserne om fri adgang for ACP-landenes eksport til EF.

Alt i alt må man derfor konkludere at Lomé-konventionen er biased i retning af eksportorienteret industrialisering dog med den modifikation at EF-landene har vigtige pressionsgrupper at tage hensyn til i særligt truede erhverv og regioner.

V. Afsluttende bemærkninger

Det industrielle samarbejde i Lomé-konventionen repræsenterer væsentlig nytænkning i forhold til tidligere associeringsaftaler mellem EF og associerede u-lande i Afrika. Dette giver sig udslag i (i) den stærke stigning i den andel af den tekniske og finansielle bistand som er afsat som støtte til ACP-landenes industriudvikling (ii) ved indførelsen af risikokapital som ny finansieringsform som er særligt velegnet for de mindst udviklede af u-landene (iii) samt i oprettelsen af Center for Industriel Udvikling.

Men den måde hvorpå midlerne er blevet fordelt (til henholdsvis ordinære EIB-lån, risikokapital samt til støtte for CID's aktiviteter) samt EIB's ret konservative udlånspraksis har forringet den industrialiseringsfremmende virkning som kunne være blevet resultatet af Lomé-konventionen. Når dette er tilfældet skyldes det at EIB's midler er blevet stærkt koncentreret på få af de forholdsvis velstillede ACP-lande, som i mange tilfælde alternativt kunne have tiltrukket privat kapital, hvorimod de aktiviteter som i særlig grad kunne have bidraget til de fattigste ACP-landes industrialisering - risikokapital og CID - har været stærkt begrænsede. CID har derfor ikke kunnet spille den fremtrædende aktive rolle som ønsket af ACP-landene og angivet i det industrielle afsnit af Lomé-konventionen. På grund af sine begrænsede midler må CID tværtimod

37. Se *Rweyemamu, J.* Underdevelopment and Industrialization in Tanzania: A study of perverse capitalist industrial development. Nairobi 1973, samt *Thomas Clive*, Dependence and transformation: The economics of the transition to socialism. New York, 1974.

38. Se *Carlsen, John*, CDR projekt paper D. 78. 3 op.cit. samt *Carlsen, John*, CDR project paper D. 78. 5, op.cit.

koncentrere sin indsats om lande og projekter som i forvejen har de udenlandske private investorers årvågenhed.

Det er endnu for tidligt at vurdere i hvilken udstrækning ACP-landene kan drage fordel af den frie adgang til at eksportere industriprodukter til EF, men de sidste års protektionistiske strømninger over for u-landenes eksport af især tekstiler antyder at Lomé-konventionens undtagelsesbestemmelser vil komme i anvendelse hvis ACP-landenes eksport stiger for hurtigt. Men ACP-landenes fortrinsstilling på EF's marked i forhold til de øvrige u-lande er formentlig et af de vigtigste motiver som disse lande har for at deltage i Lomé II, idet ingen formentlig vil argumentere at EF-landenes samlede bistand, hvoraf Stabex er en del, vil blive mindre hvis den Europæiske Udviklingsfond nedlægges. Det mest sandsynlige vil være at EDF midlerne i så tilfælde ville blive kanaliseret via andre bistandsorganisationer - bilaterale eller multilaterale.

Omvendt kunne man spørge hvilke interesser EF-landene har i at indgå associeringsaftaler specielt med landene i Afrika. En væsentlig del af forklaringen er at EF-landene, som importerer en langt større del af sine råvarer og er langt mere afhængig af udenrigshandel end f. eks. USA har brug for et nært samarbejde med de råstofrige u-lande i Afrika for at sikre sig stabile råvareforsyninger og markeder for sin industriproduktion. Dette er ydermere nødvendigt for EF, fordi europæiske virksomheder ikke i samme grad som multinationale selskaber hjemmehørende i USA og Japan har foretaget investeringer i efterforskning og minedrift i u-landene. Dette er et spørgsmål som bekymrer topfolk i EF³⁹⁾ og EF-landenes forslag til en »code of conduct« for private udenlandske investeringer i ACP-landene i forbindelse med Lomé II forhandlingerne sigter specielt på at fremme EF-virksomheders investeringer i ACP-landenes minesektor⁴⁰⁾. Men i forbindelse med Lomé II-forhandlingerne er EF-landene også nødsaget til at tage hensyn til betrængte industrier i medlemslandene ud fra mere kortsigtede beskæftigelseshensyn. I de 9 EF-landes oplæg til forhandlinger om Lomé II indtager netop spørgsmålet om beskyttelse af udenlandske investeringer og frivillige handelsarrangementer, som kan hindre at konventionens undtagelsesklausuler på handelsområdet kommer i anvendelse, en fremtrædende plads. Men endvidere foreslår EF at introducere bestemmelser om »abnormal competitive practices such as dumping and export subsidies«⁴¹⁾.

ACP-landene ønsker derimod vidtgående ændringer i det industrielle samarbejde med hovedvægten på forbedret adgang til EF's marked også for landbrugsvarer, lempelser i oprindelsesbestemmelserne samt forøget indsats i ud-

39. Se *Dangeard, A.*, European mining investment in the developing countries, i *The Curier* no. 49, maj-juni 1978 s. 59-61.

40. Se Commission of the European Communities, Need for community action to encourage European investment in developing countries and guidelines for such action, *dokument COM (78) 23 final*, Bruxelles, 30. januar 1978.

41. *Telex Africa* no. 106, 11. august 1978, s. 8/2.

viklingen af basisindustri der forarbejder u-landenes egne råvarer og en mere effektiv indsats i overførsel af teknologi⁴²).

Der er grundlæggende modsætninger mellem EF-landene og ACP-landene på en række af de områder som indgår i det industrielle samarbejde i Lomé-konventionen. Det gælder f. eks. spørgsmålet om (i) omfanget af den bistand der skal gives til u-landenes industriudvikling (ii) konkurrencen mellem industrier i EF og nye virksomheder i ACP-landene samt ikke mindst (iii) spørgsmålet om kontrollen med ACP-landenes ressourcer og de udenlandske investeringer i minedrift og industri. På en del områder er interessemodsatningerne mindre udtalte og det vil på en række af disse områder være muligt at fremme den ene parts interesser uden at den anden parts interesser skades væsentligt. På nogle områder vil det endog være muligt at foretage forbedringer i forhold til Lomé I, som er i begge parter interesse.

Ved at ændre EIB's udlånspraksis, og ved at anvende en større del af de midler som er afsat til industriudvikling som risikokapital og til finansiering af CID's aktiviteter vil det være muligt at omlægge støtten til de mindst udviklede ACP-lande hvor behovet for at modtage industribistand er størst. En sådan omlægning af industribistanden vil virke mere fremmende på u-landenes industriudvikling uden at det behøver at føre til konflikter med beskæftigelseshensyn i EF's betrængte industrier.

En afbinding af EDF's industribistand vil være til gavn for ACP-landene, men er næppe realistisk da den på kort sigt vil skade EF's eksport af maskiner og andet kapitaludstyr til ACP-landene.

For så vidt angår ACP-landenes eksport af industriprodukter må begge parter være interesserede i klare bestemmelser. Herved undgås fejlinvesteringer i u-landene og uhensigtsmæssige protektionistiske foranstaltninger i EF-landene kan gøres overflødige. Bistand til produktion og afsætning af visse industriprodukter i ACP-landene bør derfor ske parallelt med udviklingen (afviklingen) af disse produktioner i EF-landene. En fornuftig planlægning og arbejdsdeling mellem EF-landene og ACP-landene på industriområdet vil være til fordel for begge parter. Behovet for denne type overvejelser vil formentlig blive forstærket af Grækenlands, Portugals og Spaniens eventuelle optagelse i EF idet disse lande har en industristruktur som minder meget om u-landenes.

Endelig kan det påpeges at ACP-landene har en interesse i at få udviklet deres naturlige ressourcer og udbygget en basisindustri på grundlag af disse ressourcer. Dertil behøver de højt udviklet teknologi, som kun indehaves af de multinationale selskaber. Både EF og ACP-landene har en interesse i at få udviklet internationale retsregler for regulering af de multinationale selskabers aktivitet. Derimod er der næppe sammenfaldende interesser når det drejer sig om kontrol med og fordelingen af et eventuelt overskud af de multinationale

42. *Ibid.* s. 8/3.

selskabs investeringer. ACP-landenes fremtidige andel i disse investeringers overskud vil i væsentlig grad afhænge af deres viden og tekniske indsigt og dermed deres forhandlingsstyrke ved etableringsforhandlinger med de multinationale selskaber. Det er også i dette lys at drøftelserne om »Code of Conduct« skal forstås.

I relation til spørgsmålet om u-landenes gavn af udenlandske investeringer og udenlandsk teknologi bør det understreges at meget vil kunne opnås ved øget liberalisering af samhandelen mellem ACP-landene indbyrdes. Specielt hvis dette kunne følges op af et industrielt og teknologisk samarbejde baseret på en vis arbejdsdeling. Dette ville styrke u-landenes teknologiske kapacitet og forbedre deres muligheder for at købe teknologi af de multinationale selskaber på rimelige vilkår samtidig med at det ville løse problemet med de afrikanske u-landes små indre markeder, som hidtil har vanskeliggjort deres industrialisering.

Litteraturhenvisninger

- Andersen, Ole Mølgård: EF's generelle toldpræferencer og deres betydning for lavindkomstlandene, i *Den Ny Verden*, 10. årgang.
- Carlsen og Neersø: Danske virksomheders investeringer i u-lande. Mellemfolkelig samvirke, København 1975.
- Carlsen, J.: Perspektiver og Problemer i Lomé-bistanden, CDR Projekt Papars D. 77. 7, Center for Udviklingsforskning, København, september 1977.
- Carlsen, J.: Industrial Co-operation in the Lomé-Convention The case of Kenya and Tanzania, CDR Projekt Papers D. 78. 3, Center for Udviklingsforskning, København, februar 1978.
- Carlsen, J.: Industrial Co-operation in the Lomé-Convention - The case af Nigeria, CDR Projekt Papers D. 78. 5, Center for Udviklingsforskning, København, juli 1978.
- Dangeard, A.: European mining investment in the developing countries, i *The Courier* no. 49, maj-juni 1978.
- Economic Commission for Africa, Survey of Economic and Social conditions in Africa, 1976.
- EF, The need for Community Action to encourage European investment in Developing Countries and guidelines for such action. Dokument COM (78) 23 final. Bruxelles, 30. januar 1978.
- EF, Dokument T/548/78 (ACP), Bruxelles, 23. juni 1978.
- FN, Transnational Corporations in World Development: A reexamination, E/C. 10/78, March 1978.
- Fröbel, Heinrichs og Kreye: Die Neue Internationale Arbeitsteilung. Hamburg 1977.
- Jones, D.: Europe's Chosen Few, Policy and Practise of the EEC Aid Programme. ODI London 1973.
- Hedrich, M. og Freiherr von der Ropp, K. Lomé II in the light of experience with Lomé I, i *Aussenpolitik* vol. 29. no. 3, Hamburg 1978.
- Onitiri, H. M. A. og Owesekun, A. A.: An appraisal of the Lomé-Convention, Nigerian Institute of Social and Economic Studies, Ibadan, Nigeria 1978, (stencileret).
- Roemer, M.: Resource-based industrialisation in developing countries - A survey of litterature. Development Discussion Paper no. 21, januar 1977. Harvard Institute for International Development, Harvard University.
- Rweyemamu, J.: Underdevelopment and Industrialisation in Tanzania: A study of perverse capitalist industrial development, Nairobi 1973.
- Telex Africa, no. 92, 93, 102, 104 og 106. 1978.
- Thomas, Clive Y.: Dependence and Transformation: The Economics of Transition to Socialism. New York 1974.
- Ulbrich, W.: The activities of the Center for Industrial Development, i *Courier* no. 47, jan.-febr. 1978, s. 24.
- UNCTAD, TD/185/supp. 1. maj 1976.
- UNIDO, Industrial Development Survey. Special Issue for the Second General Conference of UNIDO. New York 1974.
- Widstrand (red.): Multinational Firms in Africa, Uppsala 1975.
- World Bank: The World Bank Development Report 1978. Washington 1978. August.

Fællesmarkedet og tredielande

– en oversigt over EF's kommercielle traktater

Finn Sunesen

Med undertegnelsen af Romtraktaten i 1957 grundlagdes De europæiske Fællesskaber (EF).

EF's oprindelige 6 medlemslande (Benelux, Frankrig, Italien og Vesttyskland) fik tilslutning af England, Irland og Danmark fra 1. januar 1973. Yderligere udviklinger sydover forhandles i øjeblikket, i første omgang med Grækenland, men Spanien og Portugal ligger i venteposition.

Medlemsskab af EF er imidlertid ikke den eneste form for formel tilknytning til Fællesskaberne. Det europæiske økonomiske Fællesskab har afsluttet en lang række aftaler af forskelligt indhold med tredielande og plejer mere eller mindre formaliserede kontakter med regionale organisationer. Indholdet af disse udenrigsøkonomiske relationer vil der i det følgende blive søgt redegjort for.

EF og EFTA siden 1973

Med den delvise opløsning af EFTA ved Irlands, Englands og Danmarks medlemsskab af EF indgik EF bilaterale næsten enslydende frihandelsoverenskomster (Romtraktaten art. 113) med rest-EFTA (Sverige, Norge, Island, Schweiz, Østrig, Portugal og Finland). Disse aftaler har fra 1. juli 1977 sikret fuld frihandel for industrivarer, bortset fra visse følsomme produkter (f.eks. papir).

På østrigsk initiativ afholdtes i Wien i maj 1977 et EFTA-topmøde, som bl.a. markerede, at der som nævnt pr. 1. juli 1977 ville være gennemført frihandel for industrivarer mellem EF og EFTA-landene. Derudover var hovedformålet at drøfte muligheder for en fremtidig styrkelse af samarbejdet mellem EF og EFTA. I kommunikøet fra Wiener-topmødet nævner EFTA-landene som eventuelle emner for et fremtidigt samarbejde - udover samhandel - bekæmpelse af arbejdsløshed og inflation, fremme af økonomisk vækst og monetær stabilitet, lovharmonisering inden for områder af fælles økonomisk interesse, transportpolitik, forskning og miljøbeskyttelse.

Østrigs kansler underrettede på EFTA's vegne EF om topmødets forløb og dets beslutninger vedrørende EF. I juni 1977 vedtog udenrigsministrene på EF-rådsmødet et svar på EFTA-udspillet, hvori der udtales, at EF er over-

bevist om, at samarbejdet mellem EFTA og EF fremtidigt fortsættes og udbygges.

Som initiativtager til EFTA-topmødet i Wien synes den østrigske forbundskansler oprindelig at have forestillet sig, at mødet skulle have været optakten til et mere omfattende samarbejde mellem de vesteuropæiske lande, hvor hovedmidlet skulle være en styrkelse af forbindelserne til EF for at modvirke, at de vestlige lande uden for EF holdes uden for samarbejdet i Vesteuropa.

Topmødets forløb stod imidlertid ikke mål med de østrigske ideer og forventninger. I stedet for at vise vejen frem til et sådant samarbejde, blotlagde topmødet snarere EFTA-landenes forskellige standpunkter og interesser.

Medens de nordiske EFTA-lande og Schweiz går ind for et udvidet samarbejde med EF på bilateral basis, synes Østrig at foretrække en eller anden form for institutionalisering af samarbejdet.

Danmark har som naturlig konsekvens af sit nordiske tilhørsforhold og tidligere EFTA-medlemsskab til stadighed været positiv overfor muligheder for styrkelse af samarbejdet mellem EF og EFTA-landene.

Ikke mindst i den nuværende situation, hvor EF står foran en udvidelse mod syd, er det i Danmarks interesse parallelt at intensivere dette samarbejde for at bevare en rimelig balance i EF's interessefelter.

I EF vil forslag om et udvidet samarbejde med EFTA - udover koordinering af synspunkter på områder af fælles interesse i internationale fora, samt praktisk konkret samarbejde - næppe kunne opnå fornøden tilslutning. Især Frankrig og Italien ser nødtigt, at forskellen mellem at være medlem og at stå udenfor, som f. eks. Sverige, udviskes gennem en såkaldt »coopération à la carte«. Danmark bør derfor koncentrere sine bestræbelser om en styrkelse og udvidelse af et konkret og praktisk økonomisk samarbejde. Formen for samarbejdet vil ikke kunne lægges i fastere institutionelle rammer. Møder mellem EF's og EFTA's ministerråd lader sig ikke realisere alene af den grund at EF på et sådant møde måtte optræde som enhed, og kun Formandskabet og Kommissionen kan udtale sig på EF's vegne (EF taler med »én stemme«) medens EFTA-landene formentlig må udtale sig hver for sig. Man vil derfor i første omgang tilstræbe en mere uformel form for samarbejde - i vidt omfang bilateralt mellem EF og de enkelte EFTA-lande. Der vil bl.a. kunne gøres brug af eksisterende blandede komiteer, som vil kunne støtte sig til aftalernes udviklingsklausuler, der indeholder en bestemmelse om, at en af parterne kan forelægge den anden part en motiveret begæring om at udvikle forbindelser af fælles interesse til områder, der ikke dækkes af frihandelsaftalen. Men her indtager frihandelsaftalen med Finland en særstilling, idet denne på grund af forholdet til Sovjetunionen ikke indeholder en udviklingsklausul. Dette betyder, at Finlands muligheder for at udvide samarbejdet med EF er begrænsede. Den beredvillighed til samarbejde med EF, som EFTA-landene gav udtryk for i kommunikøet i Wien i maj 1977, blev derfor på finsk foranledning modi-

ficeret. Man ønskede fra finsk side en afbalancering af på den ene side samarbejdet med EF og med COMECON på den anden side.

Aftalerne mellem EF og rest-EFTA kan opsiges med 12 måneders varsel (Finland 6 måneder). Blandede komiteer overvåger aftalerne. Om det fremtidige forhold EF - EFTA kan man således konkludere, at EFTA-landene indbyrdes er splittede, hvad angår emner for udvidelsen af samarbejdet med EF, og at EF's »retning« går sydoover.

Middelhavet

EF har knyttet aftalemæssige forbindelser til alle middelhavslandene undtagen Albanien og Libyen. Aftalerne er dels ældre associeringsaftaler, dels nogle nye samarbejdsaftaler og endelig aftaler af mere individuel karakter. Under formen »den globale middelhavspolitik« har EF søgt at skabe ensartethed i aftalerne og balance mellem middelhavslandene (samt Jordan).

Associeringsaftaler

EF har sluttet og iværksat associeringsaftaler (Romtraktaten art. 238) med Grækenland (1962), Tyrkiet (1964), Malta (1971) og Cypren (1973). Af disse aftaler er det hensigten at kun Grækenland- og Tyrkietaftalen skal føre til fuld medlemsskab af EF, idet disse lande ifølge aftalerne er igang med at tilpasse sig til EF's Fælles Told Tarif (toldunionen).

I kraft af associeringsaftalernes handelsmæssige bestemmelse får landene større toldpræferencer på det europæiske marked end de yder til gengæld; desuden yder EF gennem særlige *finansprotokoller* teknisk-financiell støtte, dels i form af gaver, dels som »bløde lån« og dels ved at give adgang til lån i Den europæiske Investeringsbank (EIB). Investeringshjælpen til Grækenland blev nedfrosset under junta-styret (1967-74). Juntaens fald (1974) medførte politisk mulighed for medlemsskab, og forhandlinger mellem EF og Grækenland om medlemsskab er nu nået ind i den egentlige substansfase, og der regnes med medlemsskab om 2½ år.

Tyrkiets medlemsskab er ikke aktuelt, dels løber den aftalte 12-årige overgangsfase til 1. januar 1985, dels har Tyrkiet alvorlige økonomiske (og politiske) problemer og endelig er Tyrkiet utilfreds med at de handelskoncessioner, som EF gav i 1964, - og som tyrkerne opnåede ved at yde modkoncessioner, - er blevet udhulet gennem EF's globale middelhavspolitik, som f. eks. uden modkoncessioner giver de nordafrikanske lande (Maghreb) 80% toldreduktion på citrusfrugt, medens Tyrkiet kun får 60%. Tyrkiet har således ikke ratificeret tillægs- og finansprotokollerne fra 1972.

For alle associeringsaftalerne gælder det, at de er af ubegrænset varighed, og at de indeholder bestemmelser om oprettelse af Associeringsråd, som overvåger og fortolker aftalens bestemmelser.

Maghreb

EF har afsluttet næsten identiske samarbejdsaftaler (1976) med de såkaldte Maghreb-lande (Algeriet, Marokko, Tunesien). Aftalerne er indgået i henhold til Romtraktatens art. 238 som omhandler associering, men da aftalerne ikke skal føre til medlemskab, og da Maghreb-landene (i lighed med Machrek-landene, se nedenfor) anså betegnelsen associeringsaftale som udtryk for et ikke-jævnbyrdigt forhold, opfandt man betegnelsen samarbejdsaftale og som konsekvens heraf også Samarbejdsråd (i stedet for Associeringsråd), som den institution, der fører tilsyn med aftalens funktion.

Gennem aftalerne yder EF betydelige handelsmæssige koncessioner, hvor eneste modydelse er en algersk forpligtelse til at opfylde leveringskontrakter for olie- og gasprodukter. Den toldfrihed for industrivarer, som EF indrømmer, er dog begrænset af mængdemæssige lofter for olie- og korkprodukter. For landbrugsvarer gælder det, at EF nedsætter importafgiften for olivenolie mod at landene selv opkræver en eksportafgift. For vin gælder der 80% toldreduktion for kontingenter (dog forudsat overholdelse af referencepriser). Aftalen omfatter desuden samarbejde indenfor områderne økonomi, teknikvidenskab og fiskeri, og EF yder betydelig teknisk-finansiell bistand og lånemuligheder gennem finansprotokollerne (56 mio. ERE¹) i bistand, 116 mio. lån på særlige (»bløde«) vilkår og 167 mio. ERE lån i EIB).

Machrek

I 1977 afsluttede EF samarbejdsaftaler med de såkaldte Machrek-lande (Egypten, Jordan, Libanon og Syrien) efter samme model, men ikke så vidtgående som Maghreb-aftalerne, d.v.s. toldfrihed for industrivarer på det europæiske marked med lofter for f. eks. vævede bomuldsstoffer. Aftalerne ledsages af finansprotokoller (98 mio. ERE i bistand, 27 mio. bløde lån og 165 mio. ERE lån i EIB), men kendetegnes i øvrigt af et samarbejde på et lidt lavere niveau end EF's samarbejde med Maghreb-landene.

Generelt gælder for både Machrek- og Maghreb-aftalerne at de toldnedsættelser (20 - 100%), som EF yder til disse tredielandes landbrugseksport omfatter 80 - 90% af landbrugseksporten og omfatter derfor også varer, som produceres i EF-lande. Der er ikke tale om modsvarende koncessioner for EF-varer. De mængdemæssige lofter for toldfrihed afskaffes ultimo 1979 og tredielandstolden for de varer, som er underkastet lofter (olie, kork, vævede bomuldsstoffer), er i øvrigt ret lave. Grunden til begrænsningen af toldfriheden for raffinerede olieprodukter er, at EF's raffinaderisektor i de seneste år har kørt med betydelig overskudskapacitet.

1. Europæiske Regningsenheder (ERE) = ca. 7,00 kr.

Israel

At handelspolitikken også har et klart storpolitisk indhold ses af EF's »timing« ved forhandlinger om aftalerne for Mellemøsten. EF afsluttede en ny aftale (frihandel) med Israel i 1975 - uden finansprotokol - dernæst fulgte Maghreb-aftalen i 1976. For at holde balancen afsluttedes med Israel en finans- og tillægsprotokol i 1977, samtidig med afslutningen af Machrek-aftalerne. Ved således at dele sol og vind lige i Mellemøsten kunne indgåelsen af aftalerne ikke opfattes som en stillingtagen i forholdet mellem Israel og de arabiske lande, og derved kom man også ud over den interne uenighed i EF om Mellemøsten. Det skal dog bemærkes, at det er usædvanligt at EF giver finansiel bistand til et højtudviklet land, og finansprotokollen giver da også kun adgang til at Israel låner 30 mio. ERE i EIB. Finansprotokollen har derfor størst betydning ved at Israel formelt derved er kommet »på højde med« de arabiske lande.

Israel-aftalen bærer præg af, at Israel er betydeligt mere udviklet end regionens øvrige lande, og derfor har EF fået indrømmet toldfrihed for industrivarer på det israelske marked fra 1. januar 1980 med en række undtagelser, hvor toldfriheden først indtræder 1. januar 1985. For tiden yder Israel industri-toldfrihed på 60%, medens EF yder fuld toldfrihed for israelske industrivarer.

Spanien og Portugal

I 1970 afsluttede EF i overensstemmelse med Romtraktatens art. 113 med Spanien en præferenceaftale, som indeholder toldreduktioner, bl.a. for spanske vine. Det var hensigten, at aftalen skulle udbygges og efterhånden føre til medlemskab, men under Franco-styrets repressive krampestrækninger blev relationerne nedfrosset, og først med Suarez-regeringens folkelige mandat er man gået videre i forhandlingerne om medlemskab.

Den portugisiske revolution i 1974 udløste betydelig EF-aktivitet for at sikre demokratiet i Portugal, dels i form af ekstraordinær finansiel bistand og dels i form af en tillægs- og finansprotokol til den eksisterende Portugal-aftale, som trådte i kraft 1. januar 1973 i lighed med de øvrige frihandelsaftaler med rest-EFTA-landene. Ligesom i tilfældet Israel er finansprotokol usædvanligt her, men de 150 mio. ERE i bløde lån (max. 3% p.a.) og 50 mio. ERE lån i EIB er klart for at undgå en intern portugisisk udvikling i diktatorisk retning, højre såvel som venstre.

Portugal har søgt om medlemskab før Spanien og tidspunktet for medlemskab vil afhænge af forhandlingernes forløb. På længere sigt kan man dog ikke forestille sig, at Portugal bliver medlem og Spanien ikke. Medlemskab for begge lande kan forventes i 1980'erne. Hertil må man dog bemærke, at der på den ene side har været en latinsk politisk interesse i at forskyde EF's tyngdepunkt sydover, at skabe et europæisk »mare nostrum« og sikre Grækenland, Spa-

nien og Portugal for det borgerlige demokrati og den fri markedsøkonomi; men på den anden side samtidig en angst - især fra fransk og italiensk side - for økonomiske tab ved at åbne op for billige middelhavsprodukter fra disse lande, f. eks. vin, oliven, citrus, grønsager og frugt, som kan leveres til yderst konkurrencedygtige priser.

Frankrigs og Italiens relativt pludselige ophævelser over konkurrencen fra kandidatlandene skal ses på baggrund af den økonomiske krises indvirken. Med stagnation i byerhvervene har industrien ikke kunnet aftage den ønskede afvandring fra det urentable landbrug i Sydeuropa, og EF her endnu ikke fundet løsningen for produkterne fra middelhavslandbruget. En sådan løsning er en forudsætning for spansk medlemskab, da det især er det spanske potentiell, som Frankrig og Italien frygter.

Lomé-konventionen

Under art. 238 har EF sluttet aftale med 52 stater i Afrika, Stillehavet og Vestindien, AVS - eller den mere almindelige engelske forkortelse ACP-landene. Den femårige aftale løber fra 1. marts 1975 og giver ACP-landene fuld frihed for told og kvantitative restriktioner på EF-markedet, dog således at varer, der omfattes af EF's fælles landbrugsordning gives en særbehandling, som i almindelighed stiller ACP-landene gunstigere end andre tredielande. Særlige ordninger gælder for sukker, rom og bananer. Modydelsen fra ACP er, at disse lande skal undlade at diskriminere mellem EF-medlemslandene indbyrdes.

Udover det handelsmæssige samarbejde dækker konventionen også økonomisk, teknisk-videnskabeligt og fiskerisamarbejde. Det teknisk-finansielle samarbejde omfatter et betydeligt tilskud (2.100 mio. ERE), bløde lån (430 mio. ERE) og kredit (390 mio. ERE) i EIB (Europæiske Investeringsbank). Der til kommer 95 mio. i risikovillig kapital og 375 mio. ERE i STABEX. STABEX-ordningen er et eksportgarantisystem for 12 prisfølsomme råvarer (landbrugsvarer og jernmalm). Pengene udbetales uden bindinger, når eksportprisen ved levering til EF falder med 7,5% (for de fattigste lande 2,5%) af de sidste 5 års gennemsnitlige pris.

Gennem Lomé-konventionen favoriserer EF 52 ulande, som først og fremmest består af tidligere franske og engelske kolonier, på bekostning af de øvrige ulande. Heroverfor er det blevet indvendt, at konventionen vil udvide Lomé-landenes afhængighed til andre områder. Mens der tidligere var tale om at »tvinge« ulandene (kolonierne) til at eksportere råvarer, så skulle konventionens toldfrihed for industrivarer tvinge Lomé-landene til eksport af lavtforarbejdede industrivarer produceret af billig arbejdskraft og dermed skabe en ny (gensidig) afhængighed. På den anden side har ulandene selv været meget ivrige for at komme med i konventionen, og landene ytrer stor interesse for at få gang i industrialisering, herunder med henblik på eksport. Den

diskrimination, som udøves af EF i kraft af konventionen er ikke at betragte som bistand, men et resultat af historiske handelskanaler (kolonitiden) og desuden er den til fordel for nogle af de fattigste af ulandene.

Forhandlingen om en forlængelse, Lomé II, skal officielt starte den 1. september 1978, men allerede nu forberedes indholdet af en ny konvention. Præget af den internationale bølge af politisk interesse for menneskerettigheder, som ses i forbindelse med Helsinki-aftalerne, Sydafrikapolitikken og Carter-regeringens credo, har der været røster fremme om at få indføjet sådanne bestemmelser i Lomé II. Med kroningen af kejser Boukasa den Første og livspræsident Amins vel-publicerede fremfærd i Uganda føler EF-politikere et behov for at kunne bremse bistanden (men ikke f. eks. STABEX og handelskoncessioner) til de lande, der groft krænker menneskerettighederne. Reelt er der tale om, i hvilket omfang pressen kører menneskerettighedsspørgsmålet frem i opinionen og dermed skaber en modvilje mod at uddele EF-penge til diverse afrikanske diktatorer. Tilsyneladende er Lomé-regeringerne imod, at Lomé II skal indeholde en »catch« i form af en menneskerettighedserklæring, mens Lomé-parlamentarikerne er positivt stemte (hvilket ikke kan forundre).

Statslandene

Comecon

Grundholdningen i østlandenes forhold til EF var i starten præget af ikke-anerkendelse og modvilje, idet de måtte anse EF-opbygningen som en cementering af NATO og en konsolidering af monopolkapitalismen.

Specielt Sovjetunionen synes fortsat at ville underminere EF's (Kommissionens) overnationale status. Men da netop handelspolitikken er et fællesskabsanliggende tvinges Comecon-landene til at anerkende EF, hvis de vil have handelsaftaler med EF-landene. Ikke-anerkendelsespolitikken har i realiteten forhindret etableringen af officielle forbindelser. Rumænien, Polen og Ungarn har dog gennem forhandlinger med EF om en tekstilbegrænsningsaftale til en vis grad tilsidesat den Moskva-dirigerede politik. Spørgsmålet er endnu uløst, hvilket illustreres af den forvirring der opstod, da Comocon-delegationen kom til Bruxelles i september 1977. Rådsformanden, den belgiske udenrigsminister, redegjorde over for Comecon-delegationen for kompetencefordelingen i Fællesskabet, trak sig tilbage og overlod de videre drøftelser til Kommissionen, men delegationen nægtede at forhandle i Kommissionens bygning. Det tyder dog på, at Sovjetunionen på lidt længere sigt må acceptere EF som en økonomisk og politisk realitet med en selvstændig rolle i de internationale relationer.

Kina

Derimod har EF med Kina færdigforhandlet (1978) en 5-årig handelsaftale. Selve aftalens handelsbestemmelser er betydningsløse, da der ikke gives præ-

ferencer, men den danner den institutionelle ramme - ved etablering af en blandet kommission af repræsentanter fra EF og Kina - for regelmæssige drøftelser af samhandel og andet samarbejde. Aftalen får dermed symbolsk værdi ud over det substantielle indhold i aftalen, sikrer en dialog (som f. eks. Sovjetunionen ikke har med EF), og skal også ses som Kinas tilbagevenden til den internationale politik, hvor den pragmatiske linie også slår igennem. Der er således etableret en politisk betydningsfuld anerkendelse mellem Kina og EF, hvis storpolitiske betydning ligger i Kinas ønske om at styrke Europa som en modvægt over for supermagtsdominans fra Sovjetunionen og USA. Kinas positive holdning overfor NATO skal ses i samme lys, nemlig at et stærkt Europa binder Sovjetunionen og dermed aflaster Kina.

Jugoslavien

Den eksisterende ikke-præferentielle handelsaftale mellem EF og Jugoslavien udløber i 1978. Der forhandles i øjeblikket om en ny aftale, hvor hovedproblemerne er, at Jugoslavien har et voksende underskud på samhandlen med EF, hvorfor de ønsker bedre adgang til afsætning af det såkaldte baby-beef på det europæiske marked - ellers føler den jugoslaviske regering sig tvunget til at rette på balancen ved at købe især udstyr andetsteds end i EF. For Italien og Frankrig er det jugoslaviske kød imidlertid en konkurrencetrussel, mens tyskerne modsætter sig at aftalen skal komme til at indeholde bestemmelser for det sociale område, hvorved EF skulle vedkende sig forpligtelser gående ud på at lette vandrende arbejdstageres (gæstearbejderes) genindpasning i det jugoslaviske erhvervsliv. EF er dog villig til - i lighed med bestemmelser i den eksisterende aftale - at give Jugoslavien adgang til lån i Den europæiske Investeringsbank (EIB).

Amerika

På det amerikanske kontinent har EF sluttet en rammeaftale med Canada (1976) om handelspolitisk og økonomisk samarbejde, men ligesom de 3-årige handelsaftaler med Uruguay (1974), Argentina (1972) og Brasilien (1974), som nu fornyes årligt, og den 5-årige aftale med Mexico giver EF ingen præferencer til disse lande. Grunden hertil er dels, at EF's generelle system af præferencer (GSP) giver f. eks. de latinamerikanske lande toldfri adgang til EF-marked for næsten alle industriprodukter samt toldfrihed eller -reduktion på et betydeligt antal landbrugsprodukter, og dels, at landenes relative høje udviklingsgrad (f.eks. i forhold til Lomé-landene) gør, at toldpræferencer måtte anses som en betydelig koncession, og endelig (i forbindelse dermed) at det ville være at betragte som indblanding i USA's traditionelle (handels-) interesssfære.

Det subindiske kontinent

EF har løbende 5-årige ikke-præferentielle handelssamarbejdsaftaler med Indien (1974), Sri Lanka (1975), Pakistan (1976) og Bangladesh (1976). EF forpligter sig i aftalerne til at binde nogle autonome toldnedsættelser for varer, som er af særlig interesse for landene, dog ikke for kokos, jute og tekstiler, som dækkes af såkaldte *sektor-aftaler*, som EF har med en lang række lande. Blandede kommissioner overvåget aftalernes funktion.

Dialoger

EF fører løbende dialoger med regionale sammenslutninger. Den euro-arabiske dialog styres af Generalkomiteen, der består af repræsentanter for hvert af EF's og Den arabiske Ligas medlemslande, Kommissionen og Ligaens sekretariat samt formænd og rapportører for de nedsatte syv arbejdsgrupper. Generalkomiteen mødes i princippet halvårligt. Dialogen EF-Latinamerika foregår ved halvårlige møder på ambassadørniveau og derimellem uformelle kontaktmøder. Fra latinamerikansk side koordineres siden 1975 de 25 landes forhandlinger med EF i SELA, Det latinamerikanske økonomiske system, som har generalsekretariat i Caracas. De latinamerikanske lande følger nøje Spaniens og Portugals forhold til EF. Med disse lande som trojanske heste håber SELA-landene at få bedre relationer til EF og det europæiske marked. En lignende, men nyere dialog foregår mellem EF og ASEAN, Sammenslutningen af Sydøstasiatiske Nationer, nemlig Thailand, Singapore, Malaysia, Philippinerne og Indonesien. ASEAN har et generalsekretariat i Djakarta. ASEAN er en overskuelig og rimelig homogen regional sammenslutning, som i EF betragtes som en stabiliserende politisk faktor i Sydøstasien. En dialog føres også med Australien, og EF forhandler aftaler med Iran og Japan.

Sammenfatning

EF har traktater af vidt forskellig indhold med over 80 tredielande af vidt forskellig karakter, men som det skulle være fremgået ovenfor er der et klart hierarki i aftalerne, nemlig frihandelsaftalerne med de højtudviklede vesteuropæiske lande og Israel, associerings- og samarbejdsaftalerne i Middelhavet og med tidligere engelske og franske kolonier og ikke-præferentielle handelsaftaler med lande i Latinamerika, på det subindiske kontinent og med Kina. Afgørende for hvilken type aftale der eksisterer eller vil komme i fremtiden er to dimensionen. Dels tredielandets geografiske nærhed og / eller historiske tilknytning til et eller flere EF-lande og dels tredielandets økonomiske udviklingsgrad (f. eks. målt i indkomst pr. cap.).

Skematisk kan EF's traktater med tredielande opstilles således:

		Nær	Fjern
Udviklingsgrad	høj	1. Middelhavet EFTA (Jugoslavien)	2. Latinamerika
	lav	4. ACP Subindiske Kontinent	3. Kina

Hvor den tilsyneladende inkonsekvens i rude 4 skyldes, at det tidligere britiske Indien blev selvstændigt før EF's eksistens (og britisk medlemskab). Afslutningsvis må man udover aftalernes handelsmæssige bestemmelser konstatere, *at* EF's diskrimination mellem ulandene er til fordel for nogle af de fattigste ulande - også selv om der ligger en »kolonial« forlængelse heri, *at* udvidelsen af EF i overensstemmelse med Romtraktatens betingelser vil ske ved tilslutning fra demokratiske lande, således som de fascistiske regeringer i Grækenland, Portugal og Spanien er faldet sammen, og *at* EF i storpolitikken betragtes som en global modvægt mod det bipolære supermagtshegemoni.

Gennem bl.a. handelsmæssige aftaler er EF kommet til at stå i en relativ stærk politisk position, hvorfra EF vil komme til at spille en selvstændig politisk rolle i 1980'erne.

Spanien efter Franco

Ole Jess Olsen

Spanien har i de knap tre år, som er forløbet siden Franco's død, oplevet en hurtigt fremadskridende opløsning af diktaturets institutioner, som har overrasket mange, også indsigtsfulde iagttagere. Dette er sket efter fyrre års tilsyneladende ubevægelighed, hvor regimet gang på gang har demonstreret, at den liberalisering, der trods alt fandt sted fra tid til anden, mest var af propaganda-mæssig karakter og hele tiden kunne tilbagekaldes uden forudgående varsel. Henrettelserne af de fem unge regimemodstandere i september 1975, der fandt sted efter en summarisk rettergang og under højlydte protester fra de store vestlige allierede, bekræftede endnu engang Franco-statens repressive karakter.

Kontinuiteten og uforanderligheden i Franco-regimets politiske karakter og vigtigste institutioner skal dog ikke forlede til en tilsvarende slutning om et ubevægeligt spansk samfund siden borgerkrigen. Tværtimod har den sociale og økonomiske udvikling været både hurtigere og mere omfattende end i nogen anden periode i landets nyere historie. Det betyder, at en række af de konflikter, som prægede den politiske udvikling under den 2. Republik og som udløste borgerkrigen - jordfordeling, kirkens magt over kultur og uddannelse, regionalt selvstyre - i dag har en helt anden samfundsmæssig baggrund. Efter min opfattelse er dette en vigtig del af forklaringen på den relativt nemme afvikling af Franco-regimets politiske institutioner, som var dannet under et helt andet samfund og som mere og mere var blevet til anakronismer. Det forklarer også det accelererende frafald i regimets sidste år blandt de sociale og økonomiske lag, som det oprindeligt støttede sig på.

Denne udvikling af det spanske samfund er kun i utilstrækkeligt omfang blevet registreret af omverdenen, hvilket selvfølgelig for en dels vedkommende skyldes regimets tillukkethed overfor samfundsvidenskabelig virksomhed, som ramte langt videre end den egentlige kritiske virksomhed. Men det er også slående, hvor ringe interessen har været for at udnytte de muligheder, der trods alt fandtes, til seriøse analyser af den sociale og økonomiske udvikling under Franco-perioden. Det er som om man har ekstrapoleret fra det politiske sy-

stems ubevægelighed til, at så skete der nok heller ikke noget på de andre områder. Manglen på interesse for udviklingen under Franco-regimet står i skarp kontrast til den omfattende litteratur, der blev og stadig bliver udgivet om den 2. Republik og borgerkrigen. Denne skævhed er forståelig af politiske og følelsesmæssige grunde, når det drejer sig om den ældre generation, men det forekommer urimeligt, at de nye generationer af Spaniensinteresserede samler al opmærksomhed omkring borgerkrigens anarkistiske landbrugskollektiver, som har meget ringe relevans for de problemer, nutidens Spanien står overfor.

Økonomisk udvikling under Franco

Efter 2. verdenskrig har den økonomiske vækst været større og strukturændringerne mere gennemgribende end i nogen anden, tilsvarende periode af Spaniens nyere historie. Medens den 2. Republiks Spanien var et udpræget agrarsamfund, så er nutidens Spanien et urbaniseret industrisamfund, der i 1976 indtog 9'ende pladsen blandt verdens førende industrinationer. Som det fremgår af tabel 1 er landets økonomiske struktur i dag meget lig ældre industrilande som Frankrig og Italien.

Tabel 1. Fordeling af bruttonationalprodukt og den beskæftigede befolkning efter hovedsektor for forskellige år i Spanien, Frankrig og Italien (i procent)

Sektor	Spanien			Frankrig		Italien	
	<i>Bruttonationalprodukt</i>						
	1960	1970	1976	1960	1974	1960	1974
Landbrug mv.	26,9	13,4	9,1	9,5	5,2	13,7	8,1
Industri & håndv.	33,7	35,6	39,4	48,6	43,3	41,0	42,3
Servicesektor	39,4	51,0	51,5	41,9	51,5	45,3	49,6
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Sektor	Spanien						Frankrig		Italien	
	Beskæftigelse									
	1900	1930	1950	1960	1970	1976	1960	1974	1960	1974
Landbrug mv.	66,5	45,6	49,5	41,7	29,0	20,6	20,1	11,1	30,0	15,7
Industri & håndv.	16,0	26,5	25,6	31,8	37,4	37,4	38,4	39,3	37,5	41,5
Servicesektor	17,5	27,9	24,9	26,5	33,6	42,0	41,5	49,6	32,5	42,8
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kilder: For Spanien: I. F. de Castro og A. Goytre (1977), p. 281 og I. N. E., *España: Anuario Estadístico*; for andre lande: *Mondo Economico*, nr. 45, 27. 11. 76.

Det er almindeligt at fremhæve 1959 som det skelsættende år i den spanske økonomiske udvikling efter 2. verdenskrig, hvilket hænger sammen med de betydelige ændringer i den økonomiske politik og dens ledelse, som fandt sted omkring dette tidspunkt. Spanien havde op gennem 50'erne fortsat med meget stramme restriktioner for de økonomiske forbindelser med udlandet, hvilket både hang sammen med landets særlige udenrigspolitiske situation og med en vis sejlivethed hos de politisk-økonomiske idealer, der var overtaget fra mellemkrigstidens fascistiske Italien og Tyskland. I slutningen af 50'erne blev den økonomiske ledelse overtaget af den såkaldte *Opus Dei*-gruppe (katolsk lægmandsorganisation med en frimureragtig organisation. Se f. eks. N. Cooper (1976) og K. von Beyme (1971), s. 143 - 155), hvis intentioner gik i retning af vidtgående liberaliseringer og integration af den spanske økonomi i det vestlige handels- og valutasystem. Den kombinerede inflations-, betalingsbalance- og valutakrise i 1959 blev benyttet som anledning til at gennemføre sådanne ændringer; en række indre reguleringer blev ophævet, den statslige investering i erhvervslivet blev skåret ned, udenrigshandelen blev givet fri, pesetaen gjort konvertibel og der blev åbnet op for udenlandske investeringer (C. W. Anderson (1970), kap. 5, og R. Tamames (1975), s. 464 - 71).

Tabel 2. Forskellige indikatorer til belysning af den økonomiske udvikling i Spanien efter 1950

År	a	b	c	d	e	f	g	h	i
1950	—	—	—	—	—	15	—	—	37,3
1955	41,3	48,3	16,3	4,1	4,9	24	—	—	41,0
1960	48,5	54,4	16,7	9,8	7,0	33	57	345	59,2
1965	73,3	78,9	21,4	10,5	15,5	62	-1.759	1.385	84,9
1970 ¹	100,0	100,0	21,3	15,0	16,3	100	-1.874	2.202	108,0
1970 ²			23,3	13,2	14,3				
1971	104,8	104,8	21,6	14,2	13,9	103	-1.599	2.650	116,9
1972	113,8	112,4	23,0	14,5	15,6	119	-2.316	3.105	126,6
1973	123,3	120,7	24,3	14,8	16,6	137	-3.537	4.289	141,1
1974	130,0	125,7	24,5	13,9	16,5	147	-7.054	4.020	163,2
1975	130,6	125,1	23,7	13,7	16,0	146	-7.386	4.262	190,9
1976	133,3	126,4	22,9	14,6	16,5	151	-7.276	3.849	224,5

a BNP i faste priser (1970 = 100).

b BNP pr. cap. i faste priser (1970 = 100).

c De faste investeringer som andel af BNP (i procent). Statistisk inddeling ændret i 1970; 1 angiver gammel inddeling, 2 ny inddeling.

d Eksport af varer og tjenesteydelser som andel af BNP (i procent). Statistisk inddeling ændret i 1970; 1 angiver gammel inddeling, 2 ny inddeling.

e Import af varer og tjenesteydelser som andel af BNP (i procent). Statistisk inddeling ændret i 1970; 1 angiver gammel inddeling, 2 ny inddeling.

f Industriproduktionen i faste priser (1970 = 100).

g Handelsbalancens saldo (i millioner dollars).

h Indtægter fra turisme og pengeoverførsler fra udlandet (fortrinsvis fra spanske arbejdere i udlandet) (i millioner dollars).

i Forbrugerprisindeks (1968 = 100).

Kilder: a - e, g - h: OECD, *Economic Surveys: Spain*, forskellige år, og *National Accounts of OECD Countries*, Vol. I, 1975; f og i: I. N. E., *España: Anuario Estadístico*.

Det er nærliggende for den vestlige økonomiske tænkning at gøre denne ændring af den økonomiske politik til en central forklaringsfaktor for den hurtige spanske industrielle vækst i 60'erne. Men dette forudsætter dels, at der ikke skete særlig meget i den foregående periode og dels, at der ikke var andre, samtidige faktorer, der stimulerede udviklingen, og ingen af disse forudsætninger er opfyldt. Som det fremgår af tabel 1 og 2, var industrialiseringsprocessen allerede i fuld gang i 50'erne, og i 60'erne var både den generelle internationale konjunkturopgang og udviklingen i verdenshandelen overordentlig gunstig for den spanske industrialisering, hvortil kom lokale faktorer som turisteksplosionen og arbejderudvandringen til de gamle industrilande.

1959 markerede derfor ikke en overgang fra stagnation til vækst, men blot en ændring af den spanske industrialiseringsmodel. I 50'erne skete der en betydelig udvikling af en række industrier, der som følge af handelsrestriktionerne havde hjemmemarkedet for sig selv. Det drejede sig fortrinsvis om traditionelle brancher som fødevarer, tekstil- og beklædning og bygge- og anlægsvirksomhed, og om mindre virksomheder, som anvendte primitiv produktionsteknik med et relativt store input af arbejdskraft. Dette var i fuld samklang med de dengang eksisterende betingelser: ingen konkurrence fra mere effektive udenlandske virksomheder, begrænsede muligheder for import af maskiner, som Spanien kun i ringe omfang selv producerede, og et rigeligt udbud af arbejdskraft til politisk fastsatte, lave lønninger, hvis overholdelse var garanteret af politiet. Ved siden af disse mange små primitive virksomheder, som blomstrede op i løbet af 50'erne, var det vigtigste indslag i den spanske industrialisering en række statslige initiativer indenfor basissektorer som energiforsyning (elektricitetsværker og raffinaderier), kemisk industri, cement- og stålindustri; de fleste gennemført af det i 1941 oprettede statslige holdingselskab INI (*Instituto Nacional de Industria*). Den spanske industri var - og er - således præget af en skarp opdeling i på den ene side en sektor med mange ekstremt små virksomheder, og på den anden side nogle få, meget store virksomheder af monopolistisk karakter, medens mellemniveauet for en stor del savnes. Denne dualistiske struktur er en vigtig del af de spanske industriproblemer, både før og efter 1959.

Liberaliseringen af udenrigshandelen tvang den spanske industri til betydelige moderniseringer, hvilket bl.a. kan aflæses af den stærkt stigende investeringskvote i tabel 2. Dette krævede en omfattende import af udenlandske maskiner og patenter, som først og fremmest blev finansieret af valutaindtægter fra turister og emigranter, men efterhånden også ved stærkt stigende eksport af industrivarer (47 pct. af den samlede eksport i 1965 og 77 pct i 1976). Tilstrømningen af udenlandsk kapital bidrog også til industriomlægningen; de direkte udenlandske investeringer (nettotal) steg fra 16 millioner dollars i 1959 til 324 millioner dollars i 1973 (R. Tamames (1976), s. 395). Denne udvikling har medført en tilpasning af produktionsforholdene i spansk

industri til internationale forhold gennem moderniseringer og store produktivitetsstigninger. En række brancher, hvor spansk industri tidligere stod svagt, har gennemgået en meget betydelig udvikling, og i enkelte af disse har Spanien i de senere år opnået en, også internationalt set, stærk position. Dette gælder stålindustri (tolvte største producent i 1976 med 11 millioner tons), skibsbygning (fjerde største producent i den vestlige verden i 1975) og bilindustri (niende største producent i 1976 med 860.000 fremstillede biler).

På trods af denne imponerende udvikling må Spanien dog stadigvæk karakteriseres som en andenrangs industrination. Produktiviteten er stadig lav i forhold til andre industrilande, teknologien er for en stor del importeret og de mere avancerede brancher er domineret af udenlandske selskaber. Den nationale industrikapital er fortrinsvis koncentreret i traditionelle brancher i underdimensionerede familieføretagender, hvis vigtigste overlevelsesfaktor er det efter europæiske forhold lave lønniveau og den politiske disciplinering af arbejdskraften (denne vurdering findes bl.a. hos R. Tamames (1976), s. 105 - 13).

Tabel 3. De spanske og vesttyske industrivirksomheder fordelt efter antal beskæftigede (i procent)

Virksomhedsstørrelse		Spanske virksomheder (1969)	Vesttyske virksomheder (1967)
1 - 50	beskæftigede	96,4	76,9
50 - 500	„	3,4	20,3
Over 500	„	0,2	2,8
Sum		100,0	100,0

Kilde: G. Haensch og P. Hartig (1975), s. 152.

Samtidig med Spaniens omdannelse til et moderne industrisamfund har landbruget undergået meget store forandringer. Først og fremmest er denne sektors relative betydning faldet til at udgøre omkring 10 pct. af BNP, 20 pct. af den beskæftigede befolkning og 25 pct. af eksporten. Antallet af beskæftigede i landbruget er halveret siden 1950 og produktionen er øget med ca. 65 pct. Denne stigning har imidlertid været helt utilstrækkelig til at dække mere efterspørgslen efter landbrugsprodukter som følge af den højere levelfod. Dette fænomen skyldes også strukturproblemer, som det spanske landbrug har fælles med de andre mediterrane lande. Traditionelle produkter som vin, hvede og oliven udgør stadigvæk en meget stor del af landbrugsproduktionen. Til gengæld har efterspørgslen efter animalske produkter været stærkt stigende, men det spanske landbrug har kun i ringe grad formået at omstille sig til denne ændring. (Se R. Tamames (1976), kap. 3).

Det spanske landbrug er som følge af klimatiske, jordbundsmæssige og historiske årsager meget forskelligt fra egn til egn med hensyn til produktion,

teknik, ejendomsforhold og ansættelsesvilkår. Spanien er fra gammel tid plaget af det fra Latinamerika så kendte latifundie-minifundieproblem, dvs. en ekstrem skæv jordfordeling med på den ene side nogle få gigantiske godser og på den anden side myriader af bittesmå brug, hvor den enkelte ejers jord tilmed ofte er fordelt på flere adskilte jordlodder. De fleste steder har denne jordstruktur virket som en hæmsko for en modernisering af landbruget, og i Spaniens er dens problemer snævert forbundet med landets politiske og sociale historie. (Se f.eks. E. E. Malefakis, 1970).

En vigtig gruppe bag officersoprøret i 1936 var de jordejere, som følte sig truet af Republikkens jordreform, der søgte at imødekomme landarbejdere og småfæsteres ønske om jord. Efter magtovertagelsen standsede det nye regime al ekspropriation og uddeling af jord og gav størsteparten af den allerede uddelte jord tilbage til de oprindelige ejere. For at udvikle landbrugsproduktionen måtte man derfor gå andre veje: kunstvandingsprojekter, inddragelse af uopdyrket jord, favorable pris- og afsætningsvilkår mv. I efterkrigstiden har man også prøvet at opmuntre til brugssammenlægninger og til skifte mellem bønder med spredte jordlodder (Tamames (1976), kap. 3.2.). De meget store ændringer i landbruget, som har fundet sted siden begyndelsen af 50'erne, og som bl.a. fremgår af den stærkt stigende produktion pr. beskæftiget (se ovenfor), er imidlertid ikke så meget et resultat af den førte landbrugspolitik som af helt andre faktorer. Industrivæksten i Spanien og i de andre vesteuropæiske lande har givet bedre beskæftigelsesmuligheder for flere millioner landarbejdere og småbønder og dermed lettet »presset på jorden«. Denne udvikling er især gået hurtigt efter 1960.

Tabel 4. Brugsstørrelse og jordfordeling i det spanske landbrug (i procent)

	1962		1972	
	Antal ejendomme	Areal	Antal ejendomme	Areal
Mindre end 1 ha.	31,8	0,7	24,6	0,6
1 - 5 ha.	34,3	5,7	38,0	5,3
5 - 20 ha.	23,9	16,0	25,6	14,1
20 - 50 ha.	6,5	13,2	7,1	12,0
50 - 100 ha.	1,7	7,9	2,3	8,9
100 - 200 ha.	0,8	7,5	1,2	8,8
200 - 500 ha.	0,6	11,8	0,7	13,0
500 - 1.000 ha.	0,2	10,5	0,3	10,4
Mere end 1.000 ha.	0,2	26,7	0,2	26,9
Sum	100,0	100,0	100,0	100,0
Antal brug	3.007.626		2.571.059	

Kilde: Ministerio de Agricultura, *Anuario de Estadística Agraria*, 1976.

Som det fremgår af tabel 4 er det spanske landbrug dog fremdeles præget af de alt for små og de alt for store brug (areal er dog alene en utilstrækkelig indikator for landbrugsbedriftens størrelse i et land som Spanien med store forskelle i afgrøder og dyrkningsmetoder). De første kan kun vanskeligt føde en familie og de har ingen mulighed for at følge med i hverken levestandardudviklingen eller i moderniseringer af landbrugsbedriften. I den anden ende af skalaen er de store latifundier fortsat præget af for ringe udnyttelse af jorden, som enten drives for ekstensivt eller slet ikke bruges. De typiske latifundieområder i Andalusien og Estremadura har i dag sammen med de Kanariske øer den største arbejdsløshedsprocent og de mest desperate sociale problemer i Spanien (se *Cambio 16*, nr. 316, 26.12.77, s. 83 og nr. 327, 12.3.78, s. 14 - 20).

Efter stabiliseringsplanen i 1959 og Opus Dei's overtagelse af den økonomiske ledelse indførtes indikativ økonomisk planlægning efter fransk mønster. 60'ernes høje vækstrater har ofte bevirket en overopfyldelse af femårsplanernes makroøkonomiske mål, men dette er snarere et resultat af udlandskonjunkturerne og industrialiseringens egendynamik end af planlægningen. Herom vidner både de tilbagevendende problemer med at styre pris- og betalingsbalanceudviklingen, de meget store uoverensstemmelser mellem virkelighed og planmål på en række delområder, de vedvarende strukturproblemer i de vigtigste erhverv og de vedvarende meget store regionale forskelle (pr. cap. indkomsten i de baskiske provinser samt i Barcelona- og Madridområdet er fortsat 2 - 3 gange større end i de fattigste provinser i Syd- og Nordvestspanien) (se C. W. Anderson (1970), kap. 8, og R. Tamames (1976) kap. 12 og 16). Man kan altså ikke sige, at Spanien, på trods af indikativ planlægning, og på trods af at diktaturet efter den økonomiske liberalisering fastholdt kontrollen med arbejdsmarked og lønudvikling, har været i stand til at styre sin økonomi bedre end kapitalistiske lande med en demokratisk forfatning og et frit arbejdsmarked.

Politisk udvikling under Franco

Spaniens udvikling siden 1939 fra et agrarsamfund med dets særlige sociale lagdeling, magtrelationer, familiemønstre og værdier, til et moderne, urbaniseret, industri- og forbrugersamfund har radikalt ændret den sociologiske baggrund for den 2. Republiks politiske modsætninger. Denne udvikling har sammen med den fysiske uddøen af borgerkrigsgenerationen åbnet for nye politiske grupperinger og for en ny opposition mod regimet på tværs af de gamle skillelinier. De manglende borgerlige rettigheder og regimets hårdhændede undertrykkelse af dets modstandere har selvfølgelig givet denne opposition meget ringe muligheder for at samle sig og arbejde politisk. Tilbagevendende indrømmelser siden midten af 50'erne i form af begrænset ytrings- og organisationsfrihed har da også, udover at gøre styret mere appetitligt overfor de vestlige allierede og handelspartnerne, haft til formål at splitte oppositionen ved at

gøre luften mildere for nogen end for andre. Alligevel har den efter at have været næsten totalt lammet fra verdenskrigens afslutning til et godt stykke op i 50'erne kunnet manifestere sig med stigende styrke i regimets sidste 10 - 15 år. Oppositionen har også formået at brede sig blandt befolkningsgrupper, der tidligere var vigtige støtter for regimet.

De spanske industriarbejdere er nok den gruppe, der først og mest effektivt har formået at organisere et egentligt oppositionsarbejde. Samtidig er det den gruppe (sammen med de baskiske nationalister), der er blevet mødt med den hårdeste repression og som har ydet de største personlige ofre - politibrutalitetsens omfang og fængselsstraffenes længde var klassebestemte (se P. Preston (1976), s. 125 - 27). Siden begyndelsen af 60'erne har de spanske industriarbejdere opbygget deres egne faglige organisationer i opposition til de officielle, vertikale syndikater, der var oprettet i 1938 efter italiensk mønster.

Denne udvikling har medført et brud med den fagforeningsstruktur, der prægede Spanien fra slutningen af forrige århundrede og indtil Franco's magtovertagelse, og som blev holdt ved lige af de eksilerede faglige ledere. De dominerende fagforbund var det socialistiske UGT (*Unión General de Trabajadores*) med basis i de nordspanske industriområder og i Madrid samt det anarkistiske CNT (*Confederación Nacional del Trabajo*) med de sydspanske landarbejdere og de katalanske land- og industriarbejdere som vigtigste rekrutteringsgrundlag. Disse forbund havde ligesom de politiske partier meget vanskeligt ved at fastholde forbindelsen med den interne udvikling i Spanien, hvor den hurtige industrialisering også ændrede de betingelser, som de tidligere havde fungeret under. I stedet for opstod i tilknytning til det stigende antal arbejdskampe nye faglige organisationer, hvoraf den vigtigste var de såkaldte arbejderkomiteer (*Comisiones Obreras*). De havde en vis tilknytning til kommunistpartiet (PCE), der var det eneste af de forbudte partier, der formåede at skabe et organiseret oppositionsarbejde i Spanien (den faglige udvikling under Franco er behandlet i Rathfelder m. fl., 1976 og i J. Amsden, 1972).

I forbindelse med den økonomiske liberalisering omkring 1960 blev der gennemført en decentralisering af de officielle syndikater, således at fastsættelse af løn- og arbejdsvilkår i større udstrækning blev lagt ud til det enkelte lokalområde og til den enkelte virksomhed. Arbejderkomiteerne forsøgte flere gange at arbejde indenfor dette system ved at opstille repræsentanter til de officielle fabriksråd (*Jurado de Empresa*). Denne decentraliseringstendens er også blevet forstærket af det stigende antal arbejdskonflikter i løbet af 60'erne, hvor virksomhedsejere i en række tilfælde er gået helt uden om det officielle system, som ingen autoritet havde overfor de implicerede arbejdere, og har forhandlet direkte med disses valgte ledere (se J. Amsden (1972), kap. 5 og 6).

Den politiske oppositions splittede karakter og skiftende sammensætning bidrog i væsentlig grad til at gøre forudsigelserne om udviklingen efter Franco vanskelige, og en fortsættelse af det autoritære system, evt. med en begrænset

liberalisering, var det hyppigst foreskrevne alternativ. En samling af oppositionen blev vanskeliggjort af regimets effektive repression og af de store problemer med at fastholde forbindelsen mellem eksilgrupperne og den interne opposition. Endvidere udgjorde de meget bitre konflikter, som under borgerkrigen havde udviklet sig mellem Republikkens politiske partier, i lang tid en hindring for en samling af eksilgrupperne; man kan sige, at der måtte en ny generation til for at genskabe et bredt samarbejde. Den nye politiske opposition, som er vokset frem siden 60'ernes begyndelse, har ligesom for de faglige organisationers vedkommende i stigende grad været præget af grupper og personer i Spanien med tilknytning til den aktuelle udvikling her, medens eksilpolitikere og borgerkrigens temaer er trådt stadig mere i baggrunden. Tilsvarende har det efterhånden været muligt at skabe en forbindelse til personer og politiske grupperinger, der tidligere tilhørte regimets støtter, men som af forskellige grunde var kommet i opposition til dette.

På trods af disse tendenser i retning af at overvinde gamle skillelinier stod den spanske opposition ved 70'ernes begyndelse så splittet som nogensinde. De liberaliseringer, der var indført nogle år før, havde givet adskillige håb om bedre muligheder for en eller anden form for åben opposition, men disse forhåbninger blev gjort grundigt til skamme med den stramning, der indtraf efter 1968 med massearrestationer af arbejderledere og andre politisk aktive. Denne kursændring medførte også en skarp adskillelse mellem de, der fortsat troede på en blød overgang efter Franco, og de, der ikke anså dette for realistisk. For de første gjaldt det om at samle så mange oppositionsgrupper som muligt omkring et fælles program, der nødvendigvis måtte blive meget moderat og begrænset til stort set kun at omfatte en ændring af styreformen i demokratisk-parlamentarisk retning. For de andre havde regimet endnu engang demonstreret sin uforanderlige karakter, og der var kun den væbnede omvæltning tilbage.

I en bog, der er skrevet lige omkring Franco's død i 1975, betegnede den tyske journalist Walter Haubrich Spanien som »et land med to hundrede partier«. Disse omfattede også højreradikale og falangistiske grupper, der for enhver pris ville opretholde regimet, men langt de fleste var oppositionsgrupper af forskellige afskygninger - konservative og monarkistiske grupper, der tidligere havde støttet regimet, men som nu blandt andet for at sikre Spaniens endelige accept i den vestlige verden (især EF) gik ind for en tilpasning af styreformen; borgerlige grupper, hvoraf de fleste og mest betydningsfulde var kristelige demokrater, der helhjertet gik ind for et parlamentarisk demokrati; socialistiske partier, der gik ind for den parlamentariske vej til socialismen; revolutionære grupper, der gik ind for og praktiserede den væbnede kamp og som ønskede en radikal socialistisk stat efter algerisk-kinesisk mønster. Endelig var der de mange regionale grupper med de baskiske og katalanske i spidsen, der havde regionalt selvstyre som det vigtigste programpunkt, men som for

resten var spredt ud over hele højre-venstre spektret, (se også P. Preston, 1976 og A. Hottinger, 1974).

Den bedst organiserede politiske gruppe, både indenfor og udenfor Spanien, var PCE. Partiet havde gentagne gange siden 50'ernes begyndelse forsøgt en bred alliance af oppositionsgrupper, men som regel med ringe held på grund af de gamle modsætninger til de andre republikanske partier, og fordi dets nære tilknytning til Sovjetunionen var en alvorlig belastning i forholdet til de borgerlige oppositionsgrupper. Partiet stod dog langt stærkere, også på grund af dets relationer til de nye arbejderkomiteer, (CC.OO), end de to klassiske venstrepartier, socialisterne (PSOE) og anarkisterne, der ikke i samme grad som kommunisterne formåede at organisere den nye opposition, og som med få undtagelser kom til at bestå af gamle mænd i eksil uden tilknytning til udviklingen i Spanien. Først på partikongressen i 1972 blev PSOE's eksilledere udskiftet med unge folk fra Spanien og fra de spanske emigrantarbejdere, en foryngelseskur, som skulle få stor betydning for partiets rolle i perioden efter Franco (se P. Preston (1976), s. 144 - 51).

Samlingsbestræbelserne fik først en vis succes efter det vellykkede attentat mod Franco's politiske kronprins, premierminister Carrero Blanco i december 1973, og efter omvæltningerne i nabolandet Portugal i april 1974. I sommeren 1974 dannede PCE sammen med en bred vifte af partier til højre og venstre den såkaldte Demokratiske Junta, der dog manglede vigtige grupper som PSOE og de kristelige demokrater (det lille socialistiske udbryderparti PSP under Tierno Galvan's ledelse var med). Disse grupper var bange for kommunistpartiets dominans, og de dannede i foråret 1975 deres egen samling under navnet den Demokratiske Platform.

Som nævnt var der også sket en bevægelse bort fra regimet blandt dets oprindelige tilhængere. Der forekom flere celebre tilfælde af faneflugt blandt tidligere ministre, falangistledere og andre fremtrædende personer; flere af disse deltog i de ovenfor nævnte samlingsbestræbelser hos oppositionen. Den politiske betydning af disse enkelttilfælde var dog af begrænset politisk rækkevidde sammenlignet med den afstandtagen, som en for regimet så vigtig institution som kirken i stigende grad gav udtryk for. Gennem sin tilslutning til officersoprøret i 1936 havde kirken sikret det en vigtig folkelig opbakning fra mange troende katolikker og havde som belønning fået større indflydelse end kirken i andre katolske lande. Efter verdenskrigen, hvor falangen var en belastning for tilnærmelsen til vestmagterne, blev fascister udskiftet med katolikker på mange ledende poster, (det kendteste eksempel er Opus Dei's overtagelse af regeringsmagten i 50'erne). Den katolske kirkes ændrede holdning, som i 70'erne førte til flere hårde konfrontationer og til diplomatiske kriser i forholdet til Vatikanet, må tilskrives flere forhold: menige præster blev sammen med flere af de katolske lægmandsorganisationer direkte involveret i 60'ernes kampe for politiske rettigheder, bedre løn- og arbejdsvilkår og for de baski-

ske og katalanske befolkningsgruppers selvbestemmelsesret (flere af de illegale faglige organisationer havde således katolsk oprindelse); dette pres nedefra bevirkede efterhånden sammen med pavekirkens ændrede politik efter det andet Vatikankoncilium en udskiftning i den spanske kirkes ledelse med biskopper og kardinaler, der var mindre Franco-venlige; endelig fremhæver flere iagttagere, at der var en god portion »statsraison« med i spillet, den katolske kirke ønskede at sikre sig overfor de ændringer, der kunne indtræffe efter Franco's død (se N. Cooper, 1976).

Der var i det hele taget bevægelse i den sidste periode i de dele af den spanske middel- og overklasse, som ikke var snævert og personligt forbundet med regimets overleven, hvad enten det så var fordi man reelt ønskede en demokratisering eller fordi man blot erkendte, at et mere repræsentativt styre var en forudsætning for et snævrere økonomisk samarbejde med Vesteuropa (EF). Fra regimets side søgte man at kanalisere denne udvikling ved at lempe for de kulturelle udfoldelsesmuligheder og ved forfatningsreformen (*Ley Orgánica del Estado*) fra 1967, der gav begrænsede organisationsrettigheder (ret til at oprette såkaldte »politiske sammenslutninger« indenfor falangistpartiet eller *El Movimiento*, som det hed siden 1957), ret til »økonomiske strejker« og en større repræsentation af valgte medlemmer i Cortes (*Ley Orgánica* havde også til formål at sikre arvefølgen efter Franco). Disse nye rettigheder blev dog altid belagt med betingelser, hvis opfyldelse blev vurderet administrativt, og som i praksis altid kunne tilbagekaldes med øjeblikks varsel. Da reformerne virkede stik i mod deres hensigt og stimulerede oppositionens aktiviteter snarere end at hæmme dem, slog regimet hurtigt bak med undtagelsestilstand, massearrestationer og meget hårde straffe. Dets sidste år var præget af hurtige skift mellem nye forsøg på at imødekomme oppositionen med liberaliseringer og en meget brutal forfølgelse af dets modstandere. Ingen af delene var dog i stand til at dæmme op for oppositionens aktiviteter, der tog til i både styrke og omfang under forventning om Franco's snarlige død.

Spanien efter Franco

Fra 1975 går udviklingen hurtigt. Med det ene ben i graven gennemførte Franco sin sidste magtdemonstration ved at gennemtrumfe henrettelsen af de fem unge revolutionære og ved at afholde det sidste store fascistiske massemøde under hele verdens opmærksomhed og højlydte protester. De usædvanligt stærke diplomatiske reaktioner fra de vestlige stormagter var tydeligt et forsøg på at lægge pres på udviklingen efter Franco og på den kommende statsleder, Juan Carlos. Ved dennes tiltræden fik Franco's sidste regeringsleder, C. Arias Navarro, fornyet sit mandat med henblik på at gennemføre en liberalisering af det spanske system. Oppositionen havde dog ingen tillid til regeringen og dens hensigter og fandt de foreslåede reformer helt utilstrækkelige, og den po-

litiske uro med strejker, protestdemonstrationer og byguerillavirksomhed tog til i løbet af foråret 1976. Regeringen svarede igen med hård hånd og Navarro's *apertura*, dvs. troen på at man kunne klare overgangen efter Franco med en begrænset tilpasning af det politiske system, var tydeligt for alle endt som en fiasko. Der skete en hurtig faneflugt, hvor tidligere regimetilhængere og *aperturistas* som Fraga Iribarne, mangeårig informationsminister i Franco-regeringerne og indenrigsminister i Juan Carlos' første regering, erkendte, at denne strategi ikke længere var mulig og derfor skiftede holdning for ikke at belaste sig politisk overfor den mere vidtgående demokratisering, der så måtte komme.

I sommeren 1976 blev Arias Navarro tvunget til at træde tilbage og han erstattedes med en ven af kongen, Adolfo Suárez (yngre teknokrat, der havde opnået høje administrative poster i Franco-regimets sidste periode, og et godt eksempel på den hurtige tilpasning til den nye udvikling, der sker i disse år). Det lykkedes for ham at komme på talefod med den faglige og politiske opposition, som i foråret 1976 endelig havde fundet sammen i en fælles front under betegnelsen den Demokratiske Koordinering.

I efteråret blev regeringens reformforslag vedtaget af Cortes og blev senere bekræftet ved en folkeafstemning. Forslaget indebar valg af en nyt Cortes med to kamre, en kongres og et senat, hvis medlemmer skulle udpeges af hele den voksne befolkning gennem direkte og hemmelige valg. Dette nye Cortes skulle både fungere som lovgivende og forfatningsgivende forsamling, der skulle udforme en ny grundlov. Oppositionen afviste i første omgang reformforslaget, fordi der ikke samtidig blev givet de nødvendige borgerlige rettigheder, men man fortsatte forhandlingerne med regeringen.

I løbet af vinteren og foråret 1977 gennemførte regeringen så en række af de foranstaltninger, som oppositionen havde krævet: de politiske partier blev anerkendt og fik mulighed for at arbejde frit med henblik på valget til Cortes, der var fastsat til den 15. juni; det blev tilladt at oprette frie fagforeninger og Spanien tilsluttede sig ILO-konventionen; der blev optaget forhandlinger om regionalt selvstyre for Katalonien og de baskiske provinser; samtidig blev Franco-regimets politiske og faglige organisationer, *El Movimiento* og syndikaterne, afskaffet, ligesom der påbegyndtes ændringer af politi og retsvæsen. Flere af disse foranstaltninger vakte betydelig modstand blandt det gamle regimes mere uforandrelige tilhængere, som stadigvæk sad stærkt indenfor alle vigtige politiske og administrative organer, og deres gennemførelse er et vidnedsbyrd om Suárez' betydelige politiske evner (den hårdeste knast var anerkendelsen af PCE, der blev blokeret indtil april måned, og som førte til flere høje officerers afgang).

Legaliseringen af oppositionen og valget i juni betød en opløsning af de tidligere partisammenslutninger, hvis grundlag ikke eksisterede længere, og i stedet kom en række forsøg på at danne partier efter sædvanlige politiske

skillelinier. Medens venstrefløjten og de regionale selvstændighedsbevægelser allerede havde faste og hævdevundne partidannelser, var det især centrum og højre, som skulle organisere sig. De vigtigste foreteelser var her dannelsen af et højreparti, AP, (*Allianza Popular*) omkring de tidligere *aperturistas* med Fraga Iribarne som leder og samlingen af de mange små kristeligt demokratiske, liberale og socialdemokratiske grupper i valgsammenslutningen, den Demokratiske Centrumsunion (UCD), der fik Suárez som ledende kandidat.

Valget betød en yderligere udskillelse af politiske partier, idet kun ret få opnåede repræsentation til det nye Cortes' to kamre. Stemmefordelingen og den partisammensætning, som den resulterede i, er bemærkelsesværdig ved i store træk at tegne det samme billede, som kendes fra andre vesteuropæiske lande; se tabel 5, der også indeholder resultaterne fra det sidste frie valg i 1936.

Tabel 5. Stemme- og mandatfordeling ved valgene til Cortes den 15. juni 1977 og den 16. februar 1936

Parti	1977 *			1936	
	Kongressen Stemmepct. (77,1%)	Antal mandater	Senatet Antal mandater	Parti	Stemmepct. (73,0%)
UCD	33,86	166	105	Folkefronten	
PSOE	28,73	118	47	(PSOE + flere	
PCE	9,22	19	3	republikanske	
AP	8,16	16	2	partier)	47,1
PDC (katalanske demo-				PNV	2,1
kratiske parti)	2,85	11	2	Andre centrums-	
PNV (baskiske natio-				partier	5,3
nalistparti)	1,69	8	4	Nationale Front	
PSP	4,32	6	4	(kristl.dem., monar-	
Andre	11,17	6	40	kister m.fl.)	45,5
Kongeligt udpegede	—	—	41		
Sum	100,00	350	248		100,0

* *Kongressens* medlemmer blev opstillet og valgt i de enkelte provinser efter proportionalmetoden. Antallet af repræsentanter var tilpasset folketallet. Derimod havde hver provins det samme antal repræsentanter (med enkelte undtagelser) til *Senatet*.

Kilder: for 1977, *Cambio* 16, nr. 290, 27. 6., - 3. 7. 1977; for 1936, S. Payne (1973), s. 640.

Det mest overraskende ved valget var det relativt lave stemmetal, som blev opnået af de tidligere Franco-folk omkring AP og af det kommunistiske parti, som havde været oppositionens mest effektive gruppe. Efter valget fortsatte Suárez som statsminister, men nu med den parlamentariske baggrund, at han var leder af det parti (efter successen blev UCD omdannet til et egentligt parti), der havde opnået flest stemmer ved valget. De mest presserende opgaver for det nye Cortes var dels de mere langsigtede med at fortsætte ændringerne af Franco-regimets administrative og retslige strukturer og at udarbejde en ny forfatning og dels de mere kortsigtede med at løse den spanske økonomis

alvorlige problemer. Der blev hurtigt etableret et samarbejde mellem de fire »store« partier, UCD, PSOE, PCE og AP, for at løse disse opgaver. Der blev nedsat en mindre gruppe med repræsentanter for de fire partier, som skulle udarbejde et forfatningsudkast til den kongreskomité, som formelt havde fået overdraget hvervet. Regeringen fremkom også med en samling forslag til snering af økonomien, hvis væsentligste problemer var en forrygende inflation, stærkt stigende arbejdsløshed og betalingsbalanceunderskud. De vigtigste ingredienser var løn- og priskontrol og skatteomlægninger (det spanske skattesystem virkede på grund af Franco-regimets eksklusive tilknytning til den spanske over- og middelklasse endnu mere skævt end i andre vesteuropæiske lande. En skatteomlægning havde derfor udover at skaffe et større provenu også det formål at sikre venstrepartiernes tilslutning til den økonomiske stramning, som var indeholdt i forslagene) og desuden blev en devaluering af pesetaen på næsten 20 pct. gennemført med det samme.

I begyndelsen af oktober måned indgik de fire partier forlig om den økonomiske politik, den såkaldte Moncloa-pagt. Aftalen indeholdt grænser for hvor meget lønninger, priser, offentlige udgifter og pengemængden måtte stige. Til gengæld skulle arbejdsløshedsydelse forbedres og der skulle afsættes penge til særlige foranstaltninger til fremme af produktion, eksport og beskæftigelse. Aftalen indeholdt også hensigtserklæringer om strukturreformer vedrørende skattesystem, arbejdsmarked, socialforsorg og uddannelse, boligforhold, landbrug mv. Aftalen blev afvist af det socialistiske fagforbund, UGT, medens arbejderkomiteerne (CC.OO.) accepterede de med visse forbehold.

Siden valget i juni er betalingsbalance og valutastilling bedret betydeligt (bl. a. på grund af en ekstraordinær stor turisttilstrømning i 1977) og inflations-takten er faldet noget. Derimod er produktions- og beskæftigelsessituationen forværret yderligere. Spanien har i dag over 1 million arbejdsløse, mange mindre virksomheder må lukke og en række store industrivirksomheder indenfor skibsbygning, bil-, stål- og maskinindustrien er i en desperat situation og kræver øjeblikkelige kapitaltilskud fra staten for at kunne overleve.

Udover forfatningsarbejdet og den økonomiske politik har de vigtigste initiativer vedrørt udenrigspolitikken og det regionale selvstyre. Spanien har genoptaget de diplomatiske relationer med de socialistiske lande og har søgt om optagelse i en række internationale og europæiske organisationer, hvoraf langt det vigtigste initiativ vedrører de Europæiske Fællesskaber. På det regionale område må en endelig ordning afvente vedtagelsen af den nye forfatning. Alligevel genoprettede man i september det gamle katalanske selvstyre, *Generalitat*, i provisorisk form og med Tarradellas, lederen af den katalanske eksil-regering, som præsident. Der blev også indledt forhandlinger om genindførelse af det baskiske selvstyre, men her var problemerne langt større og først i begyndelsen af 1978 blev det *Baskiske Generalråd* dannet med socialisten Ramón Rubial som præsident. De større problemer i de baskiske provinser skyl-

des dels, at modsætningerne til Franco-regimet var alvorligere end andetsteds - repressionen var værst her og den baskiske guerillaorganisation, ETA, har som den eneste af de tidligere væbnede modstandsgrupper nægtet at anerkende den stedfundne udvikling og har fortsat deres aktioner - og dels, at den fjerde provins, Navarra, har nægtet at indgå i det baskiske selvstyre (også i 30'erne holdt denne provins sig udenfor den af Republikken tildelte autonome status). Endelig har situationen været kompliceret af den baskiske eksilregerings fortsatte eksistens i Frankrig, hvilket har ført til store gnidninger mellem de to dominerende partier, det Baskiske Nationalistparti (PNV) og PSOE. Også andre regioner som Galicien, Andalusien, de Kanariske øer m. fl. har påbegyndt forhandlinger om regionalt selvstyre med Madridregeringen.

De beføjelser, der skal overdrages til det regionale selvstyre, vil først endeligt blive fastlagt i den forfatning, som i skrivende stund er under udarbejdelse i Cortes, og som ventes vedtaget i løbet af sommeren eller efteråret. Det er helt klart at af de eksplosive punkter i forbindelse med forfatningsarbejdet og for den videre spanske udvikling, idet situationen meget vel kan eksplodere både i de baskiske provinser og andre steder, hvis det regionale selvstyre bliver for begrænset, medens en for vidtgående status vil tirre Franco-folkene indenfor hær og administration.

Også andre dele af forfatningsudkastet har givet anledning til betydelige konflikter mellem de deltagende partier og i den spanske befolkning. Således har forfatningens økonomiske afsnit - tillige med den lov, der i overensstemmelse med organisationsfriheden skal erstatte Franco-tidens regulering af arbejdsmarkedet - voldt meget store problemer. De spanske arbejdsgivere, som efter syndikaternes ophævelse har organiseret sig i *Confederación Española de Organizaciones Empresariales* (CEOE), har højlydt i ind- og udland protesteret mod grundlovsfæstede begrænsninger i deres frihed til at lede og fordele arbejdet og til at antage og afskedige folk, og det er lykkedes dem at lægge betydeligt pres på regering og UCD. De spanske arbejdere har omvendt krævet begrænsninger i arbejdsgivernes rettigheder og desuden positive bestemmelser om ret til ordentligt betalt arbejde og om økonomisk demokrati.

Kirkens fremtidige stilling i det spanske samfund, dens forhold til andre religioner og dens indflydelse på kulturliv, familie- og sociallovgivning samt uddannelse har ligeledes vakt problemer. Selvom den har accepteret en mere tilbagetrukken position end under Franco-tiden kræver kirken dog fortsat, at den spanske stats katolske karakter skal grundlovfæstes, at familielivet skal reguleres af kirken (forbud mod skilsmisse), og at de religiøse skoler, der udgør en meget stor del af det spanske uddannelsessystem, fortsat skal stilles lige med de offentlige skoler. Dette er også et spørgsmål om økonomisk at kunne opretholde den nuværende præstestand.

Endelig skal nævnes de borgerlige rettigheder, hvor forfatningsarbejdet har været belastet af tidsmæssigt at falde sammen med de vesteuropæiske forhand-

linger om anti-terrorlovgivning. Dette har sammen med den fortsat alvorlige politiske vold i Spanien givet den politiske højrefløj gode argumenter for at gøre forfatningen lempelig for politiets arbejde. Heroverfor har venstrefløjen med Franco-tiden i frisk erindring afvist undtagelsesbestemmelser, der kunne give en eventuel kommende regering med autoritære hensigter alt for stort spillerum.

1978 er et år med mange vigtige valghandlinger, hvis udfald vil bidrage til at tegne indholdet og udviklingen af »den 3. spanske Republik«. I vinter blev de første frie fagforeningsvalg afholdt på de spanske virksomheder, flere af de store partier vil i løbet af året afholde partikongresser, forfatningen skal efter vedtagelsen i Cortes' to kamre sendes til folkeafstemning, hvorefter der skal vælges et nyt Cortes. Endelig skal de kommunevalg afholdes, som regeringen for lang tid siden har lovet, men som den indtil nu har udskudt.

Hvilke politisk-parlamentariske ændringer, der vil blive resultatet af disse begivenheder, er vanskeligt at spå om. Det tilsyneladende meget stabile partimønster fra valget i juni 1977 indeholder i virkeligheden mange usikre momenter. Dette skyldes først og fremmest regeringspartiets heterogene sammensætning og flydende idenditet. Som nævnt blev partiet til omkring Suárez' prestige, og dette synes stadigvæk at være den vigtigste sammenholdsfaktor. Partiet har gennemløbet en række interne kriser, og der fremkommer hele tiden projekter for dets opløsning i politisk set mere homogene bestanddele. Suárez har både i forfatningsspørgsmålet og i den økonomiske politik søgt at fastholde regeringens og partiets image som borgerligt-progressivt, hvilket har knebet gevaldigt, blandt andet fordi der er kommet voldsomme protester fra dele af partiet og fra befolkningsgrupper, som må regnes til dets vælgergrundlag. Den spanske over- og middelklasse indeholder fortsat mange tidligere Franco-tilhængere, der synes at udviklingen er gået for langt, og ligeledes mange i økonomisk forstand ultra-liberale - de spanske arbejdsgiveres protester har flere gange haft betydeligt held med at fremtvinge en kursændring af regeringens økonomiske politik. Der foreligger derfor hele tiden den mulighed, at partiet splittes i en centrumsgruppe omkring Suárez og en højregruppe, der sammen med AP kan danne et stort konservativt parti. AP's leder, Fraga Iribarne, spiller åbentlyst på dette perspektiv i sine gentagne, men hidtil forgæves forsøg på at presse regeringen bort fra samarbejdet med venstrepartierne.

PSOE, der opnåede næsten lige så mange stemmer som regeringspartiet ved valget i juni, og som klart distancerede sig fra de andre venstrepartier, PCE og PSP, har siden styrket sin politiske stilling og forventes at kunne blive både det største parti og regeringskandidat efter det kommende valg til Cortes. Flere af de små socialistiske partier og grupper, hvoraf den vigtigste er PSP, er i det forløbne år blevet optaget i PSOE. Fagforeningsvalget i vinter, der også blev opfattet som en opgørelse over socialistpartiets og kommunisternes respektive styrke i den spanske arbejderbevægelse, gav dog de sidste en vis oprejsning, idet det kommunistiske fagforbund, CC.OO., mod forventning opnåede lidt større tilslutning end det socialistiske UGT.

Den spanske udvikling rummer også dybere perspektiver end partiernes relative styrke ved de kommende valg. På trods af den hurtige overgang efter Franco's død er det spanske demokrati langt fra at være konsolideret i dag. Den frankistiske administration, hvis afgørende instans er hæren, som til enhver tid med magt kan tilbagekalde udviklingen, eksisterer stort set uændret videre, og man ved meget lidt om hvilke udviklingsforløb, den vil finde acceptable. De politiske partiers forsigtige fremfærd og store samarbejdsbestræbelser sker tydeligt under indtryk af denne trussel og for at undgå en politisk polarisering og eksplosion af de sociale konflikter som den, der fandt sted under den 2. Republik. På den anden side må det nye styre, og især det politiske venstre, gennemføre både administrative, sociale og økonomiske reformer for ikke at miste sin troværdighed. Og disse reformer kan ikke undgå at ramme det tidligere regimes privilegerede befolkningsgrupper. Hvis dette sker samtidig med en hurtig stigning i forventninger og politisk aktivitet hos de grupper, der blev holdt nede under Franco-styret, kan det meget vel føre til den klassiske polariseringssituation, hvor store dele af højrefløjen svinger fra passiv accept eller modstand til aktiv sabotage og slutter op omkring de allerede eksisterende fascistiske organisationer. Hvordan udviklingen kommer til at forløbe bestemmes imidlertid ikke, som man ved fra tidligere eksempler, kun af de spanske forhold, men også af udlandets holdning og indblanding. (Juli 1978).

Litteraturliste:

-
- J. Amsden (1972), *Collective bargaining and class conflict in Spain*, London, Weidenfeld and Nicolson.
- C. W. Anderson (1970), *The political economy of modern Spain*, Madison, University of Wisconsin Press.
- K. von Beyme (1971), *Vom Faschismus zur Entwicklungsdiktatur - Machtelite und Opposition in Spanien*, München, R. Piper Verlag.
- I. F. de Castro og A. Goytre, (1977), *Clases sociales en España en el umbral de los años '70*, Madrid, Siglo Veintiuno.
- N. Cooper (1976), »The Church: from crusade to christianity«, i P. Preston (red.), *Spain in Crisis*, Sussex, Harvester Press.
- W. Haubrich og C. R. Moser, (1976), *Francos Erben - Spanien auf dem Weg in die Gegenwart*, Köln, Kiepenheuer & Witsch.
- G. Haensch og P. Hartig (1975), *Spanien*, Frankfurt a. M., M. Diesterweg.
- A. Hottinger (1974), *Spain in transition: prospects and policies*, The Washington Papers n. 19, Beverly Hills, Sage.
- E. E. Malefakis (1971), *Agrarian reform and peasant revolution in Spain*, Yale, Yale University Press.
- S. Payne (1973), *A history of Spain and Portugal*, Vol. 2., Madison, University of Wisconsin Press.
- P. Preston (1976), »The anti-francoist opposition: the long march to unity«, i P. Preston (red.), *Spain in Crisis*, Sussex, Harvester Press.
- Rathfelder, Stien og Vogel (1976), *Arbejderkommissionerne - den nye arbejderbevægelse*, København, Politisk Revy.
- R. Tamames (1975), *La República - La era de Franco*, Madrid, Alianza Universidad.
- R. Tamames (1976), *Introducción a la economía española*, Madrid, Alianza Editorial.

Udviklingen i den internationale og danske økonomi

DEN INTERNATIONALE ØKONOMI

Den økonomiske vækst i de vestlige industrialiserede lande som helhed synes nu at udvikle sig mere afbalanceret end det har været tilfældet i de seneste par år. Således er økonomien i USA præget af en tendens henimod lavere vækst, mens væksten i Vesteuropa, herunder ikke mindst Vesttyskland og i Japan, er stigende.

En fortsættelse af denne udvikling er det eneste, der kan standse det voldsomme fald i dollarens internationale værdi, der har kendetegnet udviklingen igennem hele 1978. I første omgang faldt dollaren kraftigt overfor schweizer-franc og yen, men efterhånden som D-mark blev tydeligt undervurderet i forhold til disse to valutaer, satte i efteråret en kraftig spekulationsbølge ind overfor D-mark med et voldsomt fald i dollar / D-mark kursen til følge. Medio oktober lå dollar / schweizer-franc kursen 50 pct. under niveauet samme tidspunkt 1977, dollar/yen kursen lå 40 pct. lavere, og dollar/D-mark kursen lå ca. 25 pct. lavere. Denne udvikling i dollar/D-mark kursen medførte et vedvarende pres på de svagere valutaer indenfor slangesamarbejdet, og det besluttedes med virkning fra den 16. oktober at justere centalkurserne, således at D-mark blev revalueret med 4 pct. overfor danske og norske kroner og med 2 pct. i forhold til hollandske gylde og belgier-franc. Det var ventet, at centalkurserne indenfor slangesamarbejdet ville blive justeret forud for eller i forbindelse med en udvidelse af det monetære samarbejde indenfor EF (Det Europæiske Monetære System), der efter planerne skal finde sin endelige form ved et topmøde den 4. og 5. december. Imidlertid betød det tidlige tidspunkt for justeringerne og justeringernes ringe omfang, at der skabtes forventninger om fornyede kursjusteringer indenfor slangesamarbejdet. Kursjusteringerne indenfor slangen formåede ikke at dæmme op overfor dollarfaldet, der tværtimod acceleredes. Baggrunden for de stadige fald i dollarens internationale værdi er ikke blot svagheder i amerikansk økonomi, men nok så meget mistillid til administrationens evne til at løse problemerne. Præsident Carter's succes ved Camp David-forhandlingerne mellem Ægyptens præsident Sadat og Israels ministerpræsident Begin i september måned, hvor de første retningslinier for en fredsaftale mellem de to stater blev afstukket, kunne ikke opveje de stadige problemer, der hersker i forholdet mellem præsident og kongres. Trods præsidentens trussel om at ville nedlægge veto vedtog senatet således i oktober en række skattelettelser på i alt 29,5 mia. dollars. Præsident Carter's energiprogram, som han igennem 1½ år har søgt at få igennem kongressen, blev i yderst reduceret udgave vedtaget den 15. oktober. Det væsentligste problem for amerikansk økonomi er for øjeblikket inflationen og det store under-

skud på betalingsbalancens løbende poster. 1. halvår var underskuddet på 9 mia. dollars mod et underskud på 5,4 mia. dollars i 1. halvår 1977. Forbrugerpriserne steg i 1. halvår med 6,75 pct. i forhold til samme periode året før, og den underliggende tendens har været stigende. For at imødegå dette og for at dæmme op for faldet i dollarens internationale værdi er renteniveauet blevet kraftigt forhøjet. I perioden 1. 7. - 15. 10. blev diskontoen således forhøjet i alt 4 gange og steg fra 7 pct. til $8\frac{1}{2}$ pct. Prime rate steg tilsvarende fra ca. $8\frac{1}{2}$ pct. til 10 pct. Det er bl. a. på baggrund af denne stramning af pengepolitikken, at en mere afdæmpet vækst er ved at gøre sig gældende i USA.

Den vesttyske regering har som led i opfyldelsen af de løfter, der blev afgivet ved Bonn-topmødet i juli, lettet indkomst- og selskabsbeskatningen og gennemført en forøgelse af de offentlige udgifter, der dog delvist finansieres gennem en forhøjelse af momsprocenten fra 12 til 13 i 1979. Den økonomiske aktivitet i Vesttyskland er stigende, især som følge af stigende privatforbrug og øget aktivitet i byggesektoren. I 1. kvartal steg BNP i faste priser år over år med $1\frac{1}{2}$ pct. mod en stigning i 1. kvartal 1977 på $2\frac{3}{4}$ pct., men i 2. kvartal øgedes væksten i BNP år over år til $3\frac{3}{4}$ pct., mod $2\frac{1}{4}$ pct. i 2. kvartal. I 1. halvår udviste detailomsætningen en mængdemæssig stigning i forhold til samme periode året før på 4 pct., og påbegyndelserne indenfor byggeriet lå 30 pct. over niveauet i samme periode sidste år (målt i løbende priser). Inflationstakten i Vesttyskland er fortsat meget lav. Forbrugerpriserne lå i 1. halvår 1978 3 pct. højere end i 1. halvår 1977.

Der blev ikke som ventet udskrevet valg i oktober måned i Storbritannien, og Callaghan-regeringen er allerede løbet ind i store vanskeligheder, ikke mindst hvad indkomstpolitikken angår. Lønstigningerne i fase 3 af den sociale kontrakt, der afsluttedes i juli måned, og hvor der var sat en ramme på 10 pct., blev på 14,2 pct. På Labour-kongressen i begyndelsen af oktober i Blackpool vedtoges med $\frac{2}{3}$ majoritet en resolution, der krævede øjeblikkelig afvikling af lønrammen på 5 pct. - regeringens mål for fase 4 af den sociale kontrakt - samt en tilbagevenden til frie kollektive lønforhandlinger. På en række større virksomheder, herunder Ford-fabrikkerne, som er blevet ramt af strejke, er ledelsens tilbud om lønstigninger, der går ud over den af regeringen fastsatte ramme, blevet afvist af arbejderne. Det er derfor tvivlsomt om Storbritannien fortsat vil kunne holde inflationstakten under 10 pct. År over år steg detailpriserne i september måned kun med 7,8 pct., men den underliggende trend er stigende.

DEN DANSKE ØKONOMI

SV-regeringen

Efter lange forhandlinger om en udvidelse af den socialdemokratiske mindretalsregering kunne statsminister Anker Jørgensen den 30. august 1978 præsæn-

tere sin nye regering bestående af Socialdemokratiet og Venstre. Selv om også SV-regeringen er en mindretalsregering, har den så bred parlamentarisk opbakning, at det ikke er særlig sandsynligt, at den kan få et flertal imod sig i Folketinget.

Baggrunden for regeringsudvidelsen var ønsket om at skabe en større politisk stabilitet for derved at kunne gennemføre en mere konsekvent og langsigtet økonomisk politik. For at bedre balanceproblemerne i dansk økonomi på længere sigt lagde SV-regeringen ud med et program, der skal sikre en fortsat formindskelse af underskuddet på betalingsbalancen. Regeringens mål er et underskud i 1979 på højst 6½ mia. kr. og lavere de følgende år.

I august 1978 var der blevet fremlagt et finanslovsforslag, som af den daværende socialdemokratiske regering blev betegnet som urealistisk med en stigning i DAU-underskuddet (underskuddet på drifts-, anlægs- og udlånsbudgettet) fra 11,3 mia. kr. i indeværende finansår til 15,9 mia. kr. i 1979. SV-regeringen foreslog da også straks både besparelser og nye indkomster. Den finanspolitiske stramning var i størrelsesordenen 5 mia. kr., hvorved DAU-underskuddet i 1979 vil blive bragt ned på nogenlunde samme niveau som i indeværende finansår. Blandt de finanspolitiske indgreb var en momsforhøjelse fra 18 til 20¼ pct. pr. 1. oktober 1978. Endvidere er der gennemført en ændring i reguleringen af personfradraget, der hidtil er blevet justeret efter timelønsindekset for industriens arbejdere, men nu skal følge det lønregulerende pristal. Denne ændring ventes at give et merprovenu på 1 mia. kr. i forhold til det i august fremlagte finanslovsforslag.

Med henblik på at videreføre de indkomstpolitiske bestræbelser indeholdt præsentationen af SV-regeringens politik et punkt om, at regeringen vil indbyde til trepartsforhandlinger med arbejdsmarkedets organisationer med det formål at sikre forudsætningerne for en stram indkomstpolitik, der så vidt muligt også sikrer opretholdelsen af de disponible realindkomster. For at styrke pris- og omkostningsstabiliteten indførte regeringen med tilbagevirkende kraft fra 28. august et pris- og avancementstop, der gælder til 1. marts 1979. Kun lønstigninger, der har hjemmel i eksisterende overenskomster og udefra kommende prisstigninger, kan indregnes i priserne.

Af andre punkter på SV-regeringens program kan nævnes en videreførelse af den flerårige beskæftigelsesplan og en fortsættelse af de såkaldte »K-låneordninger«, hvor eksportorienterede og importkonkurrerende virksomheder kan opnå kurssikrede udlandslån.

Indtjeningen i dansk industri

Indtjeningsmæssigt har 1977 været et ringere år for industrien end 1976. Finansieringsinstituttet for Industri og Håndværk har således beregnet, at afkastningsgraden (d.v.s. driftsresultatet før renter sat i forhold til aktivmassen) som gennemsnit for 613 af de erhvervsvirksomheder, der har optaget lån i institut-

tet, er faldet fra 10,9 pct. til 9,4 pct. Instituttet betegner dette resultat som nogenlunde akceptabelt, idet de analyserede virksomheder både har kunnet udvide beskæftigelsen og desuden gennemføre betydelige investeringer.

I de 613 undersøgte virksomheder steg omsætningen med knapt 14 pct. fra 1976 til 1977 mod 20 pct. året før. Omsætningsfremgangen målt i faste priser var 7 pct. i 1977 mod ca. 12 pct. i 1976.

Mens udviklingen i 1976 var karakteriseret ved en forbrugsfremmende indenlandsk politik, der begunstigede de hjemmemarkedsorienterede virksomheder, er det betegnende for 1977, at det er de eksporterende virksomheder, der har klaret sig bedst.

	Omsætningsstigning i pct.	
	1976	1977
Virksomheder med afsætning til:		
Hjemmemarked	23	11
Nogen eksport (indtil 1/3)	21	11
Eksportmarked (over 1/3)	18	17
	20	14

Løn- og gageudgifterne steg knapt 16 pct., ligesom kapacitets- og finansieringsomkostningerne steg hurtigere end salget. Dette medførte et fald i nettooverskuddet på 10 pct. fra 1976 til 1977.

Et sammendrag af resultatopgørelserne for de 613 virksomheder for årene 1975, 1976 og 1977 viser i hovedtal:

	1975		1976		1977	
	mio. kr.	pct.	mio. kr.	pct.	mio. kr.	pct.
Omsætning:						
Hjemmemarked	9.948	63,6	12.157	64,7	13.573	63,5
Eksport	5.692	36,4	6.631	35,3	7.793	36,5
	15.640	100,0	18.788	100,0	21.366	100,0
Variable slagsomkostninger	464	2,9	610	3,2	706	3,3
Vareforbrug	7.503	48,0	8.783	46,8	9.947	46,6
Arbejdsløn	2.377	15,2	2.874	15,3	3.354	15,7
Dækningsbidrag I	5.296	33,9	6.521	34,7	7.359	34,4
Andre primære indtægter	178	1,1	249	1,3	301	1,4
Dækningsbidrag II	5.474	35,0	6.770	36,0	7.660	35,8
Gager m.v.	2.064	13,2	2.367	12,6	2.714	12,7
Indirekte produktionsomkst.	763	4,9	848	4,5	1.016	4,7
Administrations- og salgsomkostninger	958	6,1	1.083	5,8	1.316	6,1
Vedligeholdelse af maskiner og bygninger	280	1,8	316	1,7	377	1,8
Anlægsafskrivninger	632	4,0	705	3,7	746	3,5
Overskud I	777	5,0	1.451	7,7	1.491	7,0
Renter (netto)	496	3,2	466	2,5	549	2,6
Overskud II	281	1,8	985	5,2	942	4,4
Ekstraordinære udgifter	22	0,1	13	-	67	0,3
Overskud III	259	1,7	972	5,2	875	4,1

Danmarks Statistiks driftsregnskabsstatistik for industrien dækker firmaer med 20 eller flere beskæftigede i råstofudvinding, industri og el-forsyning. Dermed omfatter Danmarks Statistiks regnskabsstatistik hele industrien, mens finansieringsinstituttet især belyser udviklingen i situationen i yngre og ret ekspansive virksomheder. Danmarks Statistiks foreløbige regnskabsopgørelse viser en omsætningsfremgang for industrien som helhed i 1977 på 10 pct. til 111 mia. kr. Resultatet før skat er faldet med 12 pct. fra at udgøre 5,1 pct. af omsætningen i 1976 til at udgøre 4,0 pct. i 1977.

Resultatet før skat i pct. af omsætningen er i tekstil-, beklædnings- og læderindustrien faldet fra 5,1 pct. til 1,9 pct., i træ- og møbelindustrien fra 4,3 pct. til 1,9 pct., i jern- og metalværker og støberier fra -2,7 pct. til -6,6 pct. og i el-forsyning fra 10,8 pct. til 5,5 pct.

Produktion og beskæftigelse

Danmarks Statistiks opgørelse af industriens ordre- og omsætningssituation i perioden juni-august 1978 viser en omsætningsfremgang på 7 pct. i forhold til samme periode året før. Målt i faste priser steg omsætningen med 1 pct. Både ordreindgang og ordrebeholdning var 8 pct. større end året før. I forhold til udviklingen i marts til maj 1978 har der været en afdæmpning i stigningstakten i omsætning og ordreindgang.

Udviklingen på eksport- og hjemmemarkedet er forløbet parallel, hvad omsætning og ordrebeholdning angår i perioden juni-august 1978 i forhold til samme periode året før. Derimod er ordreindgangen for eksportmarkedet steget med 10 pct. og ordreindgangen for hjemmemarkedet kun med 7 pct.

Industriens ordre- og omsætningssituation: Hovedområder - årlig ændring i procent juni-august 1978 i forhold til juni-august 1977.

	Omsætning (lb. priser)	Omsætning (mængde)	Ordreindgang	Ordrebeholdning
Industri i alt excl. skibsværfter heraf:	+ 7	+ 1	+ 8	+ 8
Investeringsgodeindustri	+ 9	+ 1	+ 15	+ 15
Mellemproduktindustri	+ 4	+ 3	+ 4	+ 3
Forbrugsgodeindustri	+ 9	-	+ 8	-

Investeringsgodeindustrien. I 3-måneders perioden juni-august 1978 steg omsætningen målt i løbende priser med 9 pct. i forhold til året før. Omsætningsfremgangen for hjemmemarkedet var 11 pct. og for eksportmarkedet 6 pct. Stigningen i ordreindgangen på 15 pct. dækker over 19 pct.'s fremgang for eksportmarkedet og 11 pct. for hjemmemarkedet. Ordrebeholdningen for hjemmemarkedet er steget 17 pct. og for eksportmarkedet 14 pct.

Mellemproduktindustrien viser ligesom i perioden marts-maj 1978 den mindste vækst i omsætningen målt i løbende priser og den største omsætning målt i mængder svarende til, at prisstigningerne for denne industrigruppe har ligget lavest. Omsætningsfremgangen i juni-august 1978 på 4 pct. dækker over en stigning for hjemmemarkedet på 5 pct. og for eksportmarkedet på 2 pct. Ordreindgangen og ordrebeholdningen er steget henholdsvis 4 og 3 pct. Stigningen for eksportmarkedet har været væsentligt større end for hjemmemarkedet.

Forbrugsgodeindustrien. Omsætningsfremgangen på 9 pct. dækker over en fremgang for eksportmarkedet på 11 pct. og for hjemmemarkedet på 8 pct. Ordreindgangen fra hjemmemarkedet er steget 10 pct., mens den kun er steget 6 pct. for eksportmarkedet. Ordrebeholdningen for eksportmarkedet ligger 3 pct. højere end i juni-august 1977, mens ordrebeholdningen for hjemmemarkedet ligger 4 pct. lavere.

Nedenstående tabel viser industriens ordre- og omsætningssituation for de enkelte industribrancher i perioden maj-juli 1978.

Industriens ordre- og omsætningssituation: Brancher - årlig ændring i procent maj-juli 1978 i forhold til maj-juli 1977.

	Omsætning (lb. priser)	Omsætning (mængde)	Ordreindgang	Ordrebeholdning
Nærings- og nydelsesmiddelindustri	+ 12	+ 5	+ 10	- 13
Tekstil, beklædning- og læderindustri	+ 7	-	+ 11	+ 7
Træ- og møbelindustri	+ 14	+ 7	+ 9	+ 13
Papir- og grafisk industri	+ 14	+ 6	+ 14	+ 8
Kemisk industri	+ 5	+ 3	+ 5	+ 4
Sten-, ler- og glasindustri	+ 19	+ 9	+ 16	+ 18
Jern- og metalværker og støberier	+ 14	+ 19	+ 44	- 8
Jern- og metalindustri excl. skibeværfter	+ 12	+ 5	+ 15	+ 12
Anden industri	+ 14	+ 8	+ 34	+ 67

Arbejdsløshedssituationen. Det gennemsnitlige antal registrerede ledige omfattende fuldt- og deltidsforsikrede samt ikke-forsikrede blev for august 1978 opgjort til 174.800 svarende til 8,1 pct. af det samlede antal lønmodtagere. Den sæsonkorrigerede ledighedsprocent har i perioden maj-august ligger uændret på 8,5 pct.

Ifølge Danmarks Statistiks arbejdsformidlingsstatistik var antallet af nyanmeldte ledige pladser (der har stået ubesat i mindst 1 uge) 1.221 ved udgangen af september 1978. For månederne juli-september 1978 var antallet af ledige pladser i gennemsnit 32 pct. større end i samme periode året før.

Beskæftigelsen. Industrien beskæftigede ved udgangen af juni 1978 272.900 arbejdere og 100.700 funktionærer. I forhold til juni 1977 var antallet af ar-

bejdere faldet med 0,3 pct. og antallet af funktionærer steget med 0,5 pct. Antallet af beskæftigede arbejdere og medarbejdende mestre ved bygge- og anlægsvirksomhed lå i maj 1978 på 160.700 personer mod 157.900 i maj 1977.

Danmarks Statistik har opgjort antallet af beskæftigede i den sociale sektor og på sygdomsbehandlende institutioner. Antallet af beskæftigede - omregnet til fuldtidsbeskæftigede - var i januar 1978 220.755 mod 209.832 året før svarende til en stigning på 5,2 pct. Stigningen var koncentreret til de kommunale institutioner, hvor antallet af beskæftigede steg med 8,3 pct. til 121.911. Antallet af beskæftigede ved tilskudsberettiget dagpleje steg således med 18,5 pct. til 15.050, ved daginstitutioner for børn og unge inkl. klubber med 6,7 pct. til 27.377, ved hjemmehjælp med 5,4 pct. til 17.932 og ved pleje- og daghjem med 5,8 pct. til 36.927.

Betalingsbalance og udenrigshandel

Ifølge Danmarks Statistiks foreløbige opgørelse af betalingsbalancen overfor udlandet for 2. kvartal 1978 har der været et underskud på kun 0,5 mia. kr., hvilket er 1,9 mia. kr. mindre end i 2. kvartal 1977. Betalingsbalanceunderskuddet for 1. halvår 1978 blev på 3,4 mia. kr. mod 5,2 mia. kr. 1. halvår 1977. Forbedringen i underskuddet på 1,8 mia. kr. kan alene tilskrives den gunstige udvikling i årets 2. kvartal. Af den følgende tabel fremgår det, hvorledes de enkelte poster på betalingsbalancen har bidraget til underskuddet.

Betalingsbalancens løbende poster - 1. halvår 1978

	indtægter	udgifter 1. halvår 1978	netto- indtægter	netto- indtægter 1. halvår 1977
	 mio. kr.			
Eksport (fob)/import (fob)	32.020	38.165	- 6.145	- 8.530
Søtransport	5.150	3.725	1.425	1.560
Rejser	2.340	2.540	- 200	- 50
Øvrige varer og tjenester	4.755	2.440	2.315	1.925
De europæiske Fællesskaber	3.160	1.165	1.995	1.825
Renter, udbytter o. lign.	1.345	3.535	- 2.190	- 1.350
Ensidige overførsler	165	725	- 560	- 575
I alt	48.935	52.295	- 3.360	- 5.195

Betalingsbalancens nettoposter viste i 1. halvår 1978 i forhold til samme periode 1977 en forbedring i varehandelen (fob) på 2,4 mia. kr. Der var øget indtjening på øvrige varer og tjenester på 390 mio. kr. og fra De europæiske Fællesskaber på 170 mio. kr. Derimod faldt indtjeningen på søtransport med 135 mio. kr. og nettoudgifterne til rejser steg med 150 mio. kr. Den største stigning i udgifterne kom fra posten renter, udbytter o. lign., som blev på 2,2 mia. kr. i 1. halvår 1978, hvilket er 62 pct. mere end i 1. halvår 1977.

I 2. kvartal 1978 var der en betydelig registreret privat kapitalimport på 3,1 mia. kr., mens den registrerede offentlige nettokapitalimport blev på 1,2 mia. kr. Danmarks internationale likviditet blev i 2. kvartal forøget med 2,2 mia. kr.

Hvad udenrigshandelen angår, har Danmarks Statistik opgjort handelsbalanceunderskuddet for januar til august til 10,6 mia. kr., hvilket er 2.780 mio. kr. mindre end i samme periode 1977.

Handelsbalancen

	Import		Eksport		Merimport	
	1977	1978	1977	1978	1977	1978
	mio. kr.					
Januar	6.274	6.579	4.464	4.742	1.809	1.837
Februar	6.072	6.335	4.832	5.328	1.240	1.008
Marts	7.721	6.946	5.684	5.242	2.038	1.704
April	6.176	6.456	4.922	5.384	1.254	1.072
Maj	6.382	6.722	4.575	5.475	1.807	1.248
Juni	7.074	6.841	5.186	6.071	1.888	770
Juli	5.535	5.474	3.992	4.105	1.543	1.369
August	6.670	6.936	4.828	5.328	1.842	1.608
Januar - august	51.903	52.316	38.482	41.675	13.421	10.641
September	7.068		5.332		1.736	
Oktober	6.736		5.835		1.350	
November	7.120		5.638		1.482	
December	6.810		5.599		1.212	
Året i alt	79.637		60.436		19.201	

Importen var i januar-august på 52,3 mia. kr., hvilket er en stigning på kun 0,8 pct. i forhold til de samme måneder i 1977. Foruden et fald i vareimporten til anvendelse indenfor landbrug og gartneri på 15,0 pct. faldt importen af brændselsstoffer m. v. med 7,0 pct. Importen af varer til anvendelse i byerhvervene steg med 3,5 pct., importen af maskiner og andet kapitaludstyr med 7,8 pct. og importen af forbrugsvarer med 2,7 pct. Importen af transportmidler var praktisk talt uændret.

Eksporten lå i årets syv første måneder 8,3 pct. højere end i samme periode året før. Landbrugseksporten steg med 22,6 pct., mens industrieksporten excl. skibe og fly steg med 7,1 pct. Eksporten af skibe og fly faldt med 1 mia. kr. til 562 mio. kr.

Den mængdemæssige udvikling i udenrigshandelen belyst ved Danmarks Statistiks kvantumindeks viser, at de eksporterede mængder i perioden januar-juli 1978 lå 5,7 pct. højere end i samme periode året før. Eksporten af animalske landbrugsvarer steg med 6 pct., mens industrieksporten steg med 3 pct. De importerede mængder faldt med 0,9 pct. Importen af varer til direkte erhvervsmæssig anvendelse steg målt i mængder 2 pct., importen af maskiner og andet kapitaludstyr steg med 3,5 pct., mens importen af forbrugsvarer faldt med 4 pct.

Prisudviklingen i udenrigshandelen belyst ved Danmarks Statistiks indeks for enhedsværdier viser for årets første syv måneder en stigning i eksportpriserne på 5,4 pct. og en stigning i importpriserne på 1,9 pct. i forhold til samme periode i 1977, d.v.s. Danmarks bytteforhold overfor udlandet blev forbedret. Prisstigningerne på de animalske landbrugsvarer var 12,5 pct., mens priserne på industrivarer kun steg 4,5 pct. Priserne på de importerede varer til direkte erhvervsmæssig anvendelse faldt en smule, mens importpriserne på maskiner og andet kapitaludstyr steg med 6 pct. og priserne på forbrugsvarer med 8 pct.

Forbrug og investering

Danmarks Statistiks detailomsætningsindeks steg i perioden maj-august 1978 med 7,0 pct. i løbende priser i forhold til samme periode 1977. Set over samme tidsrum viste indekset målt i mængder og sæsonkorrigeret et fald på 3,5 pct. Målt i mængder faldt omsætningen med nærings- og nydelsesmidler med 1,2 pct., mens omsætningen af beklædning m. v. faldt 7,5 pct. og »andre forbrugsvarer« med 8,3 pct.

Antallet af nyregistrerede personbiler var i maj-august 1978 20,7 pct. lavere end i samme periode 1977. For årets første 8 måneder ligger antallet af nyregistrerede personbiler dermed 16,3 pct. lavere end i samme tidsrum 1977.

Danmarks Statistik har offentliggjort foreløbige resultater fra forbrugsundersøgelsen i 1976. Undersøgelsen viser, at det gennemsnitlige forbrug for lønmodtagerhusstandene er steget fra 41.662 kr. i 1971 til 76.855 kr. i 1976. Den procentvise største stigning har fundet sted for boligposten, der er steget med 145 pct. og nu udgør 20,0 pct. af det samlede forbrug mod 15,1 pct. i 1971. Fødevarer-andelen er derimod faldet fra 20,9 pct. i 1971 til 16,7 pct. i 1976, og udgifterne til beklædning og fodtøj er faldet fra 7,7 pct. til 6,3 pct. Derimod er udgifterne til drift af private køretøjer steget fra 7,5 pct. til 8,2 pct. af det samlede forbrug.

Hvad investeringsaktiviteten angår, lå antallet af nyregistrerede vare- og lastbiler 39 pct. lavere i perioden januar-august 1978 end i samme periode året før.

I 2. kvartal 1978 blev der påbegyndt 1.009.500 m² erhvervsbyggeri, hvilket er 6,3 pct. mere end i 2. kvartal 1977. Påbegyndelserne af fabrikker, værksteder, kontor- og butiksejendomme er faldet 19 pct., mens investeringsaktiviteten indenfor landbruget fortsat er høj. Således er realkreditinstitutternes nyudlån til landbrugsejendomme m. v. steget med ca. 60 pct. fra 3,7 mia. kr. i perioden januar-juli 1977 til 5,9 mia. kr. i samme periode 1978.

Hvad boligbyggeriet angår, blev der i månederne januar-august 1978 fuldført 21.835 lejligheder eller 3,4 pct. færre end i samme periode året før. Antallet af påbegyndte lejligheder er derimod steget med 2,2 pct. i samme periode.

*Pris- og lønudviklingen**Prisindeks*

	Råvare- prisindeks		Engros- prisindeks		Forbruger- prisindeks		Måned- prisindeks	
	1977	1978	1977	1978	1977	1978	1977	1978
	1968 = 100 ¹⁾		1968 = 100		1964 = 100		Jan. 1975 = 100	
Januar	287	298	203	216	259,9	292,7	117,5	128,2
Februar	291	295	204	218	260,0	294,1	117,5	128,9
Marts	296	294	207	219	263,8	296,0	119,0	129,6
April	306	295	210	219	266,5	297,1	119,8	130,1
Maj	307	295	211	220	270,4	299,7	122,4	132,0
Juni	306	289	213	222	271,8	300,3	122,9	132,3
Juli	302	289	212	220	273,6	301,1	123,5	132,4
August	305	289	211	221	276,1	302,3	124,5	133,0
September	310		213		279,0		125,5	133,9
Oktober	309		214		288,7		126,6	
November	306		215		291,2		127,9	
December	305		217		291,6		128,0	

¹⁾ 1977-vægte.

Råvareprisindekset lå uforandret på 289 i månederne juni, juli og august. I august 1978 var indekset 5,3 pct. lavere end i august 1977 og 2,0 pct. lavere end i maj 1978. *Prisindekset* for råstoffer til landbruget lå i august 1978 8,1 pct. lavere end i maj 1978. I samme periode faldt priserne på råstoffer til øvrige erhverv med 1,2 pct. (herunder priserne på rå kaffe med 5,0 pct.), mens indekset for brændsel m. v. faldt med 1,4 pct. Priserne på jern og stål steg med 1,6 pct.

Engrosprisindekset steg fra maj til august 1978 med 0,5 pct. og lå i august 1978 4,7 pct. højere end i august 1977. *Engrosprisindekset* for produktionsmidler lå i august 1978 4,6 pct. højere end i august 1977, mens indekset for forbrugsvarer i samme periode steg med 5,4 pct. *Engrospriserne* på produktionsmidler lå i august 1978 på samme niveau som i maj 1978, mens indekset for forbrugsvarer var steget med 1,9 pct. Den største stigning i indekset var på fisk og fiskeprodukter, som i løbet af 3-måneders perioden steg med 21,1 pct. Fordelt efter oprindelse lå de dansk producerede varer i august 1978 5,9 pct. højere end i august 1977 og 0,5 pct. højere end i maj 1978, mens de importerede varer lå henholdsvis 3,2 pct. og 0,9 pct. højere.

Forbrugerprisindekset blev for august 1978 opgjort til 302,3, hvilket er 9,5 pct. højere end i august 1977. I perioden maj til august er forbrugerpriserne steget med 0,9 pct. svarende til en årlig stigningstakt på 3,5 pct., hvilket er en noget mere afdæmpet prisudvikling end i den foregående 3-måneders periode.

Månedsprisindekset lå i september 1978 på 133,9, hvilket er en stigning på 6,7 pct. i forhold til september 1977. På trods af at SV-regeringen indførte prisstop

i august, steg månedsprisindekset i september med 0,9 point svarende til 0,7 pct. Fra august til september steg fødevarepriserne med 0,9 pct. og beklædning med 3,2 pct. Det lønregulerende pristal (der beregnes som gennemsnittet af 3-månedsprisindeks) for juli udløste en dyrtidsportion ved indeks 130. Sandsynligheden for at det lønregulerende pristal for januar når 136 og dermed udløser 2 dyrtidsportioner er steget efter stigningen i september og kronejusteringen den 16. oktober. Udløser reguleringspristallet for januar 2 dyrtidsportioner kommer kun den ene til udbetaling, mens den anden indbetales af staten til ATP.

Lønudviklingen. Timelønsindekset for industriens arbejdere lå i juli 1978 9,5 pct. højere end i juli 1977, mens månedslønsindekset for industriens funktionærer i samme periode steg 8,9 pct. Den største procentvise stigning i industriarbejdernes løn er fortsat registreret indenfor papir og grafisk industri med 14 pct., mens indekset for tekstil-, beklædnings- og læderindustri er steget med 12 pct.

Lønstatistikken for de kommunalt ansatte viser ifølge Danmarks Statistiks foreløbige opgørelse en stigning i den samlede gennemsnitlige årsløn for funktionærerne på 6,5 pct. i 1977 i forhold til 1976, mens den samlede gennemsnitlige timefortjeneste for de timelønnede er steget med 8,0 pct. i samme tidsrum.

Anne-Katrine Pilegaard

20/10 1978